

899.969.3

ჭ 15

მეჩვეულები

კახაბრანთა
ქუჩიკი

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია

ლთაწაანთ
ქუჩი

„მეცნიერება“
თბილისი
1987

84Γp 1-4

§ 152

დიდი ილიას დაბადების 150 წლისთავეზე გამოსცემლობა „მეცნიერება“ მკითხველს ხელაქისობს „ლოთარაიონ ქუროვის“ ილუტრირებულ გამიცემას.

4702170100
 № 98-87 © გამომცემლობა „მეცნიერება“, 1987
 M607(06)-87

რას მიჰქიან ტკბილი სიტყვა?

იმ ვეებერთელა სოფელში, რომელსაც თუნდა „წაბ-ლიანს“ დაეარქმევ, ყველამ იცოდა, ვინ არის ოთარაანთ ქვრივი. სოფლის გზირისათვის რომ გეკითხათ, ოთარაანთ ქვრივის კარ-მიდამოში მზის, და წვიმის მეტს არავის შეეძლო გავლა ქვრივის უნებურად.

ნაცვალი თუ იასაული, — რაც გინდ დიდი საქმე ჰქონოდათ, — ოთარაანთ ქვრივის ეხოში ვერ გაიწაწანებდნენ, და თუ როგორმე გაჰპელავდნენ, ისეთს ალიაქოთს ასტეხდა, რომ ბედსა და თავს დააწყევლინებდა. ნამეტნავად გზირს კარგად ახსოვდა ერთი ამბავი, და მერე ხომ მოვლმა სოფელ-მაც შეიტყო. გზირს ერთხელ ერთი ქათამი წაერთმია, — დიამბუკი მობრძანდა, სოფლად ქათამებს ვაგროვებო, და ასეთი ვაი-ვაგლახი დააწია, რომ, ამბობენ, გუებერნატორამდე თავის ფეხით იარაღ და ერთი ქათამი შვიდგულად დაუსვა მოურიდელებს გზირსაო. თემცა თითონ ქვრივსაც ერთი ათიოდ მანეთი შემოჰხარჯოდა მისვლა-მოსვლაში, მაგრამ ამას ამბობდა თურმე:

— ფული რა არის?! ხელის ჭეჭყია... ერთი თუმანი რა სათქმელია!.. ჯავრი რომ არ შევარჩინე, — ეს რაღა ჰდირს ტყუილ-უბრალოდ რომ არ დავენაგვრინე, ცოტაა?! დეე ამას იქით იცოდნენ, რომ ოთარაანთ ქვრივს შეძახიანო.

სწორედ იცოდნენ კიდეც. ჯგუფად რომ გლეხკაცობა სადმე მდგარიყო, ნამეტნავად თუ შიგ ერია სოფლის მოხელე ვინმე, — ნაცვალი თუ მამასახლისი, — და ოთარაანთ ქვრივი მიმავალი დაენახათ, ისე გაიფანტებოდნენ აქეთ-იქით, თითქო ალაღმა დაჰქროლა წიწილებსაო.

კაცი ვერ იტყვის, სძულდათ, თუ უყვარდათ ოთარაანთ ქვრივი სოფელში. შიშით კი ყველას ეშინოდა. ასე იფიქრეთ, ტირილით გაჭირვებულს და გაკაპასებულს ბაღებსაც კი ოთარაანთ ქვრივის სახელით აშინებდნენ გულზედ მოსული დედები.

— დაჩუმდი, შე არ-გასაწყვეტო, თორემ აგერ ოთარაანთ ქვრივი მოდისო.

ოთარაანთ ქვრივმა ეს კარგად იცოდა და ბევრს არას ჰნადვლობდა, რომ ასე ეკრძალებიან, ერიდებიან და უფრთხიან ყველანი.

— ქალაჩუნები რომ არიან, იმიტომაო, — იტყოდა ხოლმე თავის თავად. — ჩემი რად უნდა ეშინოდეთ? რა ბაყბაყ-დევი მე მნახესო! მე მარტო ისა ვარ, რომ ჩემს ჯავრს არავის შევარჩენ, ტყუილ-უბრალოდ არავის დავეჩავგრინები. თუ გაჭირდა, რკინის ქალამნებს ჩავიცვამ, რკინის ჯოხს ავიღებ ხელში და ხელმწიფემდინ ვივლიო.

სოფელმა კარგად იცოდა, რომ ოთარაანთ ქვრივს ტყუილ-უბრალოდ ბაქიობა და მუქარა არ უყვარდა. იმისი თქმა და ქმნა ერთი იყო.

— მე და ჩემმა ღმერთმა, ბარაქალა დედაკაციაო, — იტყოდა ხოლმე დათია ბაღიაშვილი ოთარაანთ ქვრივზედ, — არც სხვისას შეირჩენს, არც თავისას შეარჩენს სხვასა. ახლა შინა ნახე, — რა ამბავი აქვს: მთელი დღე ციბრუტით ტრიალებს ოჯახში. იმისი ხელი და ფეხი დილიდამ საღამომდე არ დადგებაო.

სოფლის დედაკაცობას ხომ უფრო ეშინოდა ოთარაანთ ქვრივისა. ვაი იმას, ვისაც უსაქმოდ მოასწრობდა ხოლმე: ძირიანად ამოიღებდა, ძირიანად მოსთხრიდა.

— რაო, მუქთამჭამელო? — ეტყოდა ხოლმე, — შენს ქმარს თავისთავის გამოკვება კი ეადვილება, რომ შენც მუქთად გკვებოსო. რას დაგიკრებია გულზედ ეგ დასამიწი ხელები, — აი, მოგიკვდეს ეგ უგულო გული! მამა-შენსა აქვს ცბონება, შენც თუ ხელი გასძარი, შენს ქმარს მეტი ლუკმა გულზედ დაადგება, აი!.. მეტი მოუვა განა!.. აი დამიწდი, დამიწდი, კარგი რამ შენა ხარ!..

ისე არავის გაუვლიდა გვერდით, რომ არ გაეცინა, თუ რამ თვალში არ მოუვიდოდა. ძნელად იქნებოდა, რომ ტკბილი სიტყვა ეთქვა ვისთვისმე.

— ტკბილი სიტყვა რა არისო! — იტყოდა ხოლმე, — ამ გამწარებულს წუთის-სოფელში ტკბილი სხვა რა არის, რომ სიტყვა იყოს. რას მიქვიათ ტკბილი სიტყვა! თვალთმაქცობაა, სხვა არაფერი. ტკბილი სიტყვა ნუგეშია, კაცს გულს მოჰფხანს. გულის-ფხანა რაღა დარღუბალაა! ფხანა ქექმა იცის. ნუ გაიქეციანებ გულს და ფხანაც საჭირო არ იქნება. სიტყვა სამურველი ხომ არ არის, — მოსაკიდებელი ჩანგალია, რომ გული ან აქეთ მისწიოს, ან იქით, თორემ ობი მოეკიდება, როგორც კიდობანში დავიწყებულს პურს. გული ადგილიდან უნდა მისძრას-მოსძრას კაცმა, თუ კაცს კაცის სიკეთე უნდა. ფხანა გულისა რის მაქნისია! უქმის კაცის საქმეა. თავადიშვილები ფეხის გულზე ხელს ასმევენებენ, რომ ძილი მოიგვარონ, გულის ფხანაც ის არის: ძილს მოჰგვრის. ის კი არ იციათ, რომ თუ წუთის-სოფელს ერთს ბეწო ხანს თვალი მოუხუჭე, ისე გაგთელავს, როგორც დიდოელი ლეკი ნაბადსა.

— ოთარაანთ ქვრივს გულის მაგიერ ქვა უდევსო, — ამბობდნენ სოფელში.

II

პილპილ-მოყრილი მაღლი.

მართლა ასე იყო თუ არა, — ეს უნდა ეკითხოს ერთს სხვა ქვრივს დედაკაცსა, რომელიც სოფლის მეორე ნაპირას იდგა და მეტად წვრილ-შვილიანი იყო. ეს დედაკაცი ცოტა უხეირო, უნდილი რამ იყო, გარჯა ეზარებოდა და წვრილ-შვილი ნახევარზედ მშვიერ-მწყურვალი ჰყვანდა. ოთარაანთ ქვრივი ყოველ კვირა დღეს ერთ ათიოდე შოთს და ერთ ბადია კორკოტს თავის ფეხით გადაუტანდა ხოლმე.

— აჰა, ხეთქელ, — ეტყოდა ხოლმე დედაკაცსა, — დაგი-
ლია ეგ შავის შიწით ამოსაესები პირი, შე პირშაო, შენა, და
შენი ღღენი ძაღლსავით სხვას შეჰყურებ, აგერ გამოხრულს
ძვალს გადმოძიდებენო. შე არ-დასაცალეებლო, რისთვის
მოუცია ღმერთს ეგ ბარძაყის ოდენა მკლავები!.. დახე, დახე,
ამ წუწკსა, წუწკის შვილსა, სამგლე გოჭსავით გათხვირულა,
ლუკმაპურის შოვნის უნარი კი არა აქვს. რა კარგი დაეყრე-
ბათ ამ შენს ცოდვის შვილებსა! შენი ძაყურებლები შენგან
აბა რა კარგს ისწავლიან! ესენი მაინც არ გეცოდება,
შე უბედურის ღღისაგ!....

დედაკაცი, ამისთანაების ჩვეული, მაინც მადლობას ეტ-
ყოდა ხოლმე.

— მადლობა!.. შენთვის მაგრად შეინახე, ძონძებში გა-
მოიკარ, არ დაგეკარგოს... დიდი განძია ეგ შენი მჭლე
მადლობა ოთარაანთ ქვრივისათვის, ო შენმა მხემ! ეგრე
ხელგაშლით რად იხარჯები. აი, მეხი კი დაგაყარე! მადლო-
ბა!.. კარგია — მუქთაა, თორემ მაგასაც ხომ ვერ იშოვიდი,
რომ გარჯით საშოვარი იყოს. მადლობა!.. ეგ შენი მადლობა
გინდა გახიე, გინდა გაფხრიწე...

გლახა-მთხოვარა ისე არ მიაღგებოდა კარს, რომ ოთა-
რაანთ ქვრივს რითიმე არ გაეკითხა, მაგრამ თავისებურად
კი წამოუღაგებდა.

— ი... ი... ი... შენ კი მოგიკვდა ეგ უხეირო თავი!
— მიაყოლებდა ხოლმე, როცა გასაკითხს აწვდიდა. — დაგიბ-
რიყვებია ჩემისთანა სულელი დედაკაცები და ლუკმა-პურს
პირიდან აცლი. აი, მეხი კი დაგაყარე მაგ ქეციან თავზედ.
შე ოხერო, რომ აგიღია თავი და დაეხეტები სათხოვრად,
ნამუსი აღარა გაქვს? ამ წუთი-სოფელში ვის აქვს მეტი
ლუკმა, რომ შენც გაძლიოს. ვერა ჰხედავ, შე გულმკვდარო,
რომ ვინც კია, წელეზზედ ფეხს იდგამს და ღღის სარწოს
ძლივსა ჰშოულობს და შენ როგორღა გარჩინოს. ქვეყნისა
არა გრცხვენია! არა, შე ოყრაყო, ოთარაანთ ქვრივი დედაა
შენი, მაძაა, თუ შენი მოვალეა, რომ შეგინახოს! აი გაგიხმეს
ეგ ხელ-ფეხი! რისთვის გასხია ეგენი მაგ მუტრუკ ტანზედ,

თუ ვერ მოგიხმარებია? ქვეყანას თავისი თავი კი შეუნახავს, რომ ეგ შენი ბრიყვი თავიც ინახოს? ფუ. შენს ნამუხსნა!..

თუ მეტად შესაბრალოსი და ღონეძიხდილი გლახა შეხედებოდა, ამაებს ხომ ეტყოდა და ეტყოდა და ბოლოს დაუმატებდა:

— წამოეთრიე ერთი მარანში, ღვინოს ჩაგაცეცხლებ. ნუ გეგონოს კი, რომ მაღლს გიშვრებოდუ რასმე. აი, გაქრეს, — ოთარაანთ ქვრივმა შენთვის არა გამოიმეტოს-რა. აი, ქვევრში რაღაც წუმპე ნაძირალა დაძრჩა, მაინც გადასადვრელია და ბარემ შენ ჩასცეცხლო.

წაიყვანდა, ერთ ორიოდ ჩარექას კაი ღვინოს გადაახუხებდა და გამოისცუმრებდა თავისებურად ქება-დიდებათ.

ერთხელ ერთი მთხოვარა მიადგა კარს. ოთარაანთ ქვრივმა გამოუტანა გასაკითხად ერთი უშველებელი შოთი, რასაკვირველია — თავისებური პილპილიც მოაყარა ზედ: კარგად, ლაზათიანად გამოგილანძღათ. როცა მთხოვარა გაბრუნდა, მაშინ შეასწრო თვალი, რომ ფეხები დახეთქოდა ფეხუცმელობით.

— დამაცა, შე არ-დასაცალებელო, — დაუძახა მთხოვარას. მთხოვარა გაჩერდა. ოთარაანთ ქვრივი შევარდა სახლში, იღლიას ქვეშ ამოიჩარა ექვსი შოთი, მოვიდა მთხოვარასთან და დაუყვირა:

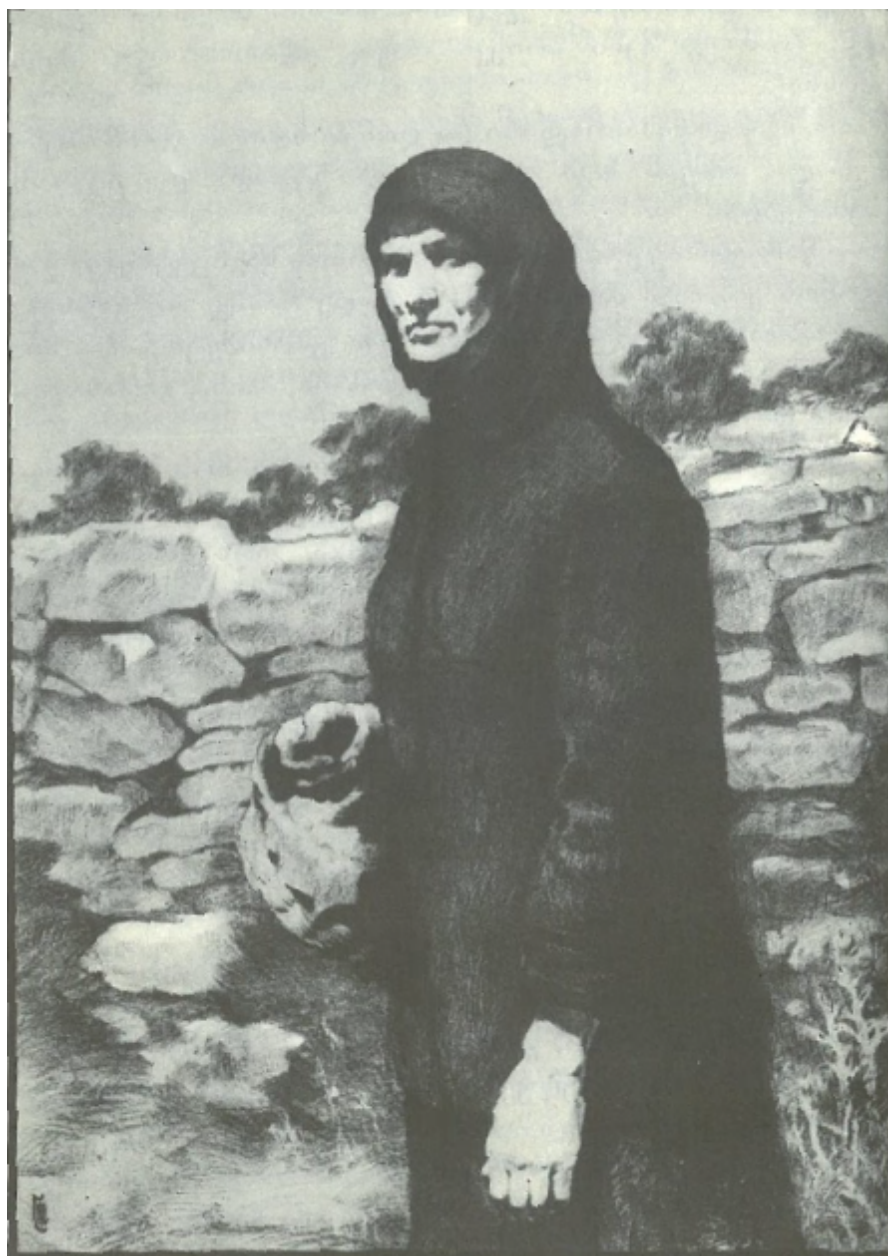
— მე გამომყევ, შე ადრე და მალე დასამარხავო!

გაოცებული მთხოვარა გაჰყვა, ოთარაანთ ქვრივი გავიდა სოფლის ბაზარში, ერთი შოლტი საქალამნე ღორის ტყავი გადმოადებინა მედუქნეს, ექვსი პური მისცა, ტყავი გამოართვა და ისე მიახალა თავში მთხოვარას, რომ საწყალმა თვალეზედ ხელი მიიფარა, ცხვირ-პირში არ მომხვდესო.

— აჰა, შე არ-დასარჩენო, ამოისხი და ჩაიცვი. იქნება ამოსხმაც არ იცოდე, შე დასადუპავო.

— რაო, ოთარაანთ ქვრივო, გეძართა მაგისი, თუ რა არის? — ჰკითხა ქოსმანსავით გათხვირულმა მედუქნემ.

— მაშ არა-და, მაგის თავის მზემ, ჩემს თავს პურს დავაკლებდი და მაგის ქალამანში მივცემდი, — იტყუა ოთარაანთ ქვრივმა.

ხუთი ქისა.

ოთარაანთ ქვრივს სოფლის ნაპირას ერთი კაი მოზრდილი ფიცრული ედგა. მისი ეზო, საკმაოდ ფართო გლეხკაცისათვის, გარს შემორტყმულია ტყრუშულის ღობითა. ეზო წმინდაა, ფაქიზად შენახული და დერეფნიდამ მოყოლებული ჭიის კარამდე სიგრძე-სიგანეზედ მწვანით აბიბინებული. დერეფნის წინ, ერთ ოციოდ ნაბიჯზედ, უშველებელი კაკალი სდგას, შტოებ-ძირდაშვებული, შემორგვალე-ბული, თითქო განგებ შემოკვეცილიაო.

კაცის თვალს იამებოდა, რომ ეს ეზო ენახა. სახლი, როგორცა ვთქვით, ფიცრულია, მარტო ჩრდილის მხრივ კედელი მთლიანია, სხვა მხრივ კი ყოველგან თითო კარი აქვს დატანებული. კედლები ყველგან დაჩითულია სათო-ფეებითა. სჩანს შიშიანობის დროს ყოფილა აშენებული.

ამ სახლს მარჯვნივ წალმით დახურული მარანი ედგა, ოთხკუთხივ ღია და ფარდალადა. სახლის უკან კალო-საბძელია და საბძელ-ქვეშ გომური. სახლის მარცხნივ პატარა ადგილია შემოდობილი და შიგ ბოსტანია.

აქ მოჰყავს ხოლმე ოთარაანთ ქვრივს ყოველივე ბოსტნეულობა, რაც კი დასჭირდება საზაფხულოდ, თუ საზამთროდ. თავისის ხელით ჰბარავს, სთოხნის, ჰმარგლის, სთესს და ჰკრეფს ხოლმე. თუმცა სოფელელნი ბევრს იძახდნენ: ვის გაუგონია დედაკაცის ბარი და თოხიო, მაგრამ ოთარაანთ ქვრივი არას დაგიდევდათ.

— თუ არ გაუგონიათ, ეხლა გაიგონონო, — ამბობდა ხოლმე, — მითამ მე რითა ვარ ნაკლები აიმ დამპალ გოგიაზედ! თუ იმასა ჰშვენის ბარი და თოხი, მე რაღა ღვთისაგან შერისხული ვარ. — რა ვუყოთ, რომ ის მამაკაცია და მე დედაკაცი, მითამ ჩემზედ წინ რით არის? იმასაც ორი ხელი და ფეხი აქვს და მეცაო. თუ ის ხელ-ფეხს ასაქმებს, მე რაღა დარდუბალა გადამკიდებია!.. რა საჰყარი და დავარდნილი მე მნახესო!..

ბოსტანში მუშაობა ისე უყვარდა, რომ სხვის ხელს არ მიაკარებდა. ბოსტანში პატარა რუი იყო გაჭრილი და მუდმივ და გაუწყვეტლად წყალი ჩამოჩუხჩუხებდა, დიდის სასოფლო რუიდან წამოყვანილი. დმ სოფელში წყალი ბევრი იყო, სოფელს ზედ შუაზედ სამის წისკვილის წყალი ჩამოუდიოდა. როცა ძალიან გოლვა იყო, მაშინ კი წყალს სოფელენი ერთმანეთსა ჰპარავდნენ, სტაცებდნენ ბოსტნებისა და ნამეტნავად ვენახების სარწყავად. ოთარაანთ ქვრივს კი ვერ უბედავდნენ წყლის მოკლებასა. თუ ვინმე გაჰბედავდა, ვაი იმას!.. ოთარაანთ ქვრივი მეწისკვილესავით გაიდებდა ხოლმე მხარზე თოხსა და აჰყვებოდა რუს თავამდინა. გლეხები რომ ამ ყოფით დაინახავდნენ ოთარაანთ ქვრივსა, იტყოდნენ:

— წამოვიდა ძეხი, და ვაი იმას, ვისაც დაეცემაო.

სახლში რომ შესულყავით, ყველაზედ უწინარეს თვალში გეცემოდათ სიფაქიზე და დაგვილ-დაწმენდილობა იქაურობისა. თარო ჩრდილოს მთლიან კედელზედ თავიდან ბოლომდე გახიდულია და ზედ ჩამომწკრივებულია სუფთა ჭურჭელი ქაშანურისა. ორიოდ ქვაბი, ტაფა, ჩაძჩა, ქაფქირი, ძალზედ დაწმენდილ-დარეცხილი, მხიარულად გადმოიცქირებიან მაღლიდაჰ, თითქო თავს იწონებენ, რომ კარგი მოძვლელი და პატრონი ასჩენიათ.

კერას აქეთ-იქით თითო ტახტია დაფენილი ჭრელის ფარდაგებითა. კარგა ხნის ფარდაგებია, მაგრამ კარგად შენახული და ნაპატრონები. ტახტების თავზედ თითო ბაცანკალი, ანუ, როგორც ზოგან ეძახიან, სართუძალი სდგას ხარატიტ ნაკეთები. კუთხეში ერთი დიდი კიდობანია. ეტყობა ძველი ნაკეთობაა, იმიტომ, რომ წინა-პირზედ გამოხარატებულია სხვადასხვა სახე და ძველებური გრეხილ-ხვეულები სილამაზისათვის. ერთი დიდი სკივრიცა სდგას მეორე კუთხეში. ეტყობა ერთს დროს ლურჯად ყოფილა შედებილი და ეხლა საღებავი გადასვლია. ამ სკივრზე აკოკოლებულია ქვეშაგები, ლურჯის სუხანით თავიდან ბოლომდე ჩამოფარებული.

ამ სახლის, ანუ როგორც თვითონ ოთარაანთ ქვრივი ეძახდა, დარბაზის მოწყობილობისათვის რომ თვალი კარგად დაგვეკვირვებინათ, იტყოდით — ამის პატრონი შეძლებული კაცი უნდა იყოსო. არც მოსტყუვდებოდით. გლეხკაცობის კვალობაზედ ოთარაანთ ქვრივს ბევრი შეჰნატრებდა. ამას ქმრისაგან დარჩა ნახევარ-გუთნეული საქონელი, ორი ფურ-კამეჩი, სამი ძროხა, ამას გარდა ორის ღლის კარგად გაკეთებული და გავსებული ვენახი და ოციოდ ღლის სახნავ-სათესი მიწა.

ვენახს ქვრივი ძალიან კარგად უვლიდა, ძალიან აპატიებდა და ვენახიც კარგს მოსავალს იძლეოდა. ამბობდნენ, რომ ოთარაანთ ქვრივი, — რაც უნდა მდარე მოსავალი ყოფილიყო, — სამს საპალნეს ღვინოს მაინც გაჰყიდდაო ყოველ-წლივ. მისი ღვინო საპალნე შვიდ-რვა და ათ თუმნადაც ბევრჯელ გაყიდულა თურმე. შინაც სახარჯოდ ღვინოს სამყოფზედ მეტს ინახავდა. ათის ღლის მიწას ყოველ-წლივ ჰხნავდა. სყიდვით იქნებოდა, ალოთი, თუ თავისის გუთნით, ათის ღლისას უსათუოდ მოჰხნავდა და მოსთესავდა.

გაჰყიდდა ღვინოსა და მომეტებულს პურს თუ არა, ფულს ხუთ ნაწილად ჰყოფდა და ხუთ რიგად ინახავდა. ამისათვის ნაჭრებისაგან ჭრელი ქისები ჰქონდა, ჩანთასავით შეკერილები. ერთს ამისთანა ქისას „საჭირნახულოს“ ეძახდა და შიგ ინახავდა სახარჯოს პურისა და ქერების სამკალად, მოსაზიდად და სალენად. მეორე ქისას „ბარაქალა ქისას“ ეძახდა. ამაში ინახავდა სახარჯოს ვენახის სამუშაოსათვის. მესამე ქისას „საჯანაბო“ ერქვა. ამაში ინახავდა ფოსტის ფულსა და საბეგროსას, თუ ვინიცობაა სოფელი ოდესმე შეაწერდა. მეოთხე ქისაში ინახავდა მოჯამაგირის საჯამაგრო ფულსა. ამ ქისას ეძახდა: „მიეცი და მოგეცესო“. მეხუთე ქისაში ჰქონდა საშინაოდ სახარჯო და ღარიბთა გასაკითხი ფული. ამ მეხუთე ქისას ოთარაანთ ქვრივი ხან „ფარსიდას ქარვასლას“ ეძახდა, ხან „შიოს მარანსა“.

თვლა თუმცა მაგრე-რიგად არ იცოდა და ხშირად კენჭებს მოიშველიებდა ხოლმე, როცა უამისოდ დათვლა

უჭირდებოდა, მაგრამ ანგარიში ძნელად შეეშლებოდა. პირველს ოთხს ქისაში იმდენს ჩააწყობდა, რამდენიც საჭირო იყო და ძალიან იშვიათად მომხდარა — ანგარიში არევოდას. რაც პირველს ოთხს ქისას გადარჩებოდა, ყველას მეხუთე ქისაში დაუთვლელად ჩაჰყრიდა და, მინამ გამოილეეოდა, დაუთვლელადვე ჰხარჯავდა.

IV

განძი და ანდერძი.

ყველაზე უძვირფასესი განძი სხვა დარჩა ოთარაანთ ქვრივს თავის ქმრისაგან. ქვრივს კი მართლა უძვირფასესად მიაჩნდა და სხვისა კი არ ვიცით. ეს განძი თოფ-იარაღი იყო. მისი ქმარი, დიდი გამრჯელი, მოამაგე, დიდი მუშაკაცი, განთქმული მონადირეც ყოფილა. სახლში რომ შესულიყავით და კერიდამ მარჯვენა ტახტის ზემოდ კედლისათვის შეგეხედნათ, ჰნახავდით ბუდით ჩამოკიდებულს კარგად მოზრდილ თოფს, ხმაღს თავისის ყაწიმებითა, ხანჯალს, დამბაჩას, სასწრაფოს და საპირისწამლეს.

კვირა არ გავიდოდა, რომ ოთარაანთ ქვრივს არ ჩამოეღო ეს იარაღი და გულდადებით არ გაეწმინდა. როცა ამას შეუდგებოდა, გეგონებოდათ ჰლოცულობსო, ისე გულდასმით, კრძალვით და სასოებით დაუწყებდა ხოლმე წმენდასა. რაც ქმარი მოჰკვდომოდა, მას აქეთ სულ ასე ექცეოდა ამ იარაღსა. სულთმობრძავი რომ ყოფილიყო, მაინც ერთ კვირას ისე არ გაატარებდა, რომ არ დაეწმინდა, არ დაეკრიბებინა, ცხვრის ღუმით არ გაეპოხა და ისე არ დაეკიდნა თავის ადგილას. ხოლო ერთხელაც ისე არ გაუწმენდია, რომ თვალში ცრემლი არ მოჰრევოდას, გული არ ამოსჯდომოდას და არ ატირებუდიყოს.

— ვაი, ვაი მე უბედურსა!.. — ჩაიკრავდა ხოლმე გულში ხელს. — სადღეაბეროდლა გახდა ეს ვაჟკაცის იარაღი. მოგიკვდათ, თქვე საწყლუბო, კაი პატრონი!.. უიმე!.. განა

მარტო თქვენ მოგიკვდათ!.. ხომ მეც მომიკვდა, მეც!.. წაი-
ლო შავმა მიწამ ჩემი თევდორე... წამოგექცა, ოჯახო, დე-
დაბოძი, დაგიმიწდათ, თოფო და ხმალო, თქვენი ფანდი ვაჟ-
კაცი... გატყდა შუაზედ ჩვენის წუთის-სოფლის უღელიცა,
მოგიკვდა, ოთარაანთ ქვრივო, ტოლდასადები მეუღლე, და-
რჩი ცალად... ვაიმე უშენოსა!.. ყვირილობის თვეში რომ
ირემს მომაყენებდა ურმით!.. იმისი ხარიანი ხმა რომ ყურს
მომხვდებოდა, გული გადამიტრიალდებოდა სიხარულით.
ჭირიცა და ღვინიც სულ მღერითა და გალობით იცოდა. კა-
ცი იყო, კაცი!.. ვენაცვალე იმის ჩრდილს!.. იმისი მუშაობა
რომ ენახა კაცს, — თუნდა მარტოც ყოფილიყო — ქორწილი
ეგონებოდა. ქვასაც კი გააღვიძებდა და ხელს გაანძრე-
ვინებდა. ვენაცვალე იმის სახელს! რო კვდებოდა, მაშინაც
კი არ შეუკრავს წარბი, დამიძახა და მითხრა:

— რა გატირებს, ადამიანო! განა შენ კი შერჩები ამ
წუთისოფელსაო. ყველას ბოლო ეს არის, ტირილით ნაშობი
სიცილით უნდა კვდებოდესო. სააქაოს სტუმარი ვიყავ და
ეხლა შინ მივდივარო. რა გატირებსო.

— რა ვქნა მე უშენომა? — შევჩივლე მე.

— როგორ თუ რა ვქნა!.. გაისარჯე და ირჩინე თავიო.
მე კი თითებიდამ ზეთი და ერბო მწვეთდა თუ!.. ვირჯე-
ბოდი და უტკივარს ლუკმას ვჭამდიო. ქვეყანა ღონიერია,
ნუ გეშისო. ოღონდ ჭირს ნუ გაუტყდები, ნუ გაელახ-
ვინებო... ე ჩემ პატარა გიორგის უპატრონეო, არ გამიდა-
რიბო, არავის დამიჩაგვრინო, არავის არ შემინატვრინო!
გაიზარდოს და მერმე თითონ იცის. თუ იქნება თავისით
იყოს, თავის მარჯვენით კაცობდესო. მამისეული თოფ-
იარაღი შეუნახე, გამოადგება... თოფი ხაზინიანია — გაუფ-
რთხილდეს, მხარში ცემა იცის. შორს მანძილზედ კარგად
მიდის, ნიშანი კი ცოტა მაღლა დაუჭიროს... ეი... მაგის
ტყვიის ზუზუნნი ერთ რათმედა ჰღირს!.. ეჰ, რა ვუთხრა ამ
წუთი-სოფელს!.. არ დამცალდაო... შენც მენანები, მაგრამ
ეგ უფრო მენანება, ბაღლია უსუსური, უმწეო, ეჰ, ნეტავი

კი ეგ დავაჟუცებული მენახა და!.. მერმე თუნდა ურმის თვალზე გავცმოდიო... ეჰ, რაც არიო არის... ეშმაკის კერძად არ გამხადო, მკვდარს დამიურვე, მიპატრონეო.

ამის მერმედ ბევრი აღარა დასცალდა-რა. სთქვა ეს თუ არა, გადაბრუნდა კედლისაკენ, ერთი ამოიკენესა, ჯიგარი თან ამოაყოლა, „მივდივარო“ მითხრა და მიაბარა ღმერთს ალალი სული. ვაი შენს დამკარგავს, ჩემო კარგო თევდორე.

ყოველს ამას მოიგონებდა ხოლმე ოთარაანთ ქვრივი, კალთით მოიწურავდა თვალებიდამ ცრემლს, და მინამ თოფ-იარაღს კრიალს არ დააწყებინებდა, არ მოეშვებოდა არც წმენდას და არც ტირილსა. რა თქმა უნდა, რომ ამ ცრემლს არავის დაანახვებდა, შვილსაც კი, შვილსაც არ შეამჩნევინებდა ხოლმე.

ქმრის ანდერძს არ უღალატა, ოჯახიც შეინახა, სარჩოსაბადებელსაც თუ არ მიუძატა, არა დააკლო-რა, იარაღსაც კარგად უვლიდა და მკვდარსაც უურვებდა იმით, რომ ყოველ კვირას კორკოტსა და წანდილს ჰხარშავდა იმის სულის საცხონებლად და ყოველ-წლივ აწირვინებდა.

შვილის მოვლას ხომ ზედ შეაღია თავისი ყმაწვილ-ქალობა. ოც-და-ოთხის წლისა ძლივს იქნებოდა, როცა დაქვრივდა და ერთის წლის შვილი დარჩა. ის დღეა და ეს დღე, ჩაიცვა ლურჯი შილის პერანგი, შავი კაბა, თავზედ შავი მანდილი მოიხვია და აი ეს ოცი წელიწადია მჭიარული ფერი არ მიუკარებია ტანზედ. თუმცა ბევრი მთხოვნელი ჰყვანდა, ბევრი ეხარბებოდა ოთარაანთ ქვრივის ოჯახში შესვლას, მაგრამ—თქვენც არ მომიკვდეთ — არ გათხოვდა და არა.

— მერე რა პირით-ღა შევეყარო საიქიოს ჩემს ქმარსაო,— ამბობდა ხოლმე, — აი, უწინამც დღე დაუბნელდეს ოთარაანთ ქვრივს, მინამ მაშინაცვალს სახლში დაუსვამდეს თავის პატარა გიორგისა. ვენაცვალე იმის სიყრმეს!.. მამაშენს ვუღალატო!.. შენ გაგცე!.. აი, უწინამც დედამიწა გაირღვევა და შიგ ჩამიტანს. გაიხარდე, ჩემო თვალის სინათლე, და გაახარე აქ დედა-შენი და იქ მამა-შენი. აი, შენ დაგედოს მტლად შენი უბედური დედა!

იტყოდა ამას და შიგ გულში ჩაიკრავდა ხოლმე თავის პატარა ბუთხუხა ბიჭსა.

V

დედა-შვილობა.

იმ დროს, როცა ჩვენს მოთხოვრობას ვიწყებთ, ოთარაანთ ქვრივის შვილი გიორგი ოც-და-ერთის წლის ბიჭი იყო. ერთი ჯიქუხი და ძარღვიანი ყმაწვილი კაცი დადგა, კუპრ-სავით შავი და კარგად დაკოკრებული წვერ-ულვაში ლამაზად უხდებოდა მის შავგვრემანს და მოხდენილად მოყვანილს სახესა. თვალადობით მეტად სანდომიანი და მარილიანი იყო, და უფრო უკეთესი იქნებოდა, რომ მისი დიდ-რონი ქორული თვალები ცოტა მრისხანედ არ გამომეტყველებოდნენ. თვალთა მეტყველების ტექვას აძლიერებდა გადაბმული წარბები. ეს მარილიანობას სახისას ბევრს უშლიდა. ამის გამო კაცი უნებურად თვალს მოარიდებდა პირველ თვალის მოსწრებაზედ. ხოლო რამდენსაც უფრო დააკვირდებოდა მის პირისახეს და თვალებსა, უფრო და უფრო მოგეწონებოდათ გიორგი. იშვიათად იცოდა ღიმილი, მაგრამ როცა კი გაიღიმებდა, თვალი ზედ დაგრნებოდათ, ისე უხდებოდა ღიმილი. ტანადაც ერთი ბრგე კაცი იყო, მარჯვედ მოყვანილი და კარგად ჩასხმული.

კოხტად და ფაქისად ჩაცმა-დახურვა ეყვარდა. იმისი ყაითნებით მართული საცკეთები, ჭრელი წინდები და ლამაზად გაწყობილი ფეხზედ ქალამანი რომ გენახათ, მაშინ ღაიჯერებდით, რომ ჩვენებურ გლეხის ფეხსაცმელსაც თავისი სიტურფე და სილამაზე აქვს.

ბაზარში რომ გაივლიდა, იტყოდნენ ხოლმე: ერთი დო-ისჯის შეძოყრა-და აკლია, თორემ თავადიშვილია და თავადიშვილიო.

ბევრს სოფლის საპატარძლო ქალებს თვალი დარჩენია გიორგიზედ, ბევრს შევარდნია გული, ბევრს ჩასახვია გულში იმისი სურვილი. გიორგის კი აინუნშიაც არავინ მოსდიოდა... ტოლ-ამხანაგებს აგრე რიგად არ ეწყობოდა. და თუ როგორმე ჩაერევოდა, პირველობას ყველგან ამას უთმობდნენ.

მუშაობაში ხომ მთელს სოფელში ამას სწორი არ ჰყვანდა თითქმის.

— ერთი გიორგის ხელეური მთელ ძნად შეიკვრისო, — ამბობდნენ გლეხკაცები: — ბარს დაჰკრავს, ბარს, ასე გგონია დედამიწა უნდა შუაგულამდე ჩაანგრიოსო. მარტოხელი ძნის ურემს დაუდებს და შინ მოიტანსო. რაკი საქმეს დაადგება, ზედ შეელევა, მინამ თითონ საქმეს არ შეჰლევსო. საქმის გულით ამყოლია და ბოლომდე გამტანო.

ბევრს ამისთანებს ლაპარაკობდნენ გიორგიზედ სოფელში და მუშაკაცობის სახელი გავარდნილი ჰქონდა.

— ძალიან ხელგამომავალი ბიჭიაო, — ამბობდა ხოლმე ამისი დედა, — დიდი გამრჯელი, მაგრამ ცხონებულსავით გულდია და გულმხიარული არ არისო. ის ცხონებული ისე შეეჭიდებოდა საქმეს, თითქო ღრეობასა და ლხინშიაო. ესეც იმისავით გულმოდგინება, დაუზარელი, ხელმართალი, მაგრამ ძნელად თუ სადმე წარბს გაიხსნის და საქმეს შესცინებსო. — სულ პირდაღვრემილია და წარბშეკრულიო.

თუმცა ასეთი იყო გიორგი, მაგრამ თავისის დედის ყურმოჭრილი ყმა იყო თითქმის. მის უნებურს თავის დღეში არ ინდრებდა. თუმცა კარგა მოზრდილი იყო, მაგრამ გიორგი სახლსა და ოჯახში ბატონობას არ შეეცილა დედასა. გვგონია, პირველობას და უფროსობას არც კი დედა დაუთმობდა, თუმცა შვილი გაგიჟებით უყვარდა. ან რა საჭირო იყო? ვაჟკაცს არ შეეძლო ოჯახის მოვლა ისე, როგორც ოთარაანთ ქვრივსა.

ამათს დედა-შვილობას ბევრი შეჰნატროდა. დედაც შეჰხაროდა თავმოწონებით შვილსა. დედამიწის ზურგზედ იმის მეტი სიხარული და ლხენა სხვა არა ჰქონდა-რა, რომ შვილისათვის ეცქირნა, შვილისათვის ეცოცხლნა. „შენი

ვარ, შენთვის მოკვდები, შენთვის დავიცემ დანასაო“,
იტყოდა ხოლმე თავის გულში დედა, როცა შვილს სა-
ეუშაოდამ მომავალს დაინახავდა.

ხომ ესე იყო, მაგრამ თავის დღეში არავისთვის შეუტ-
ყობინებია, რომ შვილი ასე გაგიჟებით უყვარს. შვილსაც კი
უმაღავდა თავის გულის-ნადებსა. მარტო ეს კი იყო, რომ
შვილთან ტკბილი ლაპარაკი იცოდა. თავის დღეში არ
გაუჯავრდებოდა, თავის დღეში ავის სიტყვით არ მოიხსე-
ნიებდა, თუმცა ხშირად კი სტუქსავდა. შვილი, რომელიც
სხვისაგან თავზედ ფრინველსაც არ გადიფრენდა და ფეხ-
ქვეშ ჭიანჭველასაც არ გაიტარებდა, დედას თავის დღეში
სიტყვას არ შეუბრუნებდა, რაც უნდა ძლიერ ეტუქსნა.

— მართალია და იმიტომაც, — იტყოდა ხოლმე თავის-
თავად გიორგი, — ბრალი ჩემია და ტუქსვაც ჩემზედ ახიაო.

არც ერთხელ არ ახსოვს გიორგის, რომ დედას უმიზე-
ზოდ, ტყუილ-უბრალოდ დაეტუქსოს. რაკი ჩაუფიქრდებოდა
ტუქსვას, მაშინვე გულს დააჯერებდა, რომ დედა მართალია.
მართალს შეჩვეულს თითონაც მართალი უყვარდა. ღალატი
და არმობა ისე გააწიწმატებდა ხოლმე, რომ თუ საჭირო
იყო, ხელსაც გამოიღებდა, ჩხუბს ასტებდა, თავს გამოიღებ-
და. ჯერ კიდევ ბაღლობაში მოუხდა ამისთანა საქმე და
აქამდე ახსოვდა. ახსოვდა იმიტომ, რომ დედისაგან ტუქ-
სვას, შერისხვას მოელოდა, და ამის მაგიერ დედამ კი
მოუწონა.

ერთხელ — ჯერ გიორგი ათი-თორმეტი წლისა ძლიერ
იქნებოდა — ერთს მოზრდილს ბიჭს თავისზედ პატარა
ბიჭისათვის ქამრის ღილები დაეტყუვნა. მოტყუებული
ბაღლი ტირილით იჭაჭებოდა და ის კი ღილებს არ უბ-
რუნებდა, გიორგიც მაშინ იქ ყოფილიყო და ბაღლებთან
ჰთამაშობდა თურმე. ყური მოჰკრა ბაღლის გულამომჯდარს
ტირილსა. შეიტყო მიზეზიცა და აემღვრა პაწაწა გული.
დაანება თავი თამაშობას და მივარდა ღილების დამჩე-
მებელს: მიეცი, რას ემართლებიო. მ ხელს ეკრა მეტი-
ჩარასათვის და გადაექცია. გიორგი ასამომხტარიყო და
გიორგი

ქვა დაეშინა. მივარდნოდა ურჩი ბიჭი, ხელახლად წაექცია გიორგი და ცემა დაეწყო. მოშველებოდნენ გიორგის სხვა ამხანაგები, ამოედოთ ქვეშ გიორგის მცემელი, წაერთმიათ ღილები და კარგადაც დაეხილათ. თუძცა პატარა ბაღლს დაუბრუნეს წართმეული ღილები, მაგრამ გიორგი კი კარგად იყო დაბეგვილი. ცხვირი გაეტეხნათ და სისხლი სდიოდა. წითელი გულისპირი სულ ჩამოეფხრიწნათ.

ცხვირ-პირ-დასისხლიანებული გიორგი, გულისპირ-ჩამოგლეჯილი, რომ შინ მიუვიდა დედას, ელდა ეცა.

— ეგ რა არის, შვილო, მაჩვენე ერთი რა გაქვს გატეხილი?

— კუპრაანთ თედომა მცემა.

— რადა?

— თედოს მანასანთ გოლასათვის ქამრის ღილები წაერთმია. ჩვენ უკანვე გვინდოდა გამოგვერთმია და ჩხუბი მოგვივიდა. მომერია, ის დიდია, მე პატარა.

— მერე წაართვით?

— წავართვით.

— რა უყავით?

— ისევ გოლას მივეცით.

დედას იამა და შუბლზედ წარბი გაეხსნა.

— ნუ გეშინიან, ცხვირი გაგიკაწრავს ცოტად, გაიზრდები და დაგავიწყდება, — უთხრა შვილს.

— არ დამავიწყდება. დაიცა ერთი გავიზარდო!.. მე ვუჩვენებ, — ცემა როგორც უნდა.

დედამ შვილი გულს ჩაიკრა.

— სულ ცხონებული მამაა, ცხონებული მამა, — გაიხარა დედამ, — უი, შენ კი გენაცვალოს დედა-შენი, ჩემო ქებავ და დიდებავ!

ეს გულში სთქვა და გულშივე დაიმარხა, შვილს ცხად-ლივ არა უთხრა-რა. ხოლო ცხვირ-პირი რომ დაჰბანა და მოაღამაზა, ეს დაატანა:

— აი, ჩემო კარგო, ეხლა უფრო ლამაზიცა ხარ და!.. წადი, შვილო ითამაშე, ეხლა უფროც მოგიხდება. ჰტიროდა

განა გოლა?

— მაშ?

— გაუხარდა ღილები?

— მაშინვე დაჩუმდა, აღარა ჰტიროდა.

პატარა გიორგი გამოჰწერინდა თავის ტოლ-ამხანაგები-საკენ სათამაშოდ.

ყდელამ უყურა, უყურა გამალებულს შვილსა და როცა თვალთაგან მიეფარა, სთქვა:

— უი, შენ კი გენაცვალე! მამაც კარგი გყვანდა და არც შვილი იქნები უარესიო.

VI

ბიჟია, თუ რა?

ეს ხასიათი დასჩემდა გიორგისა. დედისავით, — თავისი იყო, თუ სხვისა, — თუ ცუდი რამ იყო, გამოეკიდებოდა. ბევრს ამისათვის არ მოსწონდა გიორგი. კაცო, რა უნდა, სხვის საქმეში რად ერევო? არა ერთი და ორი იძახდა ამას სოფელში. ამ ხასიათმა ბევრი ხიფათი შეამთხვია, მაგრამ არც თითონ იშლიდა, არც დედა უშლიდა. ამას წინად — სულ ორი კვირა არ იქნება — კინადამ სოფლის სასამართლომ გომურში არ ჩაამწყვდია. ერთი უცნაური და დაუჯერებელი ამბავი ჩაედინა.

გიორგი ტყეში ყოფილიყო ჭოგის საჭრელად. ომარაანთ მოჯამაგირე ენახა ტყეში. თურმე ურემი გამოუტანებიათ შეშისათვის და ის კი ჩრდილში წამოწოლილიყო და ლახათიანად ჰხვრინავდა. ეს კიდევ არაფერი. კამეჩები წნელით გამოება ურემზე. საცოდავძ/პირუტყვები იქავ ურმის თვალთან ეყარნენ და ზარმაცად იცოხნებოდნენ უილაჯობით.

გიორგი თურმე ზედ მიაღვა მოჯამაგირეს ტყიდან მოდენილი. ფეხი წაჰკრა გასადვიებლად.

— ადე, ძმობილო, აუშვი ე კამეჩები, ცოდონი არიან.
— შენ რა ჩემი ფეხები გინდა, — დაუყვირა მოჯამაგირემ, როცა თვალები წამოაჭყიტა.

— თითონ რომ არ ვარგიხარ, შენი ფეხები ვისთვის რის მაქნისია. კამეჩები ცოდონი არიან-მეთქი.

— მერე შენ რა გეპრიანება?

— ის მეპრიანება, რომ არამია შენთვის ჯამაგირი. ვთქვათ პატრონს ატყუებ და ატყუებ, ე პირუტყვი მაინც არ გენანება, ქრისტიანი არა ხარ, მაგათი ცოდო მაინც არ გწევას!.. მიგიდძვია საცოდავები წნელით ურემზედ, შიმშილით ფერდები ჩასცვივნიათ.

— მაშ არა და თავზედ დავისვამდი.

— დაისვამდი, მე ვიცი, მაგ ქეციან თავზედ ბევრს კი მოსძოვდნენ, აი!.. ვერა ხედავ, ტყეში ბალახი მუხლამდე! ფასი ხომ არ გაგივა, გაგეშო, პირი მოეტყუებიანათ.

— გამეშო-რა, მუქთი ფეხები მაქვს მაგათ ძებნაში მერე სული ამომრთმევოდა.

— აი, შე უნამუსო! აქაო და არავინა მხედავსო, ნამუსის ქუდი აგიხდია და ლაფში გადაგიგდია. შენს ღმერთს რაღას ეუბნები! აქაო და კამეჩი პირუტყვია, შებრალება არ უნდა, თუნდაც სხვის ამანათი, სხვის მონაბარი არ იყოს!

— მერე შენ რა? ვისი ტიკი-ტომარა ხარ. შენი მოჯამაგირე ხომ არა ვარ?

— აი გაქრეს, გიორგიმ შენისთანა კაცი ახლოც არ მიიკაროს!.. ჩემი რომ იყო, ცარიელ პურის ჭამის ფასადაც არ შეგინახავდი, ადე-მეთქი!..

— დამეხსენ... შენ შენს წერას ხომ არ, აუტანიხარ, რატომ ეგრე არახუნებ. თუ ზურგი არა გქავა, შენ შენს გზაზედ წადი-მეთქი, თორემ...

— თორემ... მე ვიცი, ყურებზედ ხახვი არ დამაჭრა. ადე-მეთქი, ამ პირუტყვების ცოდვაში ნუ სდგები, თორემ ამ ჭიგოს ხომ ჰხედავ?..

გიორგიმ ამის თქმაზე ფეხი კიდევ წაჰკრა. მოჯამაგირე გულზე მოვიდა. წამოუხტა ზეზე. გიორგის წინ აეტუზა,

გულმკერდი გადმოუგდო და მიუშვირა, თითქო ეუბნებო: აბა, ეს მე და ეს შენ, დამეარ თუ კაცი ხარ და ქუდი გხურავსო.

გიორგის მოეწონა ამისთანა სითამამე მოჯამაგირისა, მაგრამ უკვირდა, — რის იმედითაო.

— რა ვქნაო, — სთქვა გულში გიორგიმ. — თუ ეს მართლა ვაჟკაცია, საქმეს არ უღალატებდა, პირუტყვს შეიბრალვებდა, და თუ ვაჟკაცი არ არის, რატომ ესე გაბედულად მომიშვირა გულ-მკერდი და თავმოწონებით ალვის ხესავით წინ გამემართაო.

— თუ კაცი ხარ და თითოს დამაწებ!.. მაშინ ნახავ შენს სეირს, — უთხრა გულ-მკერდმოღერებულმა მოჯამაგირემ.

მუქარა იწყინა გიორგიმ. აღარც აცია, აღარც აცხელა, ეცა, წამოჰკრა სარმა და თუმცა ვერ დასცა, წააბარბაცა კი და ცალი ხელი დააბჯენინა დედამიწაზედ. წამოუხტა ფიცხლავ მოჯამაგირე, დაეტაკა გიორგის და ჰკრა გულისპირში ხელი. გიორგი შეტოკდა და გადიხნიქა უკან.

— ბიჭოს!.. შენ აღარა ხუმრობ, — დაუძახა გიორგიმ, ჭიგო ხელიდამ გააგდო და შეძიძგილავდნენ.

გიორგიმ ბევრი აღარ აცალა: ჰკრა მოგვერდი და გააკრა დედამიწას, როგორც შოთი თონესა. წაქცეულს ხელიც არ დააკარა. მოჯამაგირემ დამარცხება ძალიან ითაკილა, — ისიც თავმოწონებული ბიჭი იყო — წამოუხტა და ერთი ლაზათიანი სილა გაუშალა გიორგის უეცრად. როგორ თუ სილაო, მივარდა გიორგი, ამოიღო ქვეშ და იმდენი სცემა, რომ მოჯამაგირემ ხვეწნა დაუწყო.

— წადი, საცა შენი სთქვა, იქ ჩემიც ნუ დაგავიწყდებაო, — უთხრა გიორგიმ, — და ღმერთს კი არსად წაუხვალ ამ პირუტყვების ცოდვითაო.

თქმა არ უნდა, რომ გიორგისაგან გაბოროტებულმა მოჯამაგირემ თავისი ცემა შესჩივლა ომარაშვილსა.

— რადა გცემო? — ჰკითხა ომარაშვილმა.

— მაგდენს რად უღებ ურემსაო? ან საქონელი არ გეცოდება, ან შენი თავიო!.. ეგეც რომ არ იყოს. სხვასაც

ხომ მაგდენს მოსთხოვენო: ვთქვათ, შენ შეგიძლიან, სხვა მაინც არ გეცოდებაო. მომდგა ამაზედ და ჭიგო ზედ დამალეწა. შენც დედა და მამა საფლავში არ დაგიყენა. აქაო-და ჯამაგირს იძლევა, სულს ხომ არ ამოგართმევს. ადამიანსაო.

— ბიჭო-და, მაგდენი არა გედო-რა ურემზე!

— ეგა სთქვი-და! მეც ეგ არ მიკვირს, რა მოეჩვენა იმ ოჯახდაცეულსა! მე კი ასე შემაქცია-და!..

ომარაშვილი გავლენიანი კაცი იყო სოფელში, ითაკილა, მოჯამაგირე როგორ გამილახა იმ გუშინდელმა ჭყლინტმაო. წაიყვანა მოჯამაგირე და სოფლის სასამართლოში აჩივლა. თითონაც, რასაკვირველია, წაექომაგა.

— მოწამე გყავსო? — ჰკითხეს მოჯამაგირეს.

— ოთარაანთ გიორგის რა მოწამე უნდა? ღმერთმანი, იტყუებს-და!.. სთქვა ვიღაცამა.

— მაგას კი მართალს ამბობს, — სთქვა ერთმა მოსამართლემ, — ის ტყუილს არ იტყვის, პირიანი ბიჭია.

კვირა დღეს დაიბარეს გიორგი.

— მართლა სცემე? — ჰკითხეს.

— მართლა ვცემე.

— რადაო?

გიორგიმ ყველაფერი უამბო.

— ბიჭო-და, შენ რა დავა გქონდა?

— ის დავა მქონდა, რომ მაგისტანა ნამუსახდილ კაცისაგან ქვეყანაა დაღუპული. კაცი კაცს ველარა ჰნდობია. მაგის გამოისობით კარგს მოჯამაგირესაც სახელი აქვს გატეხილი. თითონ ხომ ეძინა და ეძინა, კამეჩებიც მიედრძო ურემზედ. იმათ საცოდაობამ დამწვა, სხვა არა იყოს-რა.

თქვენი მტერი იყოს, მოსამართლეებს დღე დაადგათ. ომარაშვილის გულის მოგებაც უნდოდათ, ერთს სადილს მაინც გვაჭმევსო; ოთარაანთ ქვრივისაც ეშინოდათ, გუბერნატორამდის ივლისო. თუნდ ეგეც არ ყოფილიყო, გული გიორგისაკენ უწევდათ, თუმცა ცემა კი ცემად ედგათ თვალ-

წინ. არ იცოდნენ, გულს აჰყოლოდნენ, ოთარაანთ ქვრივის შიშსა, თუ ომარაშვილის ხოთსა.

ომარაშვილმა დაიხსნა გაჭირვებისაგან სამართალი.

— მე ჩემ თავად მიპატიებია გიორგისათვის, — სთქვა ამან, — და სხვამ თავისი იცის. ყოჩაღ, ბიჭო, მე და ჩემმა ღმერთმა, ყოჩაღ!..

— უპატიებია!.. წამოიძახა გაჯავრებულმა მოჯამაგირემ. — აი, გამიჯდა გვერდებში!.. ზოგი ამ ჩემს დაღურჯებულს გვერდებსაც ჰკითხე.

— რა ვკითხო, შე ოხერტიალო! მე თუ მკითხავ, ეგ ცოტაც არის შენთვის-და!.. — უპასუხა ომარაშვილმა.

— მე და ჩემმა ღმერთმა, მართალს ამბობს, — სთქვეს მოსამართლეებმა და დაითხოვეს შინ გამართლებული გიორგი.

— ბიჭოს-და, ეს კაცი ან გიჟია, ან ღვთისაგან მოგზავნილი, — ეუბნებოდა გიორგიზედ ერთი იქ დამსწრეთაგანი მეორეს, როცა სასამართლოდამ ხალხი დაიშალა და შინისაკენ წავიდ-წამოვიდა: — რომ არ გაგონილა!..

— მე და ჩემმა ღმერთმა, მაგის გულში ან ღვთის მაღლი ჰტრიალებს, ან ერთი რაღაც უბედურებაა მაგის თავს, — დაჰკრა კვერი მეორემ.

— იმდღევანდელი არ იყოს: ბეჟანაშვილის მოჯამაგირეს ურმით საფეკავი მოჰქონებოდა შინ. იმ ოჯახდაქცეულს თავსუბუქად დაედო. კამეჩები თურმე ყელში ჰხრიალებდნენ, ისე წასჭეროდათ აჰეურები. ოთარაანთ გიორგი გზად მოდენილა თურმე. დაუნახავს ეს ამბავი. ამხტარა ურემზედ, საცალოები წაუწევ-წამოუწევია, გაუმართავს რიგზე ურემი, ერთი ლაზათიანი, შენი მოწონებული ჩაუთხლეშია თავში და უთქვამს:

— შე აღრე და მალე დასაბრმავებელო, ვერა ჰხედავდი, კამეჩები იხრისობდნენ! რა პირით მიდიოდი პატრონთანო.

— ეხლა ჩვენში რომ ვიკითხოთ: რა დავა ჰქონდა?

— ეგა სთქვი და გაათავე. მეც ეგ არ მიკვირს! აკი ვამბობ, ეგ კაცი ან გიჟია, ან ერთი რამ ღვთის ნიშანია მაგის თავზედ-მეთქი.

— დედაც ხომ მაგისტანა გადარეული და დამთხვეული ჰყავს. მამაც-კი — ღვთის წინაშე — ცოტა არ იყოს, მოუსვენარი კაცი იყო. ეგეები იმანაც იცოდა.

— აი, ამაზედ არის ნათქვამი: დედა ნახე, მამა ნახე, შვილი ისე გამონახეო. მაგათში ან დიდი ცოდო ჰტრიალებს, ან დიდი მადლი. აქ სხვა ნიშანწყალია.

გიორგი რომ შინ მივიდა, ყველაფერი უამბო დედას. ოთარაანთ ქვრივს გაუკვირდა:

— დახე, მაგ ვირთაგვებსაც ზოგჯერ სწორე სამართალი სცოდნიათო!..

VII

ჯაპრი ღელისა.

გიორგი ოც-და-ერთის წლის ვაჟიკაცი იყო და ცოლის შერთვა ფიქრადაც არ მოსდიოდა. ოთარაანთ ქვრივი ამაზედ ძალიან ჰნადვლობდა და სწუხდა.

— რა ვუყო!.. — ჰფიქრობდა ხოლმე, — ცოლ-ქმრობის საქმე ცაში პრიგდებაო. სჩანს ღმერთს ჯერ არ მოუწადინებია. დრო კი უწერს: მაგ ხნის ბიჭებს შვილებიცა ჰყავთ. ოი, ერთი მაგის შვილი კი გამიგორა კალთაში და თუნდა მაშინვე გულ-ხელი დამიკრიბონ და ცოცხალი დამმარხონ.

ეს ხომ აწუხებდა და აწუხებდა, ამ მწუხარებას ერთი სხვა ნადველიც ზედ დაემატა. ოთარაანთ ქვრივი ამ ბოლო ხანებში ჰხედავდა, რომ შვილს გუნება ეცვალა, უფრო დაიდვრიმა, უფრო გული დაიხურა, უფრო ჩაიკეტა, უფრო დანადვლიანდა. ხომ არც წინად იყო მხიარულის გუნებისა, მაგრამ ეხლა მეტის-მეტია, თითქო რაღაც წაჰკიდებია და თქმა ეკრძალებოა.

მოვიდოდა შინ მუშაობილამ კარგა ბინდისას და, თუ მთვარიანი ღამე იყო, წამოწვებოდა ეზოში მწვანეზედ, თავ-

ქვეშ ორსავ ხელებს ამოიდებდა და გარინდებული იდო ხოლმე მთელის საათობით გულადმა. შეჰყურებდა ცას და ღრუბლებს, თითქო ვარსკვლავებსა სთვლისო, ან ღრუბლებს თვალს ადევნებს თავის გასართობლადო. რა მოერია, რამ სძლია, რამ დაუღონა შვილი — დედას ვერ გაეგო.

— შვილო, შინ შემოდი, ნამუშევარი ხარ, დედამიწამ არ დაგცადოს, — უთხრა ერთხელ დედამ.

— არა მიშავს-რა, დედი! ცოტა ხანს კიდევ მამყოფე ასე, დედა-შვილობას.

— ძილის დროა, შვილო! ლამის ალიონი ამოვიდეს...

— ეჰ, დედი!.. ზოგჯერ ძილიც ძილი არ არის...

— რატომ, შვილო? — იკითხა დედამ და გასწია შვილი-საკენ. თავს რომ წაადგა, უთხრა:

— გიორგი!.. შვილო!.. არ მეტყვი, ბიჭო, რა წაგეკიდა? დედა ვარ შენი, დედა... ნაღველი გაქვს რაღაცა და არ მეუბნები.

გიორგი წამოჯდა.

— არა, დედიჯან! ასე მიყვარს მთვარიან ღამეში გდება.

— ეს ორი წელიწადია, რაც ეგრე დაიჩემე. რატომ ადრე არ იცოდით?

— განა კაცი სულ ერთს გუნებაზეა! მაშინ ისე ვიყავ, ეხლა ასე ვარ. დრო იყო ძუძუსა ვწოვდი, დრო მოვიდა — გამომცხვარ პურსა ვჭამ. ამით მითამ რაო?

— ისაო, შვილო, რომ ზოგი ჩემს გულშიაც ჩამოიხედე.

— ჩამიხედნია, დედი, ჩამიხედნია და ვიცო, რომ შიგ მარტო მე გიზივარ...

— მაგას არ გეუბნები... იმდღევანდელი არ იყოს!..

— რა იმდღევანდელი?

— აი, საბარავად რომ იყავი ვენახში. მე ჯერი ჩამოგიტანე, შენ ვაზებში გიპოვე: მხარი დაგებჯინა ბარის ტარზედ, ბარის ტარს დაჰყუდებოდი და გაშტერებული დასცქეროდი დედამიწას ელდანაცემსავით. რა ამბავი იყო? მაშინ არა გკითხე-რა, აქ კი დავიჭდიე, აქ.

ოთარაანთ ქვრივმა გულის-ფიცარზედ დაიღო ხელი.

— წაშალე ნაჭდევი, ტყუილად გარჯილხარ. რა ამბავი იქნებოდა?! დავიდალე და ხელ-ფეხს ქარი ამოვადებინე, — უთხრა შვილმა.

— შენი ფიქრი სადა ჰქროდა რომ ვერც კი გაშიგე, როგორ მოგივედი, ისე სმენა-დახშული და გონება-გაქცეული იდექი. განა ერთხელ და ორჯელ მინახივხარ: ჰმუშაობ და უცებ გაირინდები ხოლმე. განა ერთხელ და ორჯელ მინახივხარ: სადილ-ვახშაშზე ლუკმა პირში ჩაგიდვია, ყბაც

არ მოგიქნევია, განაბულხარ, თითქო სადილიდამ წაგიღო რამემ, კლდის პირას დაგაყენა და ხელის კკრას გიპირებსო.

— ეგეც დრომ იცის, დედი!

— სხვამ არაფერმა?

— იქნება სხვამაც...

— ჯადომაც იცის, შვილო, ჯადომაც...

გიორგის გულში მოხვდა ეს უკანასკნელი სიტყვა. აიტკიცა, ეჯავრა. კარგადაც ვერ მიეგნო, — რად უხსენა დედამ ჯადო. გუმანმა კი წაიღო, გუმანმა აიყოლია მისი გონება.

— ჯადო რა მოსატანი იყო? — ჰფიქრობდა გიორგი თავისთავად, — ვაი, თუ...

ვერ დაასრულა სათქმელი. სიტყვა შეეკრა, თითქო ელდა ეცაო, რომ გულიდამ კლიტე აჰგლიჯეს, კარი გაუღეს და შიგ ჩაჰხედეს.

გაიქნია უმადურად თავი, წამოდგა ფეხზედ, დედას ტკბილად მოჰკიდა მკლავზედ ხელი და უთხრა:

— წავიდეთ, ეხლა კი ძილის დროა. „შიში ეკრ იხსნის სიკვდილსა, ცუდია დაღრეჯილობა“, შენგან გამიგონია, დედი!

— „საცა არა სჯობს, გაცლა სჯობს კარგისა მამაციისაგანაო“, მაშ ესეც გაიგონე, ჩემო კარგო!

— უთხრა დედამ.

— რა ვქნა, — ჰფიქრობდა გულში გიორგი, — რატომ ეგრე ახლო მიმივიდა? ცოდნით მოსდის, თუ ალაღბედობით? თითონ ჰტრიალებს ახლოზედ, თუ ჩემს გუმანს მოაქვს იმისი სიტყვა შორიდან ახლოს. გაცლაო!.. თქმა ადვილია!..

იმ ღამეს ოთარაანთ ქვრივს დილამდე ძილი არ მიჰკარებია. იმ დღის ნალაპარაკებმა ათასნაირს ფიქრის მორევში ატრიალა ნაფოტსავით იმისი ჭკუა და გონება.

— პაჭიჭს კი, მგონი, წვერი შემოერღვა, — სთქვა თავისთავად ბოლოს, — მგონი, მივკვლიე: დროც ერჩის და ხანიც უწერს. რატომღა არ მეუბნება, ვინ არის?

ეხლა ამას სწუხდა, ამას მტკივნეულობდა დედა.

— არ უჭირს და იმიტომ, — ინუგეშა თავი ოთარაანთ ქვრივმა, როცა გაუჭირდება, მეტყვის.

მოხუჭა თვალი ქვრივმა. არ დაეძინა. გადაბრუნდა ხან იქით, ხან აქეთ, ძილი არ მიეკარა.

ღამე კი არ უცდიდა, თავის გზას ეშურებოდა.

— მართლა კი მივუხვდი?.. მართლა კი მივკვლიე?.. — ეჭვობდა გიორგის დედა, — იქნება გუმანმა დამიბრიადა და მატყუებს. რა ვიცი?.. ადამიანის გული თვალუწვდენი ორმოა. ვინ იცის?.. იქნება მე ერთი მგონია, იქ კი სულ სხვა ამბა-

ვია... სხვა რა უნდა იყოს, რა? — ჰკითხავდა თავის თავს და გული უკვნესოდა, რომ პასუხი ვერ ეპოვნა.

ღამე კი მიდიოდა და მიდიოდა. დიდ-ვახშმობას გადასცილდა. ხმაურობა მისწყდა, მარტო კუთხეში, პურის კიღობანთან, თავი აფხაკუნებდა.

— სხვა რა უნდა იყოს, რა!.. — იძახდა ძილ-დამფრთხალი ოთარაანთ ქვრივი. — თუ გამტეხავს, ამის ნაღველი გამტეხავს... არ გამენდო... არ მეუბნება ჩემი გიორგი და არა... თუ გული შევარდნია ვისხედმე, რად უნდა მიმაღავდე! რა დასამალავია ჩემთან!.. და თუ სხვა რამ ასტეხია... ღმერთო, ნუ მაფიქრებინებ...

გადიწერა სამჯერ პირჯვარი, თითქო ლანდი რამ მოლანდა და იმას იგერებსო.

გვიანი მთვარე კი მთის წვერზედ შედგა და პირიქით გადაქანებას აპირებს. აგერ გადაქანა კიდეც და ჩავიდა. ღამე მიიწურა. უფრო დაბნელდა, ქვეყანა უფრო გაჩუმდა, უფრო გამუხჯდა, ხოლო თავი ისევ ცოდვილობდა კიღობანთან.

— ამ ორი წლის წინად თოფ-იარაღი აისხა ზედ, — ვენაცვალე იმის სიყმეს! უხდებოდა მამისეული, — წავიდა და სამი დღე შინ აღარ დაბრუნებულა. მე, სულელს, მაშინ ეს გუნებაშიაც არ გამიტარებია. ეხლა კი მაღონებს და გულთან მკებნს... სანადიროდ ვიყავიო, მითხრა. თუ სანადიროდ იყო, ხელცარიელი რად მოვიდა? მერე ყვირილობაც იყო... თავის დღეში ხელცარიელი არ მინახავს ნადირობიდამ დაბრუნებული. იმ ცხონებულს არ ჩამოუვარდება. თუ მეტი არა, მაზხედ ნაკლები არც ეს არის... მას აქეთ დაიგდო ნაღველმა. მე კი ესე დამახსოვდა-და!.. მას აქეთ დააწვა რაღაც ლოდი გულზედ და ვეღარ აუხსნია... ხომ კაცი... ღმერთო, ნუ მაფიქრებინებ,

ღმერთო, ცა-მრგვლის გამჩენო!.. რა ვიცი? ამ ტრიალ წუთის-სოფელში ფათერაკი ბევრია... ღმერთო, მაშორე, .. ფუ, ეშმაკსა და იმის თავსა და ტანსა!..

შეაფურთხა ეშმაკს და გაღიწრა კიდევ სამჯერ პირჯვარი შეშინებულმა დედამ. ფიქრი კი მაინც ერჩოდა, ეჭიდებოდა.

ამოვიდა ალიონიც. ღამემ დღეს კარი დაურაკუნა.

რაკი ამისთანა ფიქრმა ერთხელ გული ამოუფრთხო ბუდიდამ, უძილობისაგან გალახულმა, ფიქრის ჭიდილში მოქანცულმა ოთარაანთ ქვრივმა თავი ველარ დაუჭირა გულს, ველარ დაიწყნარა, ველარ დაიმორჩილა.

— ღმერთო, მიხსენ! — იძახდა ღონემიხდილსავით და ერთს ავს ფიქრს რომ აიცდილებდა, ახლა უფრო უარესს წააწყდებოდა. ფიქრი ლანდად გადაექცა.

ღამე გამოეთხოვა ქვეყანას. ერთი კალთა ცისა აიხადა. გარიჟრაჟდა. მტრედისფერმა გადაჰკრა ცის გუმბათსა. დილამ კარი გაუღო დღეს და გამოახედა.

ოთარაანთ ქვრივიც მოჰღალა ფიქრმა... თვლელმა მოერია, ღვიძილი ძილად ექცა და ცხადი — სიზმრად. სჩანს ამ ფიქრების ზარი ძილშიაც ჩაჰყვა, რომ მძინარემ რამდენჯერმე წამოიძახა:

— ღმერთო, მიხსენ! ღმერთო, მიხსენ!

VIII

ბასტუმს მკასაცა მაგარსა...

მზემ ადგომა მაინც ვერ დაასწრო. ოთარაანთ ქვრივი პირდაბანილი და ტანთ-ჩაცმულიც იყო, რომ მზემ მაშინ

ძლივს ამოჰყო თავი მთის წვერიდამ და გადმოხედა ქვეყანას თავის ერთად-ერთის ოქროსაგით ბრჭყვიალა თვალითა. მთების ნამს მოახვედრა მზემ თავისი სხივი თუ არა, მთამ ორთქლი აუშვა, თითქო საემელს უემევს ამ უზარმაზარს ცეცხლის ბურთსაო.

— რა დამემართა წუხელის? — ჰკვირობდა ოთარაანთ ქვრივი. — რამ წამიღო? რამ დამძლია და ამითრია? ჭირს ნუ გაუტყდებო, მითხრა ცხონებულმა. მოდი და ნუ გაუტყდები!.. დამალული ჭირი ძნელია. პირდაპირ მოსულს კიდევ როგორც იქნება შეეჭიდება კაცი... ვის ვეჭიღო და რას, რაც არ ვიცი. გული ამან შემიშინა... ბნელმა თავის ნაბადში გაახვია ჩემის გიორგის ამბავი. თუ სიყვარულია... ღმერთმა ბედი მისცეს და თუ სხვა რამ არის!.. ცოდო... სისხლი... ჩაიქოლე თავი, ოთარაანთ ქვრივო, ჩაიქოლე... გულზედ ლოდსაგით დააწვება და თავის ღღეში აღარ აეხსნება. აღარ აეხსნება... აღარ, აღარ!..

კიდევ აჰყვა წუხანდელს ფიქრსა. სულ ის სამის დღით წასვლა შვილისა აგონდებოდა და აფრთხოვდა.

ფიქრი, რაკი ერთხელ ასე თუ ისე გამოიკვანდა, თოვლის გუნდასა ჰგავს, მთის წვერიდამ დაქანებულს: რაც დიდ მანძილზედ მიჰგორავს, უფრო ძლიერდება, უფრო ჰმატულობს, უფრო ჰდიდდება. თუ კაცმა არ დააყენა, ზვავად იქცევა და სხვას ყველაფერს თან გაიტანს. ოთარაანთ ქვრივსაც ასე მოუვიდა. დაუგუნდავდა ფიქრი, შვილის სიყვარულმა ხელი ჰკრა და დააგორა იმ მაღალ მთიდან, საცა მარტო ჭეშმარიტი დედა-შვილური სიყვარული ჰსადგურობს. რა გაუძლებდა!..

ყოველგვარი სიყვარული, — დედა-შვილურია, თუ სხვა, — მაინც ფრთხილია და მშიშარა: ჭირი უფრო ელანდება, ვიდრე ღხინი, როცა საყვარელის ტკივილი გამოცანაა, დამალულია, მიუგნებელია.

დედას შვილი ისევ ლოგინში მწოლარე ეგონა, როცა აქაოდა შვილი არ გამოვადვიძოო — ბნელ სახლიდამ ფეხ-აკრებით გარეთ გამოვიდა ცოცხით ხელში ღერეფნის

დასაგველ-დასაწმენდად. გაუკვირდა, რომ თვალი შეასწრო გიორგის, კაკლის ქვეშ ჩრდილში მწოლარეს. გიორგის თავისებურად ამოედო თავ-ქვეშ ორივე ხელები, პირალმა იწვა ფეხებ-გამოტვილი და კაკლის მაღალ შტოებს შესცქეროდა. ყუისავით თეთრი და ფაფუკი ღრუბელი ნაჭერ-ნაჭერ აქა-იქ მიდიოდ- მოდიოდა წყნარად და აუჩქარებლად გადაწმენდილ ცაზედ, თითქო ტოლ-ამხანაგებს ეძებნო ხელი-ხელს გადასაბმელად. ციკკმერთაღს ლაჟვარდს დილის ცისას საუცხოვოდ გადაეშალა თავისი კალთები ამ სუბუქად მცურავ პაწია სტუმრებისათვის, თითქო დედა იწვევს ახლად გაღვიძებულს ბაღლებს კალთაში გასაგორებლად. სხვა დროს ამისთანა ცა, ამისთანა დილა, ოთარაანთ ქვრივსაც კი გაუხსნიდა მჭახე შუბლსა. ეხლა კი დარდი და ნალველი არ აცლიდა.

— შვილო, ამდგარხარ კიდეც!.. მე კი ისევ ქვეშაგებში მეგულებოდი, ვერც კი დავხედე შენს ქვეშაგებს, არ გავაღვიძო-მეთქი.

— ძილი გამიკრთა, დედი! მე ჩემი ვქენ, ძილმა თავისი, არ იქნა, არ დამეძინა. გამიხარდა, რომ გათენდა და გარეთ გამოვედი.

დედა მივიდა, თავთ დაუჯდა შვილს და შუბლზე ხელი გადაუსვა.

— გიორგი, შენ შენსას მაინც არ იშლი...

— რას მიჩივი, დედი?

— რაღაც ნალველი გაქვს, შვილო, რაღაც ნალველი... წუხელის შენმა ჯავრმა არ დაძაძინა.

— მართლა-და, ძილში ჰლაპარაკობდი, — შორს გადუგდო სიტყვა გიორგიმ, — სულ ამას იძახოდი: ღმერთო, მიხსენ, ღმერთო მიხსენო!

— მე, შვილო?

— ჰო-და შენ.

— მე ძილში ლაპარაკი არ ვიცი.

— ეგრე კი იყო-და!

— მე ცხადლივ მეჯავრება ტყუილ-უბრალეო ღიჭინი.

— ღვთის ხვეწნა ტყუილ-უბრალოა?

— მა რა არის, როცა უდრო-უდროა. განა ჩემის მეტი დარდი არა აქვს ღმერთსა?! ვენაცვალე იმის მადლს...

— დედი, რას ამბობ?

— იმას, ჩემო კარგო, რომ ღმერთმა ადამიანი გააჩინა, უბრძანა: წადი, შენს თავს შენვე მოუარეო; შენ იცი და შენ-მა წუთის-სოფელმაო; რაც წაგეკიდოს, შენი ბრალი იქნება, მე ნურას დამაბრალებო; მე ხელი დამიბანიაო; აქ ჩემთან რომ ამოხვალ, მაშინ სხვა არისო. აღუდებულ კუპრის ზღვაზედ ბეწვის ხიდს გაგიდებ, თუ კარგი ხარ, — გაივლიო; მადლი მხრებში შეგიჯდება და გაგატარებსო; კაი კაცს არ ჩაუწყდებო.

— მადლი სუბუქია და ცოდო მძიმე განა, დედი?..

გიორგის უხაროდა, რომ დედა ფიქრით შორს წაუვიდა და ჰცდილობდა უკან აღარ დაბრუნებულიყო, კიდეც მე არ ჩამაცივდესო. ის კი არ იცოდა, რომ ცოდოს ხსენებაზედ დედას ელდა ეცა. ოთარაანთ ქვრივმა ყურები აცქვიტა. ცოდო რად ახსენაო. ჩვეულმა და ჭირვეულმა ფიქრმა ხელახლად დაჰქროლა და მოუშუშა გული.

— მა რა არის, შვილო!.. უპასუხა გულშეხუთულმა დედამ. — ეს წუთის-სოფელი ცოდო და მადლის ჭიდილია, სხვა არაფერი. ზოგი ცოდოს იკიდებს ზურგზედ და ტყვია-სავით მძიმეა, ზოგი მადლს და ბუმბულსავით სუბუქია. შენთან ცოდოს რა ხელი აქვს!.. — უთხრა დედამ და ჩაუკვირდა შვილს, აცა რას იტყვისო. დამნაშავე სამაკვდინო განაჩენს ისე გულის ფანცქალით არ მოელოდინება, როგორც ამ ჟამად დედა შვილისაგან პასუხს ელოდა.

— უცოდველი ვინ არის? ისეთისაგან კი ღმერთმა მიხსნა, — უპასუხა შვილმა.

— მა რას ჩაკეტილხარ და დახურულხარ შენს გულში? შვილო, დედა ვარ და არა უცხო. შენი ჯავრი გულში ჩამიჯდა ჭიასავით და ჭიასავით მფქევას და მჭამს. შემობრალე და მაცოცხლე!..

გიორგი მაშინვე წამოჯდა, თითქო ცეცხლი შეუკეთესო. პირველი მაგალითი იყო, რომ მისმა გულგაუტყეელმა დედამ თავი შეაბრალა. ამას ოთარაანთ ქვრივი ყოველთვის პთაკილობდა. ეხლა კი გულმა სძლია ხასიათის გაუტყელობას. დედა-შვილური სიყვარული მძლეთამძლეა.

შვილმა შეჰხედა დედას. ოთარაანთ ქვრივს ცრემლი მოსდგომოდა თვალებში... ოთარაანთ ქვრივი ჰტიროდა!.. ამის მეტად დედის თვალზედ შვილს ცრემლი არ ენახა — ან იქნება ენახა და არ ახსოვდა; გიორგის ეოცა, გაუკვირდა. რკინის გადნობას ხელში ჭერისაგან დაიჯერებდა და დედის თვალში კი ცრემლს არა, სხვას რომ ეთქვა.

შეწუხდა გიორგი. ჩაუფიქრდა თავის-თავს — დროა თქმისა, თუ არაო.

— დედი, — წამოიძახა ბოლოს შვილმა, — გეტყვი და ნუ შემრისხავ: შენი უნებური საქმე მწადიან. რიდი მქონდა შენი და ვერ გეუბნებოდი, წადილი კი ვერ მოვიკალ, აი, რამდენი ხანია ვეჭიდები...

— რა არის, შვილო, მაგისტანა? — უპასუხა დედამ და მსწრაფლ უკუექცა თვალთაგან ცრემლი. ოთარაანთ ქვრივი მაშინვე გამოიცვალა და ისევ საქმიან დედაკაცად იქცა, რაკი სიტყვა საქმეზედ მიდგა.

— მოჯამაგირედ მინდა დავდგე. გული შინ აღარ მიდგება.

— ეგ რა სთქვი, შვილო? მამის შენის შვილი და ბოგანა-მოჯამაგირობა? საიღამ საღაო? ხომ საფლავში გადატრიალდა მამა-შენი სირცხვილისაგან...

— ამას ვმიშობდი, დედიჯან, რომ გაწყენდი... მეც შემიბრაღე, ადამიანი ვარ.

— მერე რა წაგეკიდა სამაგისო?

შვილმა თავი ჩაღუნა და პასუხი არ გასცა. დედას ელვასავით გაურბინა რაღაცა ფიქრმა.

— მერე ვისთან აპირობ დგომას? — ჰკითხა ხელახლად დედამ.

— ერთად-ერთი სახლია. ან იქ, ან არსად არ.

— ვისი სახლია ისეთი? გლეხისა, თუ თავადისა?

— თავადისა.

— აქ ჩვენში?

— ჩვენში, არჩილს უნდა დავუდგე.

ოთარაანთ ქვრივმა ეხლა კი თითზედ იკბინა. თითქო რაღაც ეწიშნაო, რაღაცას მიაგნოვო. შვილს გადაწყვეტილი არა უთხრა-რა. აღარც შვილი გამოეკიდა, თითქო დიდმა საგონებელმა ამისათვის აღარ მოაცალაო.

IX

შენაური ნასკვი.

არჩილი ახლად გადმოსული იყო რუსეთიდან. სწავლა იქ შეესრულებინა. ველარც დედას მოუსწრო, ველარც მამას, ორივენი დაჰხოცოდნენ. მარტო ერთი გასათხოვარი და-და ჰყვანდა და და-ძმანი ერთად სცხოვრობდნენ. გვარიანი სახლ-კარი და მამულები დარჩათ მამისაგან და იმავე სოფელში ჰქონდათ ბინა, საცა ოთარაანთ ქვრივი იყო.

სოფელი ძალიან ემადლიერებოდა ამ და-ძმასა. კაი ხალხიაო, ყველა ამას იძახდა, ვისაც კი დაეკითხებოდიო. ოთარაანთ ქვრივსაც ზოგიერთი კარგი ახსოვდა ამ და-ძმისაგან. თითონ არჩილს და იმის დასაც ბევრი რამ ჰქონდათ შეტყობილი ოთარაანთ ქვრივზედ და ბევრს იცინებდნენ ხოლმე მოწონების სიცილითა, როცა კი უცნაურის ქცევის და სიტყვა-პასუხის ამბავს ამ დედაკაცისას გაიგონებდნენ.

— პატივსაცემი დედაკაციო ეს ოთარაანთ ქვრივი, — ხშირად უთქვამთ დასაცა და ძმასაცა და ერთი შემთხვევაც არა ჰქონიათ, რომ სიყვარულით და თავაზით არ მოეკითხნათ, როცა კი ოთარაანთ ქვრივს შეჰხვედრიან.

არ ვიცით, ოთარაანთ ქვრივს საამურად ჰქონდა ეს თავაზიანი მოკითხვა, თუ არა. ეს კი ვიცით, რომ, როცა ამათხედ კარგს ვინმე იტყოდა, ოთარაანთ ქვრივი დაატანდა:

— ჭკუა აქვთ და იმიტომო.

გიორგის ამბებიც არა-ერთხელ მისვლიათ და-ძმასა და არაერთხელ გაჰკვირვებიათ მისი ზნე და ხასიათი. ვერ გამოეცნოთ, — გლეხკაცობაში საიდაძ და როგორ უნდა დაწულყო ამისთანა ზნე, ამისთანა ხასიათი.

— „ბევრი რამ არის, ჩემო ჰორაციო, ამ ქვეყნიერებაში იმისთანა საიდუმლო, რომელიც სიზმრადაც არ მოსჩვენებიათ ჭეენს ფილოზოფებსაო“, — ეტყოდა ხოლმე არჩილი თავის დას ჰამლეტის სიტყვებს, როცა გიორგიზედ ჩამოუვარდებოდათ ლაპარაკი.

გამოუცვნელს გამოცანას ამით მოუღებდნენ ხოლმე ბოლოს.

— გიორგი გეახლათ, — მოახსენა ერთს საღამოს მოსამსახურემ არჩილსა. არჩილი მაშინ ტახტზედ წამოწოლილი იყო და ყურს უგდებდა დას, რომელიც რაღაც წიგნს ხმამაღლა უკითხავდა.

— ვინ გიორგი? — ჰკითხა არჩილმა.

— ოთარაანთ ქვრივის შვილი.

— მობრძანდეს.

შემოვიდა გიორგი და, ქუდმოხდილი გაჩერდა რა კარებთან, სთქვა:

— საღამო მშვიდობისა.

— აი, გაგიმარჯოს, ჩემო გიორგი! — უთხრა მხიარულად არჩილმა. — რასა იქ? როგორა ხარ? როგორ არის შენი პატიოსანი დედა?

— რა გვიჭირს? ღვთის მადლით კარგადა ვართ.

- ამბავი, ხაბარი... რისთვის გარჯილხარ?
- ნუ მოიცებთ კი და თქვენთან ყოფნა მწადიან.
- მოდი-და ნუ იოცებ. რისთვის? როგორ?
- როგორც გნებავდეთ: გინდათ მოჯამაგირედ გაიხლება, გნებავთ მუქთად გემსახურებით. ჩემთვის არაფერი ბედენაა.
- რას ამბობ, კაცო! — ჰკითხა მართლა გაოცებულმა არჩილმა. — შენის ოჯახის პატრონი და მოჯამაგირედ დგომა, — ვის გაუგონია. ან შენ ვერ გაგიგია, რა გინდა, ან მე არ მესმის, რას ამბობ.
- მე კარგად ვიცი, რასაც ვამბობ, თქვენ ოღონდ ეგ წყალობა მიყავით. გული აღარ მიღება შეინ, ლამის მარტოობამ დამღიოს.
- მერე დედა-შენი? — იკითხა არჩილის დამა და თავისი მარილიანი თვალები მიაშუქა გიორგისა.
- დედა-ჩემი... დედა-ჩემსა სწყინს, ქალბატონო, მაგრამ ვეღარ გაუტეხივარ.
- აბა, ჩემო გიორგი, ჩვენ დედა-შენს ვერ ვაწყენინებთ. იმისი დიდი თავაზა და ხათრი გვაქვს, — უთხრა არჩილმა.
- თქვენ ეს მიბრძანეთ, მამყოფებო თქვენთან, თუ არა და დედა-ჩემისა მე ვიცი, არ ამიხირდება... დედის-ერთა ვარ...
- მამყოფებო!.. ორისავე ხელით, სიხარულით. შენის-თანას სად ვიშოვი. განა არ გიცნობ... ეს დედა-შენი მაღონებს.
- მაღლობელი ვარ. მაშ მშვიდობით ბრძანდებოდეთ. ამ დღეებში გაიხლებით.
- ჯამაგირი?
- გინდა იყოს, გინდა არა, მოგახსენეთ, დიდი ბედენა არ არის.
- ეგ არ იქნება, მაგისი ყაბული არა ვარ. სთქვი,
- რა მოგცე?
- რაც შენი ნებაა.

- ეგ არ იქნება-მეთქი, სთქვი.
- რაცა ვლირდე, ის მომეცი.
- ჩემს ნამუსზედ აგდებ, რაღა?
- რა ცუდი თამასუქი ეგ არის!
- ჩემი ნამუსი რომ შენს კაი-კაცობას არ გასწვდეს?!
- არა უშავს-რა!.. რაც დამაკლოთ, ალალი იყოს თქვენ-ზედ, გულს არ დამაკლდება. მშვიდობით ბრძანდებოდეთ..
- ორივეს დაუკრა გიორგიმ თავი და მაშინვე გავიდა. დამა და ძმამ ერთმანეთს შეხედეს.
- ეს რა ამბავია? — ჰკითხა დას არჩილმა.
- არ ვიცი, შენ ნუ მოუკვდე ჩემს თავს! მიკვირს და მეოცება.
- უთუოდ ფული რამ დასჭირვებიათ.
- რომ არ ჰთხოვოლობს!..
- ეგეც კი. ჩვენ კი ბედი გვეწია, რომ მაგისტანა კაცი ვიშოვეთ, და ოთარაანთ ქვრივს როგორ გადავურჩე-ბით, არ ვიცი.
- იმის უნებურად ნუ ვიქთ მაგასა: პატივსაცემი დედა-კაცია, ნუ ვაწყენინებთ.
- შენც არ მომიკვდე, დედის უნებურად მე გიორგი სახლშიაც არ შემოვუშვა, თუმცა კი ძვირფასი კაცია ჩვენთვის.
- დამა და ძმამ ცალ-ცალკეც ბევრი იფიქრეს, ამ უცნაურს ნასკვს წვერიც ვერ უპოვეს გამოსახსნელად.

X

მხილვაა, თუ კალწიერება?

არ გასულა ამის მერმედ ორი დღეც, რომ ოთარაანთ ქვრივი არჩილიანთას მივიდა.

— ო, ნათლიედ, ნათლიედ! მობრძანდი, — დაუძახა შორიდანვე არჩილმა, როცა ოთარაანთ ქვრივს თვალი

შეასწრო. და-ძმანი ძირს ეზოში ისხდნენ დიდ ფურცელ-
ქვეშ და დილის ჩაის შეექცოდნენ.

— დილა კარგა-ყოფნისა, — მიესალმა ოთარაანთ ქვრი-
ვი, როცა ახლოს მივიდა.

არჩილი წამოხტა, ოთარაანთ ქვრივს მიაართვა თავისი
სკამი და მიიწვია დასაჯდომად.

— დაბძანდი, დაბძანდი. კესო, ნათლიდედას ჩაი მო-
ართვი, — უთხრა არჩილმა დასა.

— ჩაი რა ჩემი საქმეა, თქვენ შეექცეით, მე უმაგისო-
დაც გავძლებ. ქალო, როგორ გიკითხო? ხომ მშვიდობითა
ბძანდებით? — მოიკითხა ქალი ოთარაანთ ქვრივმა და
ჩამოსკუბდა სკამზედ.

— ვართ შენის ლოცვითა და კურთ...

— მე ჩემთვის, არა ვლოცულობ, ღმერთი არ შევაწუ-
ხო-მეთქი, და თქვენთვის სად ვილოცებდი, — უთხრა მკვა-
ხედ ოთარაანთ ქვრივმა და სიტყვა მოუჭრა.

— ჰა, აფრა არ აუშვა შენებურად, — უთხრა ღიმილით
ქალმა და, თითქო მახლობელი მოყვარეაო, თავაზიანად
ხელი დაჰკრა კალთაზედ, თავის სკამიდან ლამაზად გა-
დაწვდილმა.

ოთარაანთ ქვრივი შეიჭმუჭნა. როგორღაც ეხამუშა,
ეუცხოვა ამისთანა ტოლ-ამხანაგური ქცევა ახალგაზრდა
ქალისაგან: მე ვინა და ეს გუშინდელი ძუძუთა ვინაო,
იფიქრა. მიუხვდა კი, რომ კესო აფრთხილებს და ისე
კი, რომ საწყენად არ დაურჩეს.

— ენამ გულისა უნდა სთქვას, ფერ-უმარილი რა საჭი-
როა, — უთხრა ქალს ოთარაანთ ქვრივმა ცოტა არ იყოს
მწყრაღლად.

— ეგ რაზედა სთქვი?

— იმაზედ, რომ შენ ჩემს სიტყვა-პასუხს შეუშინდი
და გაფრთხილება გინდა ჩემი. მიხვევ-მოხვეულს სწორე
ჯობია.

— მკვახედ იცი ლაპარაკი და კაი დელაკაცი კი ხარ.

— შენც რომ ჩემი ღღენი გამოგველო, ჩემს ტაფაში დამწვარიყავ, შენც ეგრე ილაპარაკებდი. ან სხვაფრივ ლაპარაკი რა საჭიროა? ადამიანს ვარამი და ჭირი ალაპარაკებს. ქვეყანაზედ რომ ჭირი არ იყოს, ადამიანი ენასაც არ ამოიდგამდა: მეტი ბარგია. ლხინს რა ლაპარაკი უნდა? ძაღლს რომ უხარიან, კულის ქნევიტაც იტყვის ხოლმე.

— ე... ე... ე! თქვენ მე ვიცი, პატარა ხანს უკან ქვასაც ჩამოურევთ, — ჩაერია არჩილი, — ნათლიდედა საქმის დედაცაცია, რა ემასლაათება? არა, ნათლიდედა?

— რატომ? ზოგან თქმაც კარგია.

— შენ ხომ მაგისათვის არ მოხვიდოდი ჩვენთან; საქმე რამ გექნება, — უთხრა ხელახლად არჩილმა.

— მართალია, უსაქმოდ არ მოვსულვარ.

— ბრძანე: შენი ხმალი და ჩემი კისერი.

— ჩემს გიორგის თქვენთან დგომა უნდა.

— ვიციტ და შენ მოგერიდენით. შენი დიდი ხათრი გვაქვს და ხათრს ვერ გაგიტეხთ. შენს უნებურად ეგ საქმე არ მოხდება.

— ჩემი ნებაც არის. ჩემი შვილი ჯერ მე დამეკითხა. მეწყინა, მაგრამ დაშლა აღარ ეგებოდა. მცხვენიან, კაი ოჯახის შვილია, კაი მამის ჩამომავალია. ვთაკილობ და გვიანდაა წუწუნი: ვერ გავტეხე, ვერ ავუხირდი. დეე, რაც საქნელია, იქმნას.

— თუ ეგრეა, უარს მე ვეტყვი, — უთხრა არჩილმა, — შვილი შენისთანა დედას როგორ არ უნდა ჰნებდებოდეს!..

— ნუ, ნუ!.. ნუ ეტყვი უარს. მე დედა ვარ და წამავალი. ის შვილია და მომავალი; მე მივდივარ, ის მოდის. იმისი ღღენი გასავლელი მინდორია, მე კი ჩემი მანძილი გამივლია. მე ბოლოში ვარ, ის თავში. წინ ვერ ავეფარები.

— მითომ რა გაჭირებაა — თუ შენი საამური არ არის? — იკითხა კესომ.

— გაჭირება რას მიქვიან? სურვილია, იღბალია... ჯერ დაუდუღარი მაჭარია და ბუყბუყებს. დაუდუღარს მაჭარს სარქველი არ დაეხურება, ჭურჭელს გაჰხეთქს. დეე, თავის ნებაზედ იყოს. მე არ ვუშლი, რაკი თითონ არ იშლის.

— რაკი ასეა, ისე შეგინახავ შვილს, მტერიც კი შენატროდეს, — უთხრა არჩილმა.

— მაგას არ წავეხარბინები. ის თითონაც კარგად შეინახავს თავის თავს, ისეთის მამის შვილია, — უპასუხა ოთარაანთ ქვრივმა, — ეჰ, კარგი იქნებოდა სასხვისოდ არ გაეხადნა თავი, მაგრამ რაც არის, არის!..

— ახლა შენ რომ მარტო დარჩები? — იკითხა კესომ.

— მარტო რად დავრჩები? ზოგი ჩემს გულშიაც ჩაიხედე, რამდენი ბლარტები მიზის. ჭირადაც მეყოფიან და ლხინადაც.

— აკი ნათლიდედამ მიხვევ-მოხვევა არ იცისო? აკი პირდაპირ თქმა უყვარსო? მე აქ არა მესმის-რა, — სთქვა არჩილმა და შეხედა დას, თითქო იმას ეკითხებო.

— მიხვეულ-მოხვეული რა ვთქვი? ადამიანს მინამ ხელფები ერჩის, მარტო არ იქნება, საქმეა ტოლ-ამხანაგი მარტოხელისა. წუთის-სოფელი ვის აცლის მარტოობისათვის? მარტო თქვენისთანას... მარტონი თქვენა ხართ.

— მართალი გინდოდა და ეგეც მართალი, — უთხრა კესომ ძმას უწყინარობის ღიმილითა.

— ნათლიდედა სიტყვას მარტო ეკლავდა ჰხმარობს, — მითამ და გაიხუმრა არჩილმა, მაგრამ ვაი ხუმრობას!..

არჩილი წამოდგა ფეხზედ, ტანში გაიმართა, თითქო რაღაცამ დაუჭიმა ძარღვებით, — ჩაიწყო ჯიბეში ხელები და მოჰყვა წინა და უკან სიარულს, მერე მივიდა, წინ დაუდგა კესოს და ჰკითხა რუსულად:

— როგორ გგონია? წინდახედული მხილებაა, თუ წინდაუხედავი კადნიერება?

— შენ მართალი ხარ, — უპასუხა დამ რუსულადვე, — ერთი ჭკუამ იცის და შესაწყენარებელია, მეორე ურცხვობამ და საწყენია. მე პირველი მგონია.

არ ვიცით ძმამ დაიჯერა თუ არა დის სიტყვა, ამას კი ვიტყვით, რომ არჩილი ამის შემდეგ მივიდა ოთარაანთ ქვრივთან მხიარულის სახითა და მართლის გულით უთხრა:

— ბრძენი დედაკაცი ხარ, ნათლიდედ, ბრძენი!..

სხვა დროს იქნება ერთი თავისებური მკვახე სიტყვა ეტიკა ოთარაანთ ქერივს ამ ქებისათვის, მაგრამ ეხლა კი გაუჩუმდა. მერე თითონაც უკვირდა, ნეტა ენა რამ დამიბაო.

XI

ორი თვალი.

იმ დღეს, როცა გიორგიმ დააპირა არჩილიანთას წასვლა მოჯამაგირედ დასადგომად, ისეთი მხიარული სახე ჰქონდა, რომ ოთარაანთ ქერივმა სიამოვნებითა სთქვა:

— ძლივს შუბლგახსნილი არა ვნახე!

სიამოვნებით კი სთქვა?..

ამაზედ ჰოც ითქმის და არაცა. ეს რაღაც „მზიან-ჩრდილიანი“ სიამოვნება იყო. მზიანი იმიტომ — რომ უხაროდა შვილის სიხარული, ჩრდილიანი იმიტომ — რომ ეწუხებოდა დედური წუხილი, სტკიოდა დედური გული, — რად უხარიან ჩემგან წასვლა და სხვასთან ყოფნაო!.. მზე და ჩრდილი, ნათელი და ბნელი, ტკივილი და ამება ერთმანეთში გაება და ჩაეწნა.

დედამ შვილს ჩაულაგა ერთი ხელი უკეთესი ქვეშაგები, საცვალი ტანისამოსი, კაი ლეკურის შალის ჩოხა-შალვარი, ყანაოზის ახალუხი, ორი წყვილი თავისის ხელით მოქსოვილი ჭრელი წინდა, ახლად ნასყიდი ყაითნებით მორთული საცვეთები, ბაზარში განგებ შეკერილი და ყაითნებითვე დახლართული ქვემოური ქალამნები. ყველაფერი ეს გამოუკრა ჯერ სუხანში, მერე ფარდაგში და შეჰკრა მაფრაშასავით თოკებით.

— დედი, დედი! ეს რა ამბავია? — ჰკითხა გაცხენებით შვილმა, როცა ეს სამზადისი დაინახა, — ცხრა მთას იქით ხომ არ მისტუმრებ, რომ მაგოდენა ბარგ-ბარხანას თან მატან.

— არა, შვილო!.. უამისობა არ იქნება. დეე იცოდნენ,

რომ ოჯახის შვილი ხარ და არა ეული ვინმე, ბოგანა. დეე იცოდნენ, რომ ოჯახიდან გასდიხარ და არა უოჯახობილად.

—განა არ იციან?

—გაგონილს თვალთ ნახული სჯობია. დეე, რაც ყურით გაუგონიათ, თვალთაც ნახონ.

—სასაცილოდ ამიგდებს მთელი სოფელი, ეგრე ბარგაკიდებული რომ მნახონ.

—თავ-სიცილს კაცი არ მოუკლავს. კაცი რომ სულელების კბილითა ღრეჭას აჰყვეს, სად წავა?

—მეტის-მეტია, დედი, ამოდენა ბარგი!.. თითქო ქალი ვიყო და მათხოვებდე.

—ქალი რომ იყო, ეგრე ადვილად ვერ გამიფრინდებოდი ხელიდამ.

—ქალი ხომ უფრო საბოლოოვ არ არის დედ-მამისათვის. ქალი მოდის იმისათვის, რომ წავიდეს და სხვაგან გაიკეთოს ბუდე.

—მართალია, მაგრამ ქალი, — მინამ გათხოვდება, — დასაფრენი ბლარტია და ფრთას ქვეშ უზის დედასა.

—როგორ? წნილად შემინახავდი თუ?

—მაგას არ გეუბნები. ქალი ბელს შინ მოელოდება, კაცი კი გარეთ ეძებს...

გიორგი აიძრიზა, ხმა აღარ გასცა. მიჰტრიალდა და კუთხეში რაღაც ფაცური დაიწყო, ვითომ-და ეძებს რასმე.

ოთარაანთ ქვრივმა ეს უცებ გაწყვეტა ლაპარაკისა შენიშნა და არ შეიმცნია კი.

—უფრთხის ახლოს მისვლასაო, — იფიქრა დედამ.

გიორგი პატარა ხანს შემდეგ ხელახლად მიუტრიალდა დედას, ხელი ჩაჰკიდა შეკრულს ბარგსა და ეგრე, ხელჩაკიდებისაგან ერთ მხრივ გადახრილმა, უთხრა:

—ნება შენი იყოს, დედი!.. ამ ბარგი-ბარხანით მიუვალ...

სთქვა ესა, მხიარულად შეიგდო მხარზედ ბარგი და გასწია.

ოთარაანთ ქვრივმა დიდხანს ადევნა თვალი დერეფნი-
დამ... დიდხანს ადევნა, დიდხანს, მინამ თვალთაგან მიე-
ფარებოდა შვილი, თითქო ხმაამოუღებლად იხვეწ-იმუდა-
რებოდა, — ერთი მაინც შემომხედოსო. მაგრამ გიორგიმ
უკან აღარ მოიხედა...

დედას გულმა ტეხა დაუწყო.

— უკან აღარ მოიხედა!.. დაიკვნესა დედამ. — ჩემგან
მიდის, თითქო ძაფიც არ იჭერს; სხვაგან მიდის, თითქო
თოკით ეწევიანო.

ფეხთმდგომელას ოთარაანთ ქვრივს თავი ძირს ჩამოუ-
ვარდა დამბლასავით, თითქო კისრის ძარღვი გაუწყდა,
ვედარ შეიმაგრა და ნიკაპით გულზედ დასაბჯენად-ლა
დაეკიდაო.

— ჩემგან მიდის და პატარა ნადველიც უკან არ ახე-
დებს... განა აქ არა დაჰრჩა-რა!.. სხვაგან მიდის და სი-
ხარული მარტო წინ აყურებინებს... განა ყველაფერი იქ
არის, სულ ყველაფერი!.. — დაიკვნესა ხელახლად დედის
გულმა.

ამის თქმაზედ ოთარაანთ ქვრივმა კაბის სახელო წა-
მოიწია და მთელი მკლავი დაჭიმულ სახელოთი მოისო
თვალეზზედ.

თითონაც არ იცოდა, — რადა ჰქმნა ესა. ეს უნებუ-
რად, უცოდნელად მოუვიდა. ხელმა თავისთავად დაასწრო,
მინამ გული ცრემლს წამოჰღვრიდა. თითქო ხელი არ და-
ეკითხა გულს, — არ დამაგვიანოს, არ დამიშალოსო.

ოთარაანთ ქვრივს თვალში ცრემლი არ უჩანდა!.. გა-
ნა აქვს კი ცრემლი ცეცხლმოკიდებულ გულსა?!

ჩამოჯდა ოთარაანთ ქვრივი დერეფნის ღირეზედ. ჩაჰ-
კიდა კვლავაც თავი და ორისავე იდაყვით მუხლების თავ-
ზედ დაებჯინა.

ოთარაანთ ქვრივი ფიქრმა წაიღო...

— დედა-შვილობაში შენ-ჩემობა რად არის? — ჰკითხა
ოთარაანთ ქვრივმა თავისთავსა. — დედა-შვილობაში ორი
თვალი რად უნდა იყოს? ნეტა დედას სხვასავით მაინც

ორი თვალი არა ჰქონოდა... თუ აქვს, რად უჭრის ერთი თავისად, მეორე შვილისად? გული რად იხედება გარეთ ორის თვალითა, რად? — რატომ ერთი თვალი არ ებრ-
მავის, როცა მეორე იყურება?... ვინ ვისთვისაო, — რა სა-
კითხავია დედა-შვილობაში?... ვაი რომ საკითხავი ყოფი-
ლა! ამისი ჭიდილია თურმე დედა-შვილობაცა!..

დიდხანს იტრიალა ამ ფიქრების მორევში გულმა და
გონებამ ოთარაანთ ქვრივისამ. მერე თითქო რაღაც ხიდი
გაიდოვო მორევიდამ გამოსასვლელად, წამოდგა ფეხზედ
და ხმამაღლა სთქვა:

— არა, შვილო!.. შენ გაიხარე, შენ!.. მე კი... მე კი... მე
ჩემისად მაყურებელს თვალს დავიბრმავებ და შენისად
მაყურებელით-და ვივლი და ვიცოცხლებ...'

XII

შეცარი წკიპურტი

გიორგი მოჯამაგირედ დადგა. პირველს დღესვე არ-
ჩილმა ვენახში წაიყვანა გიორგი. არჩილი ახალს ვენახს
აშენებდა და უნდოდა მიწა ჭანდრაკის ფიცარსავით უჯრა-
უჯრად დაეყო და ისე მოერიგებინა ვაზი მწკრივად და
ლარზედ. ორი ჭრა კიდევ გაეკეთებინა ასე და ვაზის
რქა ჩაეყარა. ძალიან მოსწონდა არჩილს ეს უჯრა-უჯრა
ჩარიგებული ვაზი. გიორგის რომ დაანახვა ეს თავისი
ახალშენი, თავმოწონებით უთხრა:

— როგორ მოგწონს? ერთი შეჰხედე გინდა აქედამ,
გინდა იქიდან, სულ ლარსა და მწკრივზეა ჩარიგებული.

— ეგრე ჩარიგება ვაზისა კარგია: მზე და ნიაფი თა-
ნაბრად დაუვლის ყველგან. ამას წინად, — სამი-ოთხი
წელიწადი იქნება, — გავიგე, რომ კახეთში ეგრე უკეთე-
ბია ვენახი ერთს თავადიშვილს. გული არ დამიდგა, მი-

ნამ არ წავედი და არა ვნახე. ვნახე და მომეწონა. საკეთებლადაც უფრო სამხროა. კარგია ეგრე.

— ძლივს ერთი კაცი არა ვნახე ამ სოფელში, რომ მომიწონა ნაკეთები.

— ნაკეთებს კი ვერც მე მოგიწონებ.

არჩილი შეჰფიცხდა და აიტკიცა.

— რატომ, ბიჭო?

— იმიტომ, რომ აქ ფერდობია...

— ვაი შენ, ჩემო თავო! — გააწყვეტინა სიტყვა არჩილმა, — შენც ბევრი არა გცოდნია-რა, ჩემო გიორგი. ბიჭო-და, საქმე ის არის, რომ ფერდობია და მზის-გული ფერდობიცა.

— განა მაგას ვიწუნებ? მზის-გულ ფერდობს რა სჯობია ვენახისათვის...

— მაშ რას ამბობ?

— აქ ჩვენში ხომ ნამი არ იცის, როგორც კახეთში, და მშრალი მიწაც არის. ჩვენში ვაზს რწყვა უნდა. რაც გინდ მაგრად იდგეს კაცი, წელიწადში ერთხელ მაინც უნდა მოახვედროს ვენახს წყალი, თორემ ვაზი ვერ მოიხდენს. პირველში ხომ კარგა წყალს მოინდომებს, მინამ რქა იხეირებს.

— მერე რა გინდა სთქვა?

— მერე ისა, რომ ეგრე სისწვრივ ვაზი რომ ჩაგიყრია ამ ფერდობის გარდი-გარდმოდ, როგორ-და მოატარებ ვაზებში წყალსა. წყალი აღმა ხომ ვერ ივლის?

— მაშ, შენის ფიქრით, ლარი აღმა-დადმით უნდა დაგვეჭირა თავ-თავქვესაკენ, რომ ზემოდან ქვევით ედინა წყალს!

— წყალი მაშინ, რა თქმა უნდა, კარგად ივლიდა, მაგრამ არც ეგ ივარგებდა. წყალი რუისა, თუ ნიაღვრისა, მადლიდან დაქანებული, ზემოდან სულ ქვევით ჩაიტანდა მიწას, ჩაჰრეცხდა ვენახსა, ზემო-პირის ვაზს სულ ძირს გამოუხრამავდა.

— მაშ როგორ უნდა ყოფილიყო?

— ეგრევე, მაგრამ ღარი სწორეზე კი არ უნდა წაგელო, ცოტა გეზად უნდა დაგეჭირა, რომ წყალს საკმარისი თავ-თავ-ქვე ჰქონოდა და მიწაც ზევითაჲმ ქვევით არ ეზიდნა. აგერ რეიც ხაშ მარტო გარდა-ვარ დმოდ ემხრობა ამ ახადმესხს! აქედამ ცოტა გეზი-გეზად, თუ არ წავიდა თავ-თავ-ქვესაკენ, სხვა გზით წყალს ვესახი არ მოიხდეს. ეხლა კი წყალს ავალა პირადმა აქვს. როგორ უნდა იდინოს? აბა გაიხედე!..

არჩილმა ვახუშტ-გამოძხედა, ხან აქედამ გაუხისწვრივა თვალი, ხან იქიდან, ხან აქედამ მოუდგა, ხან იქიდან და იმისთანა ვერა იბოვა-რა, რომ ხელი ნაკიდნა და გიორგი გაეძტუენებინა.

— ბატონო-და, მაგას რა დიდი ამბავი უნდა, — უთხრა გიორგიმ, რაკი შეამცნია, რომ არჩილი პო-არაობაშია. — აი, თუნდა ეხლავ მოვეუცლებ წყალს და მაშინაც არ გამოხნდება!

— საჭირო არ არის. შეხ მართალი ხარ, ჩემო გიორგი! კიდევ კარგია, ეხლა დროზედ შემომესწარ, ჯერ მინამ მარტო ორი ჭრა წამოცრია და გასწორება აღვიღია, თორემ, შენი მტერი!.. აქაურს გლეხკაცობას სიცილიად არ ვეყოფილი, თუნდ ხარჯსაც აღარ შევშინებოდი.

არჩილი შინ ამოვიდა და ყველაფერი თავის დას უამბო. ბევრი იცოხა დამ, რომ არჩილს ესეთი უეცარი წვიპურტი მოჰხვედრია.

— ეგ რა მოგხვლია?! — ჰკითხა კესომ და გულიანად წაიხარხარა. წაიხარხარა, მაგრამ წყენა დაცინებისა მოატკბო დამძურის სიყვარულის კილომა: — ეგ რა მოგხვლია?

— ის, ჩემო კარგო, რაც თათმოწონებულს არ-ცოდნას მოხლის ხოლმე ყოველთვის. ამოვიკითხავთ წიგნებიდან რაღაცას და გვგონია, — ეს-ეს არის ქვეყნის ღერძს ხელი ჩვენ ჩაკიდეთო. ქვეყანაზედ ბევრი რამ არის უწიგნოდაც ნასწავლი, ამაებსაც ცოდნა უნდა. ჩვენ კი აღარც იქით ვიხედებით, აღარც აქეთ. რაკი წიგნი ხელთ გვიპყრია,

თითქო ჭკუა, თუ არ წიგნში, სხვაგან აღარსად იყოს.

— შენა და წიგნების ეგრე აბუხად აგდება?

— მე აბუხად წიგნებს კი არა, ჩემს თავს ვიგდებ: არც უწიგნობა ვარგა და არც მარტო წიგნებიდამ გამოხედვა. უწიგნოდ თვალთახედვის ისარი მოკლეა და მარტო წიგნითაც საკმაოდ გრძელი არ არის. უკადრისობად მიგვაჩნია ჭკუა უწიგნო ტყაპუჭ-ქვეშაც ვიგულვოთ. ჩვენ ვთაკილობთ და არა გვჯერა, რომ ყველა გონიერი კაცი იგივე წიგნია. ყველა გონიერი კაცი თუნდა უწიგნოც, ზოგჯერ მწიგნობარისათვისაც კი ოსტატია. ეს ტყუილი თაკილი...

— ტყუილმა ბრძნობამ იცის, — დაატანა კესომ და ჩამოართვა სიტყვა ღიმილით.

— და უვიცობის ცუდმედიდობამ!.. — დაუმატა არჩილმა.

XIII

ახალი ცოცხი კარბალ ჰევის.

ამის თქმა ძლივს გაათავა არჩილმა, რომ ოთახში ერთი ყვირილი და ხმაურობა შემოესმათ. არჩილი მაშინვე გარეთ გავარდა და მუაჯრიდან გადასძახა ჩალურიდამ გამოცვივნულ მოსამსახურეებს:

— ეს რა ყვირილ-ღრიალია?

— რა მოგახსენოთ? თავლიდამ მოდის, — უპასუხა ვილაცამ.

— ერთი შემიტყვეთ, რა ამბავია?

მინამ ერთ-ერთი ვინმე წავიდოდა, თავლიდამ გამოჰრბოდა კიდეც მეჯინიბე, ვილაცას მხარ-უკუღმა მუშტს უღერებდა, იმუქრებოდა, მოილანძღებოდა.

— ბატონო, ეს რა ღვთის წყრომაა? — შემოსძახა ქვევიდამ მეჯინიბემ, მუაჯარზედ გადმომდგარს არჩილსა.

— ეს ვილაც ოხერტიალი მოთრეულა, თავ-პირი აღარ შემარჩინა ცემითა.

— ვინ ოხერ-ტიალი?
— აი, ეს ახალი მოჯამაგირე.
— გიორგი?
— ეშმაკმა იცის იმისი თავი და ტანი, გიორგია თუ ვილაცა.

— მერე რა იყო?
— რაღა რა იყო?! თქვენ რომ ვენახიდან მობრძანდით, თქვენს ცხენს მოვხადე და დავაბი. ისიც ხომ თქვენ ფეხ-დაფეხ მოგყვით. შემოვიდა თავლაში, ჩხუბი დამიწყო, გამლანძღა, გავლანძღე და მერე ამომიდო ქვეშ და ისე გამხადა, რომ ნეკნები ჩემი აღარ არის.

— აბა ერთი გიორგის დამიძახეთ, — უბრძანა არჩილმა. ერთი მოსამსახურე გაიქცა დასაძახებლად. ამ დროს კესოც გამოვიდა მუაჯარზედ, გვერდით მოუდგა ძმას და ჰკითხა:

— რა ამბავია?
— რაღაც ჩხუბი მოსვლიათ.
— ვისა და ვის?
— გიორგისა და მეჯინიბეს.
— რაზედ?
— სწორედ არც მე ვიცი. აი, გიორგი მოვა და შევიტყობთ.

მოვიდა გიორგიცა. იღლიაში ახალუხი ჩამოჰხეოდა და სცდილობდა დაეძალა. გოგო-ბიჭებმა, ვინც კი ამ დროს სახლში მოიხელებდა, ყველამ მუაჯართან ეზოში მოიყარა თავი.

— ჩხუბი მოგივიდა? — ჰკითხა არჩილმა გიორგის.
— არა. ამასთან საჩხუბარი რა მქონდა?
— მაშ რას გიჩივის, მცემო.
— ცემით კი ვცემე.
— ეგ ხომ ჩხუბზედ უარესია. რაღა სცემე?
— შენი ცხენი ისე ოფლიანი დაეზა. თავლაში რომ შევედი, თითონ პირადმა გაშოტილიყო ტახტზედ და ყალიონს ეწეოდა, მე ვუთხარი: — ცოდო არ არის, ოფლიანი

ცხენი დაგიბამს, ცოტა ხანს მაინც ატარებდი, ზურგზედ წყალს მაინც გადაავლებდი-მეთქი. ხომ წახდა ცხენი? ან ზურგმა ჰავა აართვა, ან ფეხში დაიხუთა-მეთქი. არამკითხე მოაძბეო, მიტყიპე და მიაგდეო, მითხრა არხეინად და ყალიონი ძაღზედ გასოაბოლა. — ვერც მიმტყიპავ და ვერც მიმაგდე-მეთქი. წავედი ცხენის ასაშვებლად, მე მინდოდა პატარა მეტარებისა და წყალი გადასველო ოფლიან ზურგზედ. — წადიო, კიდაც მოთრეულხარო; — დამიძახა და დედა შემაგინა. ამაზედ გული მომივიდა და ვცეცე მამა-ჩემსაც არ შევარსენდი დედი-ჩემის ავად ხსენებას.

— ეგრე კი იყო? — ჰკითხა კესომ გიორგის და გადმოჰხედა.

— ტყუილი რა საკადრისია!..

— ეგრე იყო, ეგრე! — დაიძახა პატარა ბიჭმა მეხბორემ, რომელიც მაშინ თავლაში შესწრობოდა. — სწორედ ეგრე იყო, მე იქ ვიყავი.

— კესო, ერთი ღავთარში ნახე, რა ერგება, და გამოუტანე.

კესო გამოუკითხავადაც მიჰხვდა ვისზედ უთხრა ძმამ. შებრუნდა ოთახში, პატარა ხანს შემდეგ გამოვიდა და უთხრა:

— ოც-და-ხუთი მანეთი-და ერგება. აი ფულიც.

არწილმა ჩამოართვა ფული, მუაჯარიდამ გადუგდო მეჯინიბეს და ჩასძახა:

— აი, ძმობილო, ეს-და გერგება. ალაღი იყოს შენზედ და მე ჩემს სახლში კი ვეღარ დაგაყენებ...

— მე მცემეს და მევე მიწყრებით?!

— ამას იქით ჭკუა იცოდე: შენ რომ ცუდკაცობდე, კაიკაცობაზედ სხვას მაინც ნუ გალანძღავ.

არწილი და კესო შებრუნდნენ ოთახში. გოგო-ბიჭები წავიდ-წამოვიდნენ.

— მითამ ახალი ცოცხია და კარგად ჰგვისო! — ამბობდნენ დაცინვით ზოგიერთნი ახალს მოჯამაგირეზედ.

— დაბველდები და შენც მოატან ქვიშასაო, — იძახოდ-
ნენ მეორენი.

— ეგ სხვა დედის შვილია!.. მაგას ოთარაანთ ქვრივის
შვილს ეძახიანო! — ამბობდა ამათში მარტო ერთად-ერთი
კაცი. ისიც ხმა-ამოუღებლივ, თავის გულში ამბობდა.

ეს იყო მეწისქვილე არჩილის კარის წისქვილისა, კა-
ცი ძველი, გულჩახვეული, გულჩაკეტილი, ჩუმი და ამი-
ტომ ყველასაგან დაბრიყვებული. ვინ იცის, საიღამ სად
იყო გადმოგდებული, და აქ წისქვილში როდის შემოხიზ-
ნული? აქ მეწისქვილედ დაბრებულიყო უცოლოდ. უშვი-
ლოდ, უთვისტომოდ. არავინ იცოდა, ვინ არის და საიღამ
არის... ამისი ვარსკვლავი მარტო ამოსულებიყო სადღაც
და როდესღაც და ეხლა მარტოვე ჩადიოდა დიხჯად და
მშვიდობიანად, ტკბილად და უწყინარად.

XIV

განა თითონ კი იცოდა?

— როგორ მოგეწონა ეს ამბავი? — ჰკითხა არჩილმა დას,
როცა ოთახში შევიდნენ.

— ახირებული გული ჰქონია, — უპასუხა დამ, თითქო
პირველ ხანს სხვა უკეთესი ვერა მოეგონა-რათ.

— ეგ ცოტაა. ნამუსი ჰქონია, ნამუსი!.. ის დიდი ნა-
მუსი, რომელიც სხვისასაც ისე ერჩის, როგორც თავისას.

— ნურც აგრე გაადიდებ მაგ უბრალო საქმესა.

— მაგას ნუ იტყვი. რაც კარგია, იქ დიდ-პატარაობა
მოსატანი, სახსენებელი არ არის. რაც კარგია-თავის-
თავად დიდია. ჰხედავ, უსწავლელი კაცია. მაგისი ნამუსი
ჭკუით კი არ არის ახილებული, გულით გამოკვებილია.
მარტო გულით. ეს დიდი საქმეა ჩემის ფიქრით, იმიტომ.
რომ მაგისთანა ნამუსი მთელის გვამის, მთელის აგებუ-
ლების წყურვილია, როგორც სითბო სიცივეში, როგორც

სიგრილე სიცხე-პაპანაქებაში, როგორც პური შიმშილში. მინამ ჭკუა იტყვის, ჭკუა ურჩევს, გულმა იცის, რა ჰქმნას. ეს დიდი საქმეა-მეთქი, დიდი.

— რაო? დედის ავად ხსენება იწყინა, სხვა ხომ არაფერი?

— ეგ ბოლოა. შენ სათავე მოუხხრიკე ამ საქმესა. გულმა არ მოუსვენა, ცხენი რომ მოუვლელი ნახა და მეჯინიბე არხეინად მწოლარე. საქმე და მოსაქმე ერთმანეთს გაჰყოფდა და ეს მართალმა გულმა იუცხოვა, არ შეიფერა. ხომ არც ცხენი იყო იმისი, არც მეჯინიბე იმისაგან დავალებული. რა ეწოდა, რა უნდოდა, ჩვენად რომ ვიკითხოთ? ჩვენი ამება? ჩხუბი რომ არ მოსვლოდათ, ეს ამბავი ჩვენამდე ხომ არც კი მოაწევდა მეჯინიბის ჯავრი სჭირდა და მიზეზი მოუდო? რა ჯავრი უნდა სჭირებოდა, კაცს პირველადა ჰხედავს. არც ერთი და არც მეორე. საწანახედოდ გამხდარი საქმე ნახა, იქავ ხელთუძრავი მოსაქმე და გულმა არ მოუთმინა. რაც გინდა სთქვი და, ეს დიდი ნიშანწყალია კაცობისა... სწორედ დიდი ნიშანწყალია. ეხლა მესმის, რაც იყო, იმ დღეს რომ მეწისქვილემ გვიაშბო. აი, ბურკიაშვილის კამეჩი რომ დაეჭირა მინდვრიდამ მომავალს და კახუაშვილისათვის მიეყენებინა კარზედ, შენს ჯეჯილს აფუჭებდაო. მე თუმცა ზოგიერთი ამბავი ვიცოდი გიორგისა, მაგრამ, — ღმერთო შეგცოდე, — აქ კი გავიფიქრე, უთუოდ ბურკიაშვილის ჯავრი სჭირებია-მეთქი გიორგისა. ეხლა ვნანობ, რომ ეს გავიფიქრე და ამ ფიქრით შევუვინე ნამუსი მაგ პატრონსან კაცსა.

— ბოდიში მოიხადე, — უთხრა დამ გულითადად და ჭკვალასმით, რაკი ხუმრობა-გაშვებით ჩაუკვირდა თავის ძმის ნათქვამსა.

— ბოდიშს იმითი მოვიხდი, რომ მე მაგას შეგირდად მივებარები, დიად, შეგირდად. ჩვენ რანი ვართ მაგასთან!... დეე, გვასწავლოს და გვწურთნოს...

არჩილმა წინა და უკან სიარული დაიწყო ოთახში და ფიქრს მიეცა. კესოც ჩაფიქრდა. გიორგი, როგორც ჩემთვის, მეითხველო, ისეც იმათთვის გამოცანა იყო.

— კესო! — შესდგა ბოლოს კესოს წინ არჩილი და უთხრა: — იცი რას გეტყვი? აი, სახლის წინ რომ ყვავილების ბაღს იკეთებ, მოდი გიორგისაც დაეკითხე ხოლმე, მე მგონია, ეს ღოთი გარმიანელი მეზაღე სულაც დავითხოვოთ და გიორგის ჩავაბაროთ, ურიგო არ იქნება. ჭკვა-გონებიანი ბიჭია, შენ ოღონდ ანიშნე და, იმედი მაქვს, მიგიხედება, სად რა და როგორ გააკეთოს. სხვას ხომ დღიური

მუშებიც გაუძღვებიან, რაკი გიორგი თავ-მდგომელი იქნება. ცოდოა მაგისტანა ბიჭის ამაზედ მოცდენა, მაგრამ ჯერ ეს იყოს და მერე სხვას რასმე ავუჩენთ.

— ძალიან კარგი, — მოუწონა ღამ, — ოღონდ ეს არის, რომ ჯერ ყველაფერი მარტო ქაღალდზეა გამოხატული და ვაი თუ ვერა გავაგებინო-რა. აბა, ჯერ ერთი ვაჩვენებ, გაიგებს რასმე თუ არა.

მეორე დღეს არჩილი დილა-ადრიანად თავის ახალ-შენს ვენახში წავიდა. ცხენს რომ ქუსლი ჰკრა და პირი უბრუნა, პირუკუდმა მოსძახა გიორგის:

— სამეცხოვედ არხად წახვიდე, კეხოს შეხთან ხაქმე აქვს.

„კეხოს“?..

გიორგის გულად გადაუტრიალდა..

კესოც აღბრუნდებოდა, მაგრამ მისამ მიღაგ-მიღაგ-დებოდა, ჩაიცვამდა, ძურავდა, კარგა ხანი გავიდა

ბოლოს კესომ ისმია გიორგი.

გიორგიმ რომ მარტო ხახა თავისი თავი კეხოსთან, თითქო შიშმა აიტანა, აღბათ იმორცხვა და საკვირველიც არ არის: თავის დღეში უცხო ქალთან მარტოდ არ ყოფილა.

კესოს ტახტზე გადაეშალა დასახული ქაღალდი, სხვადასხვაფერად აჭრულბუდი. ეს ბაღის მოსახულობა იყო და რომელიღაც წიგნიდან გადმოკლი თითონ კეხოს და ძმასთან ერთად შეესწორებინა თავის სურვილისამებრ.

— აბა აქეთ მო, გიორგი, ერთი ეს ნახაზი უნდა გაჩვენო, — უთხრა კესომ გიორგის, კარებში გაშეშებულსავით ატუხებულს.

გიორგიმ ფეხი წიხ ვერ წახდგა.

— ეს ოხერი, რამ დამიდუნა მუხლებით, — იფიქრა.

— რას იტუხები ახლად მოვეჩილ პატარძალივით. ფეხი გადმოღვი, ნუ გეშინიან, არ შეგჭამ.

გიორგიმ ორი ბიჯი წიხ წახდგა და მაინც შორი-ახლო დაუდგა კესოსაც და ქაღალდსაც.

— ე რა ფანტაზია ამიტანაო!.. — გაუკვირდა გულში.

— რა დაგეძარათა, აღამიანო! აი, აქ მო, ჩემთან ახლო, — უთხრა ესლა კი ცოტად გაჯავრებულმა კესომ!

„ახლო“!.. — ზოგჯერ მოკლე სიტყვაც გრძელია.

გიორგიმ ფეხი არ გაანძრია. მარტო კისერი გადაიწვდინა და ისე შორი-ახლოდამ ჩაჰხედა ქაღალდსა, როგორც უხერხულად და გვერდულად.

— კაცო, არ გეყურება? მე ახლო ვარ და ძლივს ვხედავ და შენ მაინდამ რას დაინახავ, მამლაფინწასავით კისერი წამოგთშევრია. ახლო მოდი-მეთქი!

გიორგი მასნჯ ადგილიდან არ დაიძრა.

— რა ვითხოვდი ამისემა! ჯადო მეწვეა უკან, თუ ხაყი არ მისცემს წინ? ჰკითხავდა თავისთავს გაოცებული გიორგი.

კესომ აღარ აცალა. წაავლო ხელი სახელოსუდ და გადისწია.

გიორგი წაბარბაცდა, თითქო მეხმა ახლო გაუარაო. დაბად ფეხი წამოჰკრა რასმე...

— რა იყო? — ჰკითხა კესომ.

— არაფერი. ფეხი ფეხს თუ წამოვკარ, მიუგო გიორგიმ და გულში გაიფიქრა: ფეხის ძარღვები დამაჭრეს, თუ რა მომდის ეს ოხერ-ციადი!

აი, უთხრა კესომ, როცა გვერდით დაიყენა გიორგი და წაახედა ქაღალდში, — დაბად მესერიო შემორტყმული ადგილი ხომ გინახავს ჩვენის სახლის წინ, — ეს ის არის. ეხლა, ჩემო გიორგი, ამ ადგილს ამისთანა მიხვეულ-მოხვეული გზები უნდა დაუკეთდეს. ამ გზებს აგურის უხვნილით წითლად მოვფენთ. გზებსა და გზებს შუა აი ასეთი კვლები უნდა დაიკვადოს, როგორც აქ არის გამოხატული. ამ კვლებში სხვადასხვა ფერადი ყვავილები დაითესება. აი, შუაგულს ხომ ჰხედავ? აქედამ...

მე კერასა ვხედავ, კერა!... შენი ჭირიმე, ეხლა თავი დამსიკბე, სხვა დროს მიბძანე. — უთხრა გულამოსკვნილის ხეწნით გიორგიმ და განსუდ გაუდგა კესოს. — რაღაც ხათაბალა გადამეკიდა, თვალები ამება, რეტი დამესხა. ვერც ვერას ვხედავ, ვერც ვერა მესმის-რა. ეხლა დამითხოვე, შენის ღმერთის გულისათვის...

კესომ ნახა, რომ გიორგი მართლა არც თავის ფერზედაა, არც თავის გუნებაზედა. დაითხოვა და სთქვა თავისთავად:

— გულის ჭიდილი მოუვიდა, თუ რა ამბავია!

განა თითონ გიორგიმ კი იცოდა, რა ამბავია!

კაცია თუ გუნებაო.

ეს მოხდა მარტის დამდეგსა. გავიდა მარტი, გავიდა ლამაზი აპრილი და უფრო ლამაზი მაისი. დადგა თიბათვეცა. კესოს ყვავილების ბაღი, გევმაზედ გაკეთებული, მოირთო, მოიკაზმა. ისე გაჰლამაზდა წითლად მიხვეულ-მოხვეული გზებითა, შიგა-და-შიგ დაყოფილ მწვანე მდელოებითა, ყვავილების ფერადითა, რომ კაცის თვალი ვერ გაძლებოდა. ღონიერი ბუნება და ადამიანის გამრჯელი ხელი თითქო ერთმანეთს შესჯიბრებოდნენ, — აცა ვინ ვის აჯობებს ამ ბაღის გალამაზებასა და შემკობაშიო. ერთსაც და მეორესაც თითქო თავი არ დაეზოგათ, და რაც მადლი ჰქონოდათ, სულ აქ დაეპნიათ, სულ აქ დაებლერტყნათ.

✓კესოს მეტის-მეტად უხაროდა, რომ ასე კარგად, ასე ლამაზად აუსრულდა თავისი დიდი-ხნის სურვილი. მინამ მთის იქილამ მზე ამოალაპლაპებდა თავის სხივსა და თეთრს თოვლიან მთის წვერს ოქროს წყალს, ოქროს ჯვარს გადაასხამდა, კესო ჩაცმულ-დახურული ბაღში იყო ხოლმე ყოველ დღე და თითქმის საღამომდე, დიდ-ბინდამდე არ აგონდებოდა, რომ სახლშიაც შესვლა საჭიროა. მთელი დღე დაჰგოგავდა ფერად ყვავილებსა და მწვანე მდელოებს შორის და ყოველს ყვავილს, ყოველს ახლად ამოხეთქილს ნერგს, ყოველს ახლად გამოკვანძილს კოკორს შეჰხაროდა, როგორც საყვარელი საყვარელსა. თუ არავინ იყო, „ნამეტნავობისაგან გულისა“ დაუწყებდა ხოლმე გასაშლელად გაღიმებულს ყვავილს ალერსიანს საუბარსა, თითქო მერცხალი თავის ბღარტებს ეჭიკჭიკებო.

ძვირად, ძალიან ძვირად კი შეემთხვევოდა, რომ იმის ბაღში სხვა არავინ ყოფილიყო: გიორგი იქ იყო და იქ! რაც უნდა ადრე გამოსულიყო ბაღში, გიორგი ან თოხით ხელში, ან ბარით, ან სასხლავით იქ დაჰხედებოდა ხოლმე.

გიორგიმ არჩილისა და კესოს სწავლებითა და ჩვენებით გააკეთა და დაჰკვალა ის ბაღი და გიორგისვე ებარა. არა მგონია თავის ორს თვალს ისე გაჰფრთხილებოდა, როგორც ამ ბაღს უვლიდა და უფრთხილდებოდა. მტვერი რა არის, — მტვერს არ დაადენდა, არ შეარჩენდა ბალახსა და ფოთოლსა.

არჩილი და კესო ძლიერ ემაღლიერებოდნენ გიორგის და არა ერთხელ უთქვამთ ერთმანეთისათვის, რომ ორისამის კაცის ოდენას აკეთებს ეგ ერთი კაციო.

არც გიორგი ემდუროდა თავის ბედსა. პირიქით, უხაროდა კიდევ თავისი ბედი.

— მე მეტი არა მინდა-რაო, — ამბობდა ხოლმე თავის გულში, როცა ამისთანაებს ჩაუფიქრდებოდა, — გადამკიდებიან, ჯამაგირისა სთქვი რამეო. რა ჯამაგირი მინდა!.. მე ისიც მყოფნის, რომ ყოველ ცის-ამარა დღეს მზეს ვუყურებო.

რა უნდოდა ამითი ეთქვა გიორგის, გამოცნობა ძნელია. ეს კი სათქმელია, რომ როცა ბაღში ჰმუშაობდა და ქეიფზე მოვიდოდა, სულ ერთსა და იმავე სიმღერას ჰღიღინებდა ხოლმე ხმადაბლა: „ეს სოფელი მიტომ მინდა, შენ გიყურო, ჩემო მზეო“, თითქო სხვა აღარა იცოდა-რა, თითქო სხვა არაფერი ენატრებოდა ამ დედამიწის ზურგზე.

მართლად თქმულა: კაცია და გუნებაო!..

XVI

ალბად!..

გავიდნენ კიდევ დღენი და თვენი. დადგა მაძღარი შემოდგომა. სოფელში გაიმართა ქვევრების რეცხვა, საწნახელების ხიზვა და წმენდა. ქარვასავით ჩაფერიანებული მსუქანი მტევნები თეთრის ყურძნისა, მაყვალსავით შავად

შეკუნწლული საჯურავის ვაზები იწვევდნენ პატრონებს დასაკრეფად, — მალეო, თორემ ვდუღვართ და გადმოვდივართო. დაიკრიფა ვენახებიც, დაიწურა ქერძენი, დაჰდუღდა მაჭრები. მისწვდა სოფელში ხმაჰალალი სიმღერა საწნახელში ჩაძღვარ და ხელისხელ გადაბმულ მეშებისა. მხიარულმა მაჭრობამ თავისი დრო მოიჭამა და მიხეშდა, თითქო მოიღალა და მოიქანცაო.

მოვიდა შუაგული შემოდგომისა. სოფლის ორღობებში დაიწყეს ჭრიჭინი მძიმედ დადებულ თივის ურმებმა. სოფელი ეშურებოდა ვენახიდან შინ თივის ზიდვას საქონლის გამოსაკვებად ზამთარში: ეშინოდათ თოვლს არ მოესწრო.

არჩილსაც ოთხი სამნე ურემი შეეება, თივას აზიდვინებდა და შინ ეხოში, გომურის შორი-ახლო ბოძებზედ შემდგარს მაღალ სათივეზედ ადგმევინებდა, რომ საქონლის პირი არ მისწდეს და არ გააფუჭოს.

მზე ჯერ მთას არ გადასცილებოდა ჩასასვლელად, იქ წვერზედ შემდგარიყო, თითქო ჰნანობს, — რას ვეშურები და ამ ლამაზ ქვეყანას ეგრე მალე რად ვეთხოვებო. მშვიდობიანი, გრილსითბოიანი, მშრალი, უნესტო, უღრუბლო სადამო შემოდგომისა კეტსაც კი ფეხს აადგმევინებდა და გარეთ გამოაჩელებდა.

არჩილი და კესოც გამოსულიყვნენ სახლიდან, ჩასულიყვნენ სათივესთან, იქ ერთს უშველებელ კუნძზედ ჩამომსხდარიყვნენ და უცქეროდნენ მუშებს, რომელნიც თივასა სდგამდნენ.

არჩილს უამისოდაც ძალიან უყვარდა მუშებში ყოფნა და იმათთან ლაპარაკი, ზოგჯერ ლაზღანდარობაც. კესოსათვის არა-ერთხელ უთქვამს, რომ მე იმათგან ზოგჯერ ჭკუასა და ხშირად ენასა ვსწავლობო.

ოთხი ურემი ოთხ-კუთხივ მოსდგომოდა სათივეს. სამი დაცლილი იყო და ერთიდან-და აწვდიდნენ თივასა. შუასარი საფივისა ორ ადგილზე-და ჰჩანდა და სათივე ვიწროზე ადიოდა თავის მოსაბმელად.

ამ დროს გიორგის თოხი მხარზედ გაედო და მოდიოდა.

— პეტრე, აი პეტრე! დაუძახა შორიდან თივის მღვმელს. — ბადისაკენ გადახრილია ე თავი სათივისა; გვერდულად აგყავს, არ ივარგებს, გაასწორე.

— გიორგია. საიღამ იძახის? — იკითხა არჩილმა, რადგანაც იმ მხრივ, საიღამაც გიორგი მოდიოდა, არჩილს წინ ურემი ეყარა. ურმის გამო ვერც გიორგი დაინახავდა არჩილსა და კესოს, ვერც ესენი გიორგისა.

— საიღამ მოსდიხარ თოხით მხარზე? — ჰკითხა არჩილმა, როცა გიორგი ახლო მოვიდა და საღამო-მშვიდობისა უთხრა და-ძმასა.

— წყალი გადმოვარდნილიყო ამ ჩვენ პატარა ბაღში წისქვილის რუიდან და იმის გადასაგდებლად ვიყავი.

— რას იძახოდი?

— არაფერს. ცოტა თანაბრად ვერ აღის ვიწროდამ თივა, ავდრის წყალს დაიგუბებს და გაფუჭდება. ის ღავუძახე პეტრეს, გაასწორე-მეთქი.

— აბა მაჩვენე.

არჩილი წამოდგა. გიორგი გაუძღვა და მეორე მხრიდან შეახედა.

— მართალი ხარ, — უთხრა გიორგის არჩილმა, — პეტრე! გიორგი მართალს ამბობს, თივა ვერ ედგმის კარგად.

პეტრემ შუა-სარზედ ჩამობმულს წნელს მოჰკიდა ხელი და ეგრე ხელმომაგრებულმა გარშემო შემოუარა და ჩახედ-ჩამოხედა სიმრგვლივ სათივეს.

— აკი ღმერთი არ გამწყრომია! — დაიძახა პეტრემ. — გასწორება უნდა. მოდი, თუ ღმერთი გწამს, გიორგი, ერთი ამოძეშეკლე, გავასწოროთ, თორემ მე მარტოკა დღეს მაგას ვეღარ მოვასწორობ და საქმის სახვალიოდ დაგდება კი მიუხარება.

— კაცო-და ფეხი სად მოვიკიდოთ ორმა კაცმა მაგ ვიწროზედ? — ასძახა გიორგიმ.

— მაშ ნუ დამზარდები, შენის ღმერთის გულისათვის: მე ჩამოვალ და შენ ამოდი. მე მკლავებიდამ მოვწყდი, შენ შესვენებული ხარ, მალე გაასწორებ. აბა თუ ბიჭი ხარ, მაღლს იზამ და მარილს მოაყრი.

— იცი კი ღადგმა თივისა? — ჰკითხა კესომ ამჟამად აქ მოსულმა. — ამბობენ, მაგას ცოდნა უნდაო.

— ხელობა რა არის, ქალბატონო, — შეჰღიმა გიორგიმ.

— განა სად გავიზარდი!..

— მაშ აბა! — უთხრა არჩილმა, — ეს ბურთი და ეს მოედანი.

პეტრემ წაავლო სარზედ გამობმულ წნელს ხელი, ჩამოცურდა და ფეხი ძლივს მოაწვდინა საძმე ურმის ჭალე-ბამდე ფეხის მოსაკიდებლად. როგორც იყო ჩამოვიდა, მივიდა, გიორგის მხარზედ ხელი დაჰკრა და ტკბილის გულით უთხრა:

— ჩემს კისერზედ იყოს, ჩემო გიორგი! არ დაგეკარგება. სხვა არა იყოს-რა, მამი-შენის ხნის კაცი ვარ. ეჰ, შვილო და ძმაო, კაცი რომ დაჰბერდება, შვილდი ძირს უნდა დასდოს.

— რადაო? — ჰკითხა გიორგიმ.

— მადაო, ჩემო კარგო, რომ ბერ-კაცს თვალიც ატყუებს და ხელიც ჰღალატობს, ის ქარი აღარა აქვს, რაც ახალგაზრდას. შენს ხანში ხელს არ მოვიტეხდი, რომ ეს ამბავი მომსვლოდა?

— ახალსა ნამუდრაგალსა ბერის სჯობია ჩანჩალიო, გულს ნუ გაიტეხ.

— გაცოცხლა ღმერთმა, თქმაც იცი და კეთებაც.

გიორგიმ ეს უკანასკნელი სიტყვები ველარ გაიგონა, მაშინვე ავარდა ურემზედ, ორ-თითით მოიწვდინა თივაზე სარტყელსავით ჩამოკიდებული წნელი და თვალის დახამბამების უმაღლეს სათივეს ზედ თავზედ მოექცა. მიშალ-მოშალა, ჩამოჰყარა ძირს თივა, დაადაბლა სათივე და რაკი ნახა, — აქედან ეხლა სწორედ ავაო, დაიწყო დგმა მინამ

დიდი ბინდი მოეფინებოდა ქვეყანას, გიორგიმ თავისი საქმე გაათავა.

— ცეცხლია, სწორედ ცეცხლი, ე დალოცვილის შვილი!

— ეუბნებოდა არჩილს გულმართალი პეტრე, როცა ქვევიდამ შესცქეროდა გამალებულს მუშაობას გიორგისას.

— მართლა კარგი რამ არის, — კვერი დაუკრა არჩილმა.

— კარგიო!.. ბადალი არა ჰყავს, ბადალი ამ სოფელში!..

გიორგიმ რომ გაათავა, გადმოსძახა პეტრეს:

— აბა, პეტრე, ერთი შენებურად დაუარე სიმრგვლივ, კარგად შემოკვერცხლილია, თუ არა?

პეტრემ აუარ-ჩაუარა სათივეს და ასძახა:

— კარგია, კარგი. ჩამოდი, მაგას სხვა აღარა უნდა-რა.

გიორგიმ წაავლო ხელი წნელს, ფეხები თივას მიაბჯინა, დასჭიმა წნელი და დაიწყო ჩამოცოცვა სათივიდამ. შუამდე მოვიდა თუ არა, უეცრად გაწყდა წნელი... გიორგი პირაღმა გადმოქცეული, წამოვიდა მაღლიდამ და ურმის ჭალს ზედ დაედო ზურგითა. ჭალმა ვერ გაუძლო, გადატყდა, მაგრამ ზურგის ძვალი კი შეუნგრია...

არჩილი, კესო, ხალხი მისცივდნენ და გიორგი ცოცხალმკვდარი ნახეს დედამიწაზედ პირქვე დამხობილი, სისხლი შადრევანსავით სცემდა...

არჩილი მაშინვე მუხლის კვერებზედ დაეცა გიორგის წინ და სცდილობდა წყლული შეეხვია. ზოგი არჩილმა, ზოგი სხვებმა, როგორც იყო, წყლული შეუხვიეს და, ცოტა არ იყოს, სისხლის დენამ უკლო.

ცოცხალ-მკვდარი გიორგი და გულშემოყრილი კესო ცალ-ცალკე შეიტანეს ხელით სახლში.

— აი, ღვთის წყრომა!.. რა შეგცოდე, ღმერთო, რომ მე გამხადე საბაბი!.. უნებურად წამოიძახა პეტრემ და ატირდა.

— ხიფათი რომ იქნება, იქნება, — ანუგეშა ვიდაცამ პეტრე, — ალბად ეგ წერებულა მაგის შუბლზედ!.. შენი რა ბრალია?!..

არჩილმა თავის თათხში აატანა გიორგი და თავის ლოგინზე დააწვენინა. მამინე კაცი აფრინა მკერნალის მოსაყვანად მახლობელ ქალაქიდას. ორი-სამი კაცი კიდევ სხვა გაჰგზავნა სხვადასხვა სოფლებში, რომ შინაური ჯარა-ექიმებიც მოეწვიათ, ვინც კი გამოსენილი იყო და შინაკაცებმა დაუხახუელეს.

თითონ იმავე სოფელშიაც იყო ერთი სახელგანთქმული ჯარა-ექიმი — ოფოფანთ დემეტრე. ისიც დაიბარეს და ნახევარ საათსაც არ გაუვლია, დემეტრე ჩამოვიდა.

გასინჯა დემეტრემ გიორგი. კარგა ხანსა სინჯა, კარგა ხანს იქნია თავი და ბოლოს უთხრა არჩილს:

— არა, ბატონო!.. მე მაგას ხელს ვერ მოვკიდებ. ეგ ამ ქვეყნისა აღარ არის. მაგისი წერა ეგა ყოფილა...

— ერთი სცადე... თუ ღმერთი გწამს, ხელი დაადე... რაც გინდა მთხოვე და მაგის ცოდას კი ნუ დაატრიალებ ჩემს სახლში, ჩემს თავზედ!..

ეხვეწებოდა, ეკედრებოდა არჩილი, რომელიც იმ უბედურის წამიდგან აღარ მოშორებია გიორგის: გიორგის ლოგინთან დახოქილიყო, მომაკვდავის ცივი ხელი თავის ხელისგულზედ დაედო და თითონაც არ იცოდა, რისთვის უხელავდა ხელით ხელსა.

— ტყუილი წვალეობა-ღა იქნება უბედურისა. სჯობია უწვალეობად მიაბაროს სული, — მოეგო დემეტრემ. — ამაღამ, დიდი საქმეა, თუ გაატანა: შიგანური ხელ შენგრეული აქვს.

— მერე ცოდო არ არის ამისთანა ბიჭი მოკვდეს!.. წამოიძახა გულამოჯდომით არჩილმა და თავი ჩაჰკიდა დიდის მწუხარებით.

— ჰაი, ჰაი რომ ცოდოა!.. დაიდძილა ვიდაცამ ტირილის ხმით.

ყველამ იქით მიიხედა, საიღამაც ეს ხმა მოვიდა და ბნელს კუთხეში არჩილის მეწისქვილე კი დაინახეს. ამ ბერი-კაცს შეეტყო ეს ამბავი, მოვარდნილიყო, შეპარულიყო ოთახში, საცა გიორგი ესვენა და ბნელ კუთხეში მობუზული ქვითქვითებდა ჩუმად, თითქო ეშინოდა, არავინ გამიგოსო...

— არ გებრალები, ჩემო სოსიავე, რომ ასეთი ცოდვა დატრიალდა ჩვენს ოჯახში!.. — შესჩვილა არჩილმა მეწისქვილეს, რაკი ნაღველის მოზიარე იგულვა, თითქო ამით ნაღველის განქარვებას ჰლამისო.

— ოღონდაც, ბატონო, ოღონდაც!.. წაიქვითინა ეხლა კი ხმამაღლა მეწისქვილემ, რაკი გული ველარ შეიმაგრა... — ვაი მავის დედის ბრალი, ვაი!..

მარტო ეხლა მეწისქვილის ხსენებამ მოაგონა არჩილს ოთარაანთ ქვრივი. ამ ვაი-ვაგლახში აღარავის მოჰგონებია, შვილის ამბავი დედისათვის შეეტყობინებინათ.

ოთარაანთ ქვრივმა ჯერ არა იცოდა-რა.

არჩილი მეტად შესწუხდა, არ იცოდა, რა გზით და როგორ გაემჟღავნებინა დედისათვის. ამის ფიქრსა და წუხილში იყო, რომ გიჟსავით გაფეთებული შემოვარდა კესო, უკვე მოსულიერებული. კესოს ცოცხალის ფერი არ ედო.

— როგორ არის, არჩილ, როგორ? — ჰკითხა აჩქარებით ძმასა და მაშინვე გიორგის ლოგინთან მიიჭრა.

— შენი მტერიმც ნუ ყოფილა ასე!.. — ძლივ-ძლივ წაიდუდუნა ძმამ.

კესომ დაჰხედა გიორგის. გიორგი გვერდზედ დაეწვინათ, ასე რომ პირისახე კესოსაკენა ჰქონდა. კესომ ნახა, რომ ეს ბრგე ყმაწვილი კაცი ძლივს-ღა ჰფეთქავს... კესოს მტკივნეულად შეეკეცა შუბლი... მიიფარა ორივე ხელი ორსავ თვალებზედ და, თითქო მოგუბებული ცრემლი უკუგუნდა აქციოსო, რაც ძალი და ღონე ჰქონდა ჭმუჭვნა და სრესა დაუწყო თვალებსა ხელებ-ჩამოუღებლივ.

— კესო, ნუ შევატყობინებთ დედასა? — ჰკითხა ძმამა.

— როგორ თუ ნუ? შვილი მოვუკალით და არც კი ვატყობინებთ, — რომ სულთმობრძავს მაინც მოუსწროს, სული დედის კალთაში მაინც დაჰლიოს... — მოსთქვამდა ქვითინით კესო.

— მე აღარა მესმის-რა, — უთხრა ძმამა, — ამ საცოდავობამ გამაშტერა. აღარც ჭკუა მერჩის, აღარც ხელ-ფეხი!.. დაბნეული ვარ.

გაჰგზავნეს დედასთან ბიჭი. მალე მოვიდა ოთარაანთ ქვრივი. თუმცა ფეხაჩქარებით, მაგრამ ისე გულ-დინჯად შევიდა გიორგის ოთახში, თითქო შენათვალი არაფრად შეუმჩნევია და აინუნშიაც არა მოსდის-რაო. მარტო სახე თითქო უფრო ჩამოსჭკნოდა, წარბებ-შუა შუბლი ორ-სამ ცეცად ჩაჰნოჭებოდა და ზაფრანის ფერი ედო.

იმასთან გაგზავნილი ბიჭი კი გოგო-ბიჭებში ლაპარაკობდა, რომ შენათვალი ვუთხარი თუ არა, ეს ვეება დედაკაცი კინალამ თავზე არ წამომექცაო.

— რა გატირებს, ჩემო კარგო!.. — უთხრა გზა-და-გზა გიორგისაკენ მიმავალმა დედამ მტირალს კესოს. — განა სატირლადაც გაჰხდა საქმე!..

ხმა არავინ გასცა რიდისა და კრძალვისაგან. ზარი დიდი იყო!..

ოთარაანთ ქვრივი მივიდა შვილის ლოგინთან და რა დაჰხედა ცოცხალ-ძვედარს შვილს, ერთი საშინელი შემოიკრა თავში ხელი და იქვე მუხლი მოეჭრა და ჩაიჩოქა.

ხმაგაკმენდილს ოთახში ენა ვედარავინ დასძრა. ასოც ვედარავინ შეატოკა.

მარტო ერთად-ერთის სანთლის ალი ჰოროთოდა ლოგინის თავში, სხვა ყველა სულიერნი თითქო გაქვავდნენ, თითქო მარილის სვეტებად გადიქცნენო.

დადუმდა, შეჰდგა ყველა და მარტო დედა-შვილობის საცოდავობა-და თავის დიდებულის ზარით ჰღალადებდა უთქმელად, უტყვად, ხმა-ამოუღებლად.

ამას მარტო თვალი გულისა-და თუ ჰხედავდა და ყური გულისა-და თუ ისმენდა!.. ხორციელი სმენა, ხორციელი ხედვა ამისათვის უღონოა.

შპანასკნელი განდობა.

— მღვდელი, ღვთის გულისათვის, მღვდელი!... დაიკვნესა პატარა ხანს უკან დედამ, რა ცოტა გულს მოეშვა და დაბნეული გონება მოიკრიბა.

მოიყვანეს მღვდელი და შვილი უზიარეს!..

მანამ ეს მოხდებოდა, ოთარაანთ ქვრივი თითქო ღონეზე მოვიდა. ჯერ ხომ გულმა გასტეხა, მერე თითონ მოერია გულსა, თითონ გაიტეხინა გული. როგორც ტყვია-ნაკრავი ვაჟკაცი, ისე გაუძალიანდა, გაუკერპდა, გაუჯიქდა ტკივილსა და წვა-დაგვას.

ოთარაანთ ქვრივმა ერთს მუხლზედ წამოიჩოქა, გადაწვდინა ხელი, გადაჰხადა საბანი და გულზე ხელი მოუსვა ხმაჩაქმენდილს და თვალე-დახუჭვილს შვილსა.

დედის გულთამხილავმა გულმა პირველშივე შეიტყო, რომ აქ საშველი აღარა არის-რა და შვილს სიკვდილი ხელიდამ აცლის. აღარაფერი იკითხა, აღარაფერი იძია... იმედ-გადაწყვეტილი მარტო იმას-და ეშურებოდა, ისე არ მომიკვდეს, რომ ხმა არ გამცეს, არა მითხრას-რაო.

— შვილო, გიორგი! აბა ერთი მომხედე შენს დედას!... რა დაგემართა! — ვაჟკაცი რამ გძლია ისე, რომ დედისათვისაც თვალს არ ახელ!..

შვილმა იგრძნო დედის ხელი თავის გულზედ, თუ ხმამ დედისამ გამოაბრუნა, — ეს კი იყო, რომ თვალი გაახილა და უგონოდ მოატარა გარშემო. მალე ისევ მიიღულა თვალი, ისევ დაეხუჭა და ტუჩებს-და დაუწყო ტოკვა.

— თქმა უნდა და ილაჯი აღარა აქვს... — დაიკვნესა დედამ.

ამის თქმაზედ ორი სხვილი ცრემლი ჩამოუგორდა თვალთაგან და გაფითრებულ ღოჭებზედ ნავალი დააჩნია, თითქო მდუღარე ტყვია იყო და საცა გაიარა, ამოსწავო.

სახე კი... არ უტიროდა, არა!..

გაკერპებულმა დედამ სახეს არ ამოაბეჭვდინა მწვავე ტკივილი გულისა. ძალის-ძალად გაყინული ცრემლი კი და-
ადნო ცეცხლ-მოკიდებულმა გულმა და ძალის-ძალადვე
შეუპოვრად შეკრულს სახეს ერთი ძარღვიც ვერ შეუშალა.
იმედ-გადაწყვეტილობის სუსხმა ისევ გაჰყინა ეს დამდნა-
რი დედაკაცი.

— წყა... — წამოიხრიალა გიორგიმ და ვერ დაათავა
სიტყვა.

— წყალი, წყალი! — დაიძახა რამდენმამე ხმამ ერთად.

დემეტრემ ურჩია, ღვინო მიაწოდეთ, ცოტად მოაღონიე-
რებსო.

— შვილო, დედის-ერთავ, მამის ობოლო! ერთი ხმა
გამე, ერთი კიდევ მომხედე!.. შეჰკვნესა დედამ და ტუ-
ჩებთან მიუტანა პატარა თასით ღვინო.

გიორგიმ ორიოდ წვეთი ჩაჰყლაპა და თითქო მოსუ-
ლიერდა, თვალი ხელახლად აახილა, წყნარად მიატარ-
მოატარა და უეცრად გაუშტერდა.

— დედამ შვილის თვალის სისწვრივად გაჰხედა და დაი-
ნახა მტირალი კესო...

— დედი! ჰხედავ... ამ... ანგელოზს!.. — ძლივს-ძლივო-
ბით გამოსთქვა გიორგიმ, ისევ კესოზედ თვალ-გაჩერე-
ბულმა.

— ეხედავ, შვილო!..

— დედი!.. ღვინო...

დედამ კიდევ დააღვეინა ღვინო.

— ეგ იყო ჩემი ბედისწერა... არა ვნანობ, არა! — კვლავ
მიუბრუნდა გიორგი გაწყვეტილს სიტყვას.

არჩილმა გაოცებით შეჰხედა კესოს. კესოსაც ელდა
ეცა, გაფითრდა, გაშრა, გაშტერდა. დედას კი თითქო
არ ეუცხოვა ეს ამბავი.

არც არჩილმა, არც კესომ, არავინ, არავინ არ გაჰხე-
და ამისთანა ზარიანს დროს. ხმა ამოეღო. ყველა სმენად
გადაიქცა.

— აი, ნეტავი ერთი შენს კალთას მაინც მაძოხვევინა და ისე მომკლა!.. — ინატრა გიორგიმ და იმისმა თვალმა, კესოზედ მიქცეულმა, უფრო სთქვა ხვეწნა და ვედრება, ვიდრე ენამ და ხმა.

კესო ტირილით მივარდა და თვალ-ცრემლიანმა შუბლზედ აკოცა გიორგის... თავი რომ აიღო, ცრემლი მოსწყდა და მომაკვდავს გულზედ დაეცა. ამ პატარა უეცარმა ცრემლმა ერთხანად შესძრა გიორგი და შეაყრეოლა. ეს ცრემლი თითქო უკვდავების წყაროდ ებკურა, იამა, გაუხარდა, მოსულიერდა, თითქო მიმავალი სიცოცხლე უკანვე დაუბრუნდაო.

ამისთანა დროს სიხარული, ბედნიერება, იგივე სიცოცხლეა, მხოლოდ ხანმოკლე და შეურჩენელი.

— ჰხედავ, დედი!.. ცოცხალი მაგის ღიმს ვერ ველირსე, ვკვდები და მაგისი ცრემლი ზედ დამდის. ესეც მეყოფა თან წასატან ლხენად... არა ვნანობ, არა!.. მივდივარ და თან მიმაქვს ამის ცრემლით განედლებული სიხარული. იქ ვახეირებ, იქ... ნუ იწუხებ, დედი!.. შენგან გამიგონია, რასაც არა ეშველება-რა, კაცი არ უნდა ათორევეინოსო!.. არჩილ, ნუ მიწყენ, ნუ!.. ნურც შენ, ნურც შენ!.. განა არ ვიცოდი, — მე ვინ და შენ ვინ!.. სად მოგწვდებოდი ცაში ვარსკვლავს... გული გწვდებოდა, გული, ხელი კი ვეღარ... ხატსავით გლოცულობდი, მზესავით დამნათობდი... არც კი იცოდი, — ვის ათობო, ვის აღხენ, ვის აცოცხლებ!.. მინამ ცოცხალი ვიყავ, ვერ გაგიტყდი, მცხვენოდა... მერიდებოდა... მეშინოდა... ვკვდები და გეუბნები... მკვდარს რაღა მომეკითხება? მკვდარი ყველა თანაბარია!..

თავი უღონოდ მოსწყდა ბალიშზედ, თვალი ისევ მიეღულა, სულმა ბრძოლა დაუწყო და მარტო ხელს-და აფათურებდა უძლურად, თითქო ვიღაცას ეძებს და იმისი პოვნა უნდაო.

პატარა ხანი კიდევ და გიორგი აღარ იყო.

— გაჰთავდა!.. დაიკივლა დედამ და ზედ გადაეშვა მკვ-
დარს შვილსა. პირქვე დაემხო შვილის გულზედ. აღარც
ხმა, აღარც კრინტი!.. კაცს ეგონებოდა, დედამ შვილის
გულზედ სული დალიაო.

ცოტა ხანს მოუცადეს, ვითომ გულზედ მოეშოსო, მაგ-
რამ რაკი ნახეს, რომ ეს დედაკაცი არც ხმას იღებს,
არც იძვრის, ფიქრი მიეცათ, — ხომ არა აუტყდა-რაო.

კესო მივიდა და ჰლამობდა აყენებას. ოთარაანთ ქვ-
რივმა მაშინ-ღა მოსცა ხმა.

— თქვენი ჭირიბე, მარტო მამყოფეთ ჩემ მკვდარ შვილ-
თან. მე არა მიშავს-რა. იმისთანა ვარსკვლავზედა ვარ
გაჩენილი... მე ბედშავი!.. ვაი, რომ არა მიშავს-რა!..

არჩილმა ყველას აქ მოგროვილს მოახლე-მოსამსახუ-
რეებს ჩუმად ხელით ანიშნა ოთახიდან გასვლა. ყველანი
გაიკრიბნენ. არჩილი და კესოც ფეხაკრებით გავიდნენ,
მხოლოდ მოახლეს უბრძანეს მეორე ოთახიდან ყური ეგ-
დო ოთარაანთ ქვრივისათვის.

დაცარიელდა ოთახი.

ეხლა კი წაიშინა თავში ხელი ოთარაანთ ქვრივმა,
რაკი მარტო იგულა თავი.

— ჩემი გიორგი აღარ არის, არა!.. ჰლმუოდა ხმადაბ-
ლა დედა. — მე დავრჩი, მე, და გიორგი კი აღარ არის!..
შვილო, წამიხველ? მომიკვდი? წამიხველ, წამიხველ და
აღარ მომიხვალ!.. შვილო, შენი დასამარხავი ვიყავ და
მე გმარხავ შენა, მე!.. შენი დასატირებელი ვიყავ და მე
დაგტირი!.. ამ ხელებმა გაგზარდა და ამ ხელებმავე უნდა
მიწა მოგაყაროს!? მაგ ხელებს უნდა დაეკრიბნა ჩემთვის
გულზე ხელი და ეხლა მე უნდა დაგიკრიბო, მე!.. ვაი
დედას, ამის დამსწრეს!..

პირქვე დაეცა ხელახლად შვილის გაცივებულს გულს
და ტირილი კი არა, მარტო ქვითქვითით გოდება-ღა ისმო-
და.

— ვუი, ვუი, ვუი!.. — გაისმა ოთახში ბლავილსავით ვი-
დაცის ტირილის ხმა.

ოთარაანთ ქვრივმა იუცხოვა და თვალი წყრომით მოატარა ოთახში.

ერთად-ერთი სანთელი ბევრს არას ანათებდა ფართო ოთახში და ნამეტნავად ერთს კუთხეში ჰბნელოდა. აქ მობუზული კაცი დაინახა ოთარაანთ ქვრივმა.

თავის უნებური კაცი ნახა თუ არა, გულჩვილი დედა უცბად ისევ მჭახე ოთარაანთ ქვრივად გადაიქცა.

— შენ ვიღას მეტიჩარა ხარ? — შეჰყვირა ოთარაანთ ქვრივმა გაჯავრებით.

— შენს საცოდავობას ველარ გავუძელ, ტირილი ყელთ მომეხვინა და არც მე მინდოდა, ტირილი წამსკდა და პროხასავით ბლავილს მოვეყვ ეს ოხერ-ტიალი...

— მერე აქ რას უგდიხარ?

— მარტოდ შემეცოდე. ვთქვი — უცხო სახლია, ესეც ადამიანია, წყალს მაინც მივაწვდი-მეთქი.

— ვინა ხარ?

— სოსია.

— ვინ სოსია?

— თუ გაგონდები, კარგია, თუ არა-და, მაინც ღმერთმა გილხინოს, თუ შვილის მერმედ კიდევ რამ სალხენი დაგრჩენია ამ წუთის-სოფელში.

— რატომ არ დამრჩენია? სიკვდილის მოლოდინი ღხენა თუ არა გგონია!..

ბებერი მეწისქვილე, როცა ყველანი გავიდნენ, სხვებს არ გაჰყოლოდა და აქ ბნელს კუთხეში ქურდულად მიმაღულიყო, წინანდებურად მობუზული.

— წადი, აქ შენ ადგილი არა გაქვს, — უთხრა ოთარაანთ ქვრივმა, — მარტო მინდა ვიყო...

— შენი ნებაა, წავალ და კარებს უკან ძაღლსავით მივეგდები. თუ რამ დაგჭირდეს, დამიძახე.

— კარგი, მომშორდი!

ჩატახილი ხიდი.

დიდის ყოფითა და ამბით დაამარხვინა არჩილმა გიორგი. მთელი ახლო-მახლო სამღვდელეობა, ახლო-მახლო სოფლები მოიწვია მიცვალებულის „გასაპატიოსნებლად“ და ამისთვის არა ხარჯი არ დაჰზოგა. ისე დაჰმარხა, თითქო იმისი სახლის-კაცი, იმისი ოჯახის-შვილი ჰყოფილიყო.

სახლიდამ ეკლესიამდე და მერე ეკლესიიდან სასაფლაომდე კუბო ეჭირა არჩილს და გლეხკაცებთან ერთად ეწევოდა, ასე რომ არავის გამეეცვლევიდა.

კესო მძიმე შავებში ჭირისუფალსავით გულხელ-დაკრებილი და მგლოვიარედ თავ-ჩაკიდებული ხმა-ამოუღებლივ მიჰყვა მიცვალებულს სასაფლაომდე. როცა კუბო სამარეში ჩაუშვეს, მუხლი მოიყარა, პირჯვარი გადიწერა და ხმაგაკმენდილი ჰლოცულობდა. ბოლოს, ერთი პეშვი მიწა მიაყარა და უცბად წამოდგა, გამოტრიალდა, თითქო შეაშინა რაღაცამო. ✓

— დახე, სტირის!.. — სთქვა ერთმა იქ მდგომელმა დედაკაცმა.

— სიყვარული ძნელია! — უპასუხა მეორემ. — გაიგებდი, ერთმანეთი ჰყვარებიათ.

— საწყალი ცრემლსა ჰმაღავს, თითქო სცხვენიაო.

— რა სირცხვილია, — გაიბა დედაკაცობაში ლაპარაკი, — ის კი ადამიანი არ იყო?! ლამაზი გოგო და ლამაზი ბიჭი — სხვა რა უნდა სიყვარულს?

გლეხკაცობამ ზოგმა მოუწონა და — ძმას ამისთანა თავმდაბლობა და „გაპატიოსნება“ მიცვალებულისა. ზოგი კი იმახილდა:

— კაცი მოიდნეს და ქვეყანას ამით უბძენ თვალსაო.

იქნება ეგრეც იყო. ეს კია სხვის გულში — მართალი ადვილი საპოვნელი არ არის.

განა არა, — არჩილს ამ სიტყვებისათვის საღდაც და როგორღაც ყური მოეკრა და როცა კესომაც შეიტყო და აპილპილდა, — ეს რა დაგვწამესო, არჩილმა უთხრა:

— ნუ გიკვირს.

— რატომ არ უნდა მიკვირდეს! ჩვენ წმინდა გულით ჩვენი ვალი გადავიხადეთ და იმათ ჩირქი მოგვცხეს.

— საკვირველი ის იქნებოდა, რომ ეგ არ ეთქვათ. ისინი თავის მხრით მართალნი არიან. ჩვენ-შუა ხილია ჩატეხილი: ისინი იქით ნაპირას დაჰრჩნენ, ჩვენ აქეთ. შორი-შორსა ვართ და თვალი ერთმანეთისათვის ვედარ მიგვიწვდენია, თვალი მართალი და უტყუარი. რად უნდა გვიკვირდეს, რომ იმ სიშორეზედ კაცს კაცი მარგილად ჰგონია და ღვთის მსგავსებით შექმნილი სახე ადამიანისა ელანდება როგორც ერთი ტყლაში რამ. ამ დიდ მანძილზედ განა ცოტა რამ არის, რომ უღონო თვალს თეთრი შავად აჩვენოს? ჩვენ კიდევ ხედვა გაძლიერებული გვაქვს, ღურბინდით შეგვიძლიან ყურება და ეგ ღურბინდი სწავლაა და ცოდნა, ისინი მაგასაც მოკლებულნი არიან.

— მაშ მადლი მადლად, კეთილი კეთილად აღარ უნდა გადიოდეს იმათში?!

— ჩვენი მადლი, ჩვენი კეთილი არა სწამთ, არა სჯერათ, ერთიც და მეორეც ჩვენგან უკვირთ, ეუცხოვებათ. რადა და რისთვისაო? იკითხავენ ხოლმე. კეთილისათვის? რად მიზამს კეთილსაო, ჩემო რაოვო? და აი, სწორედ აქ არიან მართალნი. მართლა-და ჩემო რაოვო? ჩვენ ვინა და ისინი ვინ! ორი სხვაოა სხვა ქვეყანაა. შორი-შორსა ვართ-მეთქი... იმათს ჭირსა და ღვთის ცალკე ღობე ავლია, ჩვენსას ცალკე. გული გულს ვედარ მიგვიკარებია, ვედარ მოგვიხვედრებია. და რად უნდა გვიკვირდეს, რომ ერთმანეთისა აღარა გვესმის-რა. აბა ერთი მითხარ: რა დადის ახლა ჩვენ-შუა? მარტო ერთი პტყელი ენა მწიგნობარისა, — მე ჩვენისთანა კაცს მწიგნობარს ვეძახი, — მარტო პტყელი ენა-მეთქი მწიგნობარისა და ხარბი ხელი გაუმადლარისა. ამისთანა მოციქულები აბა კარგს რას დაგვაყრიდნენ.

— მაშ გული ქვეყანაზედ აღარ არის!.. მოკვდა, გამოეცალა ადამიანს...

— გული... გული, ესე იგი, ის მადლი, რაც ენას და ხელს უნდა ასაქმებდეს, მართლა რომ აღარ არის, ან არის და დამუწვებულია, დაყრუებულია, თითქო იმათაც და ჩვენც მოგვკვდომოდეს, თუ მთლად არა, ერთი ნახევარი მაინც. ამ ცალთვალა და ცალყურა ნახევრით-ღა ვცხოვრობთ და ვკითხულობთ ერთმანეთს. აქ ცდომა უჭკველია, იმიტომ რომ სწორედ ის თვალთა და ხუჭების, ის ყურთა და ხუჭების, რომელიც სჭრის სხვის ხედვად, სხვის სმენად. გული რა არის? მარტო ერთადერთი კაცი რომ ყოფილიყო ქვეყანაზედ, გულიც არ იქნებოდა. გული მადლია, და მადლი მარტო ორს შუა ჰსაქმობს. ორნი მაინც უნდა იყვნენ, რომ მადლი მოჰხდეს, იმიტომ, რომ მადლი ერთისაგან გაწირვას და მეორისაგან შეწირვას ერთსა და იმავე დროს. თუ ან გამწირველი არ არის, ან შემწირველი, მადლიც არ არის, მაშასადამე, გულიცა. თუ ორნი არ არიან, გულმა რისთვის ამოციქულოს ან ენა, ან თვალი, ან ყური. თავის თავთან მოციქული საჭირო არ არის, მოციქული სხვასთან უნდა. უსხვისოდ ერთის გული მარტო პარკია, სისხლის ადებ-მიმცემი აგებულებისათვის. სად არის ის სხვა? წყალგადმას, შორს... შორს... მაშ რაღად გვიკვირს, რომ იქიდან ვეღარა გვხედვენ, ჩვენი აღარა სჯერათ-რა... კეთილიც კი. მაგ ჯერვამ თვალი რას მოაბას, ფეხი სად მოიკიდოს? მკვდარს გულში? შეუძლებელია.

— ეგ, ჩემო საყვარელო, ძველი მოთხრობაა ახლად ნაამბობი: აქაო-და გლეხია, ყოველთვის მართალი უნდა იყოს.

— მაგ სულელობას რაღა მწამებ, ჩემო კარგო? მე გლეხ-კაცს გუშინდელ ბაღლსავით კი არ შევხარი, — ანგელოზია-მეთქი, მე ვსინჯავ, მე ვჩხრეკავ და, როგორც ჭკვადამჯდარი მგლოვიარე, დავტირი ჩემს დაკარგულს ნახევარსა. ის ჩემგან მოკვეთილი ნახევარია, მე იმისგან. მე

დაკარგული მენანება, მებრალება და არ მემართლება კი. გლეხი უწმინდურია თავისი ტყაპუჭით კი არა, ზოგჯერ თავისი გულითაც. ესეც ვიცი, მაგრამ ჩვენ კი უკეთესნი ვართ? ამ წმინდა და უმტვერო თოვლსავით სპეტაკს პერანგ-ქვეშ განა ჩვენ იმაზედ მეტნი ვართ? ისინი მენანებიან, მებრალეებიან-მეთქი, მე კი ჩემი თავი მძაგს და მეზიზღება. არა, ნახევარ კაცად, ნახევარ გულით ცხოვრება სიკვდილია, კდომაა...

— კდომა ხრწნაა და ხრწნას მარტო ჩირქი სდის. ეს თუ უნდა გეთქვა.

— შენ დამასწარ. მაგრამ ორ ტოტად კი. ერთი ტოტი — ჩვენი მკვდარის ნახევრისაა და ნუ გიკვირს, რომ ერთმანეთს უჩირქოდ ვერ გადვურჩებით, როცა ერთმანეთს მოვხვდებით ხოლმე. კარგს ვიზამთ რასმე და ერთმანეთს მკვდარის ნახევრით გულს ვუჩხრეკთ. ამიტომაც კარგის მქნელი, — იმათია თუ ჩვენი, — ან სულელი გვგონია, ან მატყუარა. მკვდარი ცოცხალს ვერ დაინახავს, ვერ გაიკითხავს ცოცხლურად...

— მაშ წასულია ჩვენი საქმე, თუ მართლა ეგრეა!

— ვინ გითხრა? ჩვენი თანისა — იქნება ჰო, მაგრამ იმათი კი არა.

— არ მესმის. აკი ორივენი, — ჩვენცა და ისინიც, — ერთნაირად მკვდარნი ვართ, შენის სიტყვით.

— ეგრეა, მაგრამ შენ ის ცოცხალი ნახევარი გავიწყდება, რომელიც შერჩენილი გვაქვს: განსხვავება აქ არის. ჩვენ რაცა ვართ გაკეთებულნი ვართ, ისინი კი — შექმნილნი. ჩვენ დაბლანდულნი ვართ, ისინი კი გვირისტით შეკერილნი, იმ გვირისტით, რომელიც მარტო ბუნებაში იცის და ბუნება — ხომ იცი, რა ოსტატია. ისინი ჩაკირულნი არიან, ჩვენ — დონდლონი, ღუნენი. აბა იმათს სიმღერას უყურე: ერთი გრძელი კვნესაა და მაინც სიმღერას ეძახიან. ჩვენი სიმღერა კვნესა არ არის და მაინც ლხენა ვერ დაგვირქმევია. გახსოვს რა გვითხრა პაატამ, როცა ჩვენთან ქალაქში ჩამოვიდა იმ საშინელს თოვლ-

ჭყაპში სამის მანეთის სათხოვნელად და მე გავეხუმრე:

— ბიჭო, სამის მანეთისათვის ამ სიშორედ როგორ წამოხვედი-მეთქი ამ ვაი-ვაგლახში — „აი, ბატონო, თქვენ რა იცით, ხურმა რა ხილიაო, — მითხრა უზრდელობით და არა წყენისათვის: — აქედამ რომ მივალ, ნაჯაფევი, გზისაგან გაღალახული, თოვლ-ჭყაპისაგან გაწუწულ-გალაფული და ჩემს დაძონძებულ საბანში ცახცახით გავეხვევი და მივეგდები — რა ტკბილად დამეძინებო, თქვენ ისე თავის დღეში ვერ დაიძინებთო“. იმათთვის ძილი მართალი მოსვენებაა, მართალი აღდგენაა დახარჯული ღონისა, ჩვენთვის კი ნებიერობაა, ღონის გასიებაა, დამძიმებაა, წყალმანკია, იმიტომ, რომ ჩვენი ღვიძილიც ძილია. იმათი ცოცხალი ნახევარი, ავად თუ კარგად, მაინც ჰსაქმობს, და ჩვენი კი უქმია. საქმეა სიცოცხლე... ეს არის იმათი კარგი და ამითი გვჯობნიან...

— ნადირი კი არ დაძრწის დილიდამ საღამომდე საჭმლის საშოვნელად. ჰქვია და, რომ ამისათვის ხელ-ფეხსა სძრავს, საქებ-სადიდებელია?! ადამიანს ადამიანობა უნდა ემჩნევოდეს. აქ არის თავი და ბოლო ქება-დიდებისა.

— მაგით რა უნდა სთქვა?

— ის, რომ ადამიანობით ისინი ჩვენზედ უარესნი არიან. გლეხკაცისთანა ხარბს, გლეხკაცისთანა გაუტანელს, გლეხკაცისთანა შეუბრალებელს და უმადურს ძნელად თუ ნახავ სადმე, მაშინაც კი, როცა თავის მოძმე გლეხს ვიწრო-ში მოატანს: დაარჩობს, მიწასთან გაასწორებს. სხვას ვილა სჩივის...

— მჯერა, თითო-ოროლა ეგეები მეც ჩემის თვალთ მი-ნახავს, ჩემის ყურით გამიგონია. მაგრამ ცხოვრება მაინც იმათშია: იქა ჰდუღს ძარღვებში მოარული სისხლი, იქა სცემს თითონ სიცოცხლის ძარღვიცა. რაც სთქვი, ეგ ჭუჭყია, ქაფია მდუღარე ცხოვრებისა, თავზედ მოგდებუ-ლი. ძირში კი წმინდაა. მაშ რა სწნავს იმისთანა კაცურ-კაცს, როგორც გიორგი იყო, ან იმისთანა დედაკაცს, როგორც ოთარაანთ ქვრივია? მაგისთანა პური მარტო

იმათს თონეში-და ჰცხვება, ჩვენი თონე კი მარტო ჩვენის-
თანა კუტ-პურს აცხობს. დღესაც ვერ გამოძირკვევია — რა
მოგვეჩვენა გიორგის სახით?.. ჩვენ ხელვად და სმენადაც
უღონონი ვართ და იქ კი... იქ კი რამოდენა ღონე ყო-
ფილა შექმნისა... გიორგი...

— ნულარ მომაგონებ! მე ჩემი მემართება, როცა ის
უბედური მაგონდება.

XX

დასაწყისი განთიადისა.

არჩილმა გასწყვიტა ლაპარაკი და წინ და უკან. მოჰყ-
ვა სიარულს ოთახში. ვინ იცის, — კესო შეეცოდა, თუ
დაიღალა, და სიარულით ქარის ამოდება მოინდომა. ხო-
ლო პატარა ხანს შემდეგ შუა-გზიდან უეცრად მოუტრიალ-
და კესოს და უთხრა:

— არა, ჩემო საყვარელო დაო! ნუ მიწყენ კი და ეგრე
ადვილად გზაასაქცევი, თავიდან მოსაშორებელი არ არის
გიორგის ამბავი.

გახსოვს გრიგოლ ორბელიანი? რა-რიგად აგვიტაცა
იმისმა სიტყვამ, როცა ვკითხულობდი:

„მიეცით ნიჭსა გზა ფართო,
თაყვანისცემა ღირსებას,
ნიჭს აძლევს ზენა მხოლოდ კაცს
და არა გვარიშვილობას“.

— ეგ აქ რა მოსატანია? — ჰკითხა კესომ.

არჩილი ჩაფიქრდა: გაუკვირდა მიუხვედრელობა კესო-
სი.

— შენი კითხვა მაკვირვებს, კესო!

— საკვირველი აქ არა არის-რა, — მიუგო კესომ და თავი
ჩაღუნა, თითქო ეს ღუნე პასუხი თითონვე ეთაკილაო.

— მაშ გიორგის შეირთავდი? — ჰკითხა უეცრად არჩილ-
მა.

კესომ ეს უეცარი კითხვა იწყინა, თუ რა, დიდხანს
პასუხი არ გასცა.

არჩილმა აცადა. გული კი აუფანცქალდა. ვინ იცის — რა უფრო ენატრებოდა: ჰო, თუ არა. არჩილმა ხელმო-რედ ჰკითხა:

— შეირთავდი?..

— არა.

— მეც ეგრე მოვიქცეოდი. გამოდის, რომ თუ არა გვა-რიშვილობას...

— ნუ იტყვი მაგას!.. — შეჰკივლა კესომ წყრომითა და თვალები დაუბრიალა.

— ნუ სჯავრობ, კესო! მართალს თვალი თვალში უნდა გაუყარო უშიშრად. მაღლი მაგასა აქეს...

— არ მიყვარდა და იმიტომ.

— ჩვენი ვაიც მაგაშია. სჩანს ჩვენთვის წიგნი სხვა ყოფილა და საქმე სხვა. არ გიყვარდა იმავე მიზეზით, რა მიზეზითაც არ შეირთავდი: გლეხკაცი იყო. სად არის აქ „თაყვანისცემა ღირსებისა“, რომელიც ჩვენ ასე მოგვ-წონდა? წიგნშია და არა საქმეში, ენაზეა და არა გულში. აბა გიორგის ამბავი წიგნში ამოგვეკითხნა, რა პტყელ-პტყელ ლაპარაკს მოგვებოდიოთ მე და შენ და ჯვართ ვაცვამდით, ვისაც კაცის საწყაოდ გვარიშვილობა მოუხ-მარია. „ღირსების თაყვანისცემას“ ვილა სჩივის, შენ ვერც კი მიუხვდი სიყვარულს, კაცი თურმე თავს გვევლებოდა. აი, რა დიდი კედელია ჩვენსა და იმათ შუა! ჩვენის სი-სხლ-ხორცის ქვითკირია, ქვითკირი... ჩვენ რომ გვკით-ხონ, ვითომ დიდი ხანია გადაგვიტყევია ეს მაგარი კე-დელი. მაგრამ რით? მარტო წიგნისაგან გააღმასებულ ენითა. ენით ვაქცევთ და გული კი ისევ ებლაუჭება, ისევ აშენებს, აგებს... ნახევარკაცნი ვართ და ვაი, რომ უკე-თესი ნახევარი მოგვთლია...

— არჩილ, მეტის-მეტია.

— მკვახედ, უფერ-უმარილოდ ლაპარაკს გულქვაობაში ნუ ჩამომართმევ, ჩემო კესო. სიცოცხლეში ხშირად არ მოგვევლინება იმისთანა რამ, რომ ჰკვა გვასწავლოს, თვა-ლი აგვიხილოს. ხომ მიწასთან გასასწორებელნი ვიქნე-

ბოდით, თუ ჩვენისთანებს იმოდენა ღონეც არა აქვს რომ თვალის ახილების ტკივილს გაუძლოს. ეს-ღა გვაკლია.

— მაშ სთქვი!.. თუმცა ტკივილითა სჭრი, მაგრამ ამე-
ბით ჰკერავ კიდევ. სთქვი:

— იცი, რა იყო გიორგი!.. გიორგი მთელი წიგნი იყო, ხიდგაღმა დაწერილი. გიორგი წიგნია-მეთქი, მთელი წიგ-
ნი ცხოვრებისა, სულ სხვა ასოებით დაბეჭდილი. წინ გადაგვეშალა ეს წიგნი და ვერ წავიკითხეთ. რას არა ვკითხულობთ მე და შენ და ათასი ჩვენისთანა. მწიგნობ-
რობით დღეს ვის არ მოაქვს თავი და მაგის ანბანი კი თურმე არა გვცოდნია. გიორგი ცოცხალი ხატია ღირსე-
ბისა. „თვით უკვდავება მშვენიერსა სულში მდგომარე-
ბის“, ნათქვამია, და რამდენჯერ გვითქვამს მე და შენ, — რა კარგად და მართლად არის ნათქვამიო. წიგნში ეს დანახუ-
ლი გვაქვს, ენაზედაც ხომ გვაკერია ღა გვაკერია. ცხოვ-
რებამ კი რომ ამისი ცოცხალი ხატი წინ დაგვიყენა, ვერ ვიცანით: თვალთ ნახული ვერ დავინახეთ. არ შეირთავ-
დი!.. ვის? „მშვენიერს სულსა“. არ გიყვარდა, ვინ? „თაყ-
ვანსაცემელი ღირსება“. არ გიყვარდა ის, ვისაც „ცის
სხივით აცისკროვნებს მშვენიერება“ სულისა.

— სიყვარული ბრძანებით არ მოდის.

— განა მზე კი უბრძანებს ხოლმე ვარდს, გაიშალო!..
აქ თავისთავად უნდა მოსულიყო, რომ, უკაცრაოდ, ბრმა
გული არ დახვედროდა გვარიშვილობის ცხრა კლიტით
დაკეტილი. აბა შენი ტოლი კაცი ყოფილიყო და ვინ იცის,
იქნება ბრძანებასაც გაეჭრა, სიყვარულს ხომ მაინც მო-
უხვდებოდი და მაინც, სხვა არა იყოს-რა, თუნდა ნაასალი
მადლიც გიორგისა არ სცხებოდა. აქ კი გვარიშვილობამ
კარი გულისა არ გაუღო. წმინდა შუქი მშვენიერის სული-
სა ამაოდ და უქმად-ღა ჯავარსავით ეფინებოდა ცივს კე-
დელს. შენ ვერც კი მიუხვდი, ვერც!.. იმან კი იცოდა
და არა სჩიოდა. „არა ვნანობო, არაო!..“ მოკვდა და ეს
უწყინარი სიტყვები ჩვენ დაგვიგდო ჩვენის თავის გასა-

კითხად.

— ნურც ეგრე გამასწორებ მიწასთან!.. მეყოფა!.. — უთხრა კესომ და ტირილი დაიწყო.

არჩილს შეეცოდა, მივიდა და შუბლზე აკოცა.

— წმინდაა ეგ ცრემლი და არ მოგწმენდ. თქვენ, ქალე-ბი, ამით გვეჯობნიხართ მამაკაცებს...

— რომ ცრემლს — გვინდა თუ არა — წყალსავითა ვღვრით ხოლმე. კმარა სიცილი!.. დავიტანჯე!..

— ო, ჩემო კარგო, ზოგჯერ ცრემლი „მდუმარე წვიმისა-მებრ ნაყოფის გამოძცემელია“. ცრემლი ყოველთვის არ არის უბრალო წყალი, ცრემლი ზოგჯერ ფარია, და დრო-ზედ ხმარებული ფარი იგივე ხმალიაო, ვიღაცას უთქვამს.

— მაგით რა გინდა სთქვა?

— შენი ტირილი მიხარიან... მეც ვიტყვებდი, რომ მარტო უკან-ლა ვიხედებოდე, როგორც ეხლა შენ. იქ, უკან ბნელა... ღამეა...

— და ხილია ჩატეხილი, ხიდი!.. — წამოიძახა ტკივილით კესომ.

— ეგ მინდა, რომ ყველამ დავინახოთ, ეგ მინდა, რომ ყველამ ვიცოდეთ. შენ ეხლა ჰხედავ, შენ ეხლა იცი.

— ვიცი და ვტირი...

— ამიტომაც მიხარიან შენი ტირილი...

— არჩილ, წინ რაღაა, წინ! — შეჰბღავლა უეცრად კესომ და ორისავე ხელის თითები ერთმანეთში ჩაიწნა და ფშვნეტა და მტვრევა დაუწყო.

— ეგ ცრემლიანი ცოდნა უკანა სწვავს და ჰბუგავს, წინა ჰნამავს და ამწვანებს. ეგ ნამი რომ გაბვერდება, მდინარე წყლად იქცევა და მთელს ტივს მიიტანს, რომ ჩვენ შორის ჩატეხილი ხიდი გაამრთელოს და ეგრე ორ-სავე ნაპირს გააერთებს. ეგ ცრემლიანი ცოდნა, თუ ცოდ-ნიანი ცრემლი უკანისა, — შუქია წინასი და შუქი ხომ...

— დასაწყისია განთიადისა, განა, ჩემო კარგო?!

— სწორედ.

და-ძმანი სიხარულით ერთმანეთს გადაეხვივნენ.

შუა-ხანში შესულმა შემოდგომამ ზამთრისაკენ პირი ჰქნა და ნახევრად შექცეული ზურგი მთლად შეაქცია ზაფხულსა. ის, თბილ-გრილი, ის მშრალ-სველი, ის ცივ-ლურჯი შემოდგომა, რომელიც ჩვენმა დალოცვილმა ქვეყანამ ასე ტკბილად, ასე ლბილად იცის, მიჰბერდა და ჭაღარა მოერია. მისი ჭაღარა ჭირხლია.

მთა-ბარს, ტყე-მინდორს დილ-დილაობით ჭირხლი ედებოდა და მხოლოდ შუადღის გულზედ მზე პირდაპირ დაჰხედავდა თუ არა, ჭირხლს, ზოგს წყლად ქცეულს, მწყურვალი მიწა სვამდა და ზოგი ორთქლად ცას აჰქონდა და ბამბის ქულასავით თეთრ, ფუნჯულა ღრუბლად აქა-იქ ატარებდა თავის თვალგადაუწვდენელს სიგრძე-სიგანეზე, სიღრმე-სიმაღლეზე.

მოვიდა ზამთარი და მოიტანა თოვლი. სწორედ შობის ღამეს ხელახლად მოვიდა დიდი თოვლი და სოფლის გზებსა და ორდობებში თეთრ უმტვერო სუფრასავით დაეგო და დაეფინა. გლეხკაცობის სახლებს, ჩალით და ზოგან კრამიტით დახურულებს, მძიმედ დაედო თოვლი და ჭუჭყიანი თავსახურავები მოჰრთო თეთრად, თითქო ძალზე გარეცხილი ჩადრები გადააფარაო. კაკლის ხეები ეზოებში და ხილისანი ბაღჩებსა და ბაღებში შეიკუნწლა ახალის თოვლის ქულითა და შავად გაშიშვლებული ტოტები თეთრად გამოლამაზდა. ორდობის ღობეები, ზოგან ჯარჯით, ზოგან წალმით დახურული, სქლად დადებულ თოვლქვეშ ისე სჩანდა, თითქო თეთრი საფარავი აქვთ გადაჭედილი ზემოდამაო.

თოვლი რომ გადიო, ბევრს ხანს არ გაუვლია, ყინვამ მოუჭირა: აცივდა, აყინდა. ძველს თოვლში შეპარებული სითბო დღისა თოვლიდამ ჯერ კიდევ წყალს აწვეთებდა, მაგრამ ყინვა არ უშვებდა და ყინულად ქცეუ-

ლი ნაწური ჩურჩხელებსავით ეკიდა ხის ტოტებს, ღობეების ნაპირებს, ჩარდახების და ბანების გარეშემო.

ღამე არ იყო ბნელი. ცაზე დროგამოშვებით კაშკაშა მთვარე ხან გამოჰყოფდა ხოლმე ღრუბლებიდან თავს, ხან ისევ ღრუბლებში გაეხვევოდა, თითქო ღრუბლის ბნელი და მთვარის შუქი ერთმანეთს ეჭიდებოდა და ხან ერთია ქვეშ, ხან მეორეო.

სოფელს დიდი ხანია ეძინა იმ გულიანის ძილითა, რომელიც მართლა სასვენია და არა სანებიერებელი. მისწყდა სოფლის ხმაურობა, დღის ჟღივილ-კივილი, მისწყდა ადამიანის ფეხის ხმაც. ახალ მოსულს თოვლს, ყინვა-დაკრულს, არსად არ აჩნდა ნაფეხური ადამიანისა... სოფელს ხმა გაეკმინდა და თითო-ოროლა ადგილას მეტისმეტად ფრთხილის ძაღლის ყევა-და ისმოდა ხანდისხან.

ყველას ეძინა, ყველას... ერთის მეტს.

იყო სახლი, საცა იმ ერთს არ ეძინა. ამ სახლში ჰბნელოდა. სანთელი არ ენთო და მარტო კერაში თავხეს სისქე კუნძს ცალ გვერდზე ცეცხლი ეკიდა და უგემურად ჰბოლავდა. როცა ნაღვერდალ-მოსხმული გამომწვარი გვერდი ხისა დროგამოშვებით პატარა ენასავით ალს წამოაგდებდა, ერთი მხარე სახლისა პატარა მანძილზედ ცოტახნობით მოჰშუქდებოდა.

კერასთან ცეცხლის შორი-ახლო ძაღლი იწვა. რგვლად გადმოექექნა თბილი ნაცარი, თითონაც გორგალსავით დახვეულ-ჩახვეულიყო, უკანა ფეხები წინ წამოეყარა, წინანი — უკან, თავზედ ბანჯგვლიანი კუდი გადმოეფარა, ცხვირი კუდის ბოლოში წაეყო და ეძინა. ძაღლის გვერდით, ცოტა მოშორებით, ვიღაცა მოხუცებული დედაკაცი კერასთან ცეცხლა-პირასვე იწვა დედაძინაზედ გაშლილ ქვეშაგებში და გულიანად ეძინა. დედაბერის ქვეშაგების გვერდით ტახტი იდგა და ზედ იწვა სნეული, ქვეშაგებად ჩავარდნილი, დამდნარი, მიღეული და თითქმის სასიკვდილოდ მიხრწნილი.

ეს იყო ის, რომელსაც მთელს სოფელში არ ეძინა...

— ვინ მეძახის ვინ!.. იძახდა ძილდაკარგული სნეული

თავის გულში, თუმცა არსაიდან კი ხმა და ჩამი-ჩუმი არ იყო. — წადი, წადიო!.. რად იძახის გული? რად მე-წევა, რად?

იტრიალა ღონემხდომმა სნეულმა, იშფოთა...

— მივადწევ კი?... ჰკითხა თავისთავს, — ფეხის გადადგმის ილაჯი აღარა მაქვს... გზაზედ დავეცე სადმე და სული დავლიო, ხომ საძაღლედ გახდა ჩემი ლეში... რად მეძახი, რად?!

შეჰკივლა ეხლა კი ხმამაღლა ვიღაცას კვნესითა და ვაე-ბითა და მაშინვე გადაჰხედა ცეცხლა-პირას მწოლარე ბებერ დედაკაცს, ხომ არ გამოედვიდა და არ შემიტყვოვო.

მარტო ძაღლმა წამოიხედა; პირველში ერთი ყრუდ ყელში წამოიყევა და რაკი დაინახა პატრონია და სხვა არავინ, წინანდებურად წაჰყო კუდის ბოლოში ცხვირი და არხეინად ისევ ძილს მიეცა.

ბებერს კი ისევ-ისევ გულიანად ეძინა.

— სძინავს!.. — სთქვა ისევ ჩუმად სნეულმა. — მეც მალე დავიძინებ... სულთამხუთავი კარს მირაკუნებს. დავიძინებ და, მაღლობა ღმერთსა, აღარ გავიღვიძებ... მე-ყოფა...

ამის თქმაზედ სნეული გაყუწდა, თითქო რაც სტკიოდა, დაუამდაო.

— კიდევ!.. კიდევ მეძახის!.. დღევანდელ დღეს დაიბადა, დღევანდელ დღეს!.. მოვდივარ, მოვდივარ!..

სთქვა და ქვეშაგებში უღონოდ წამოჯდა. ტანისამოსი იქავ თავით ელაგა. ჩაიცვა თბილი წინდები, თბილი ახალუხი, ზედ გადაიცვა კაბა, მოიხვია თავს შავი შალი, გადმოცოცდა ქვეშაგებიდამ, წაჰყო ქოშებში ფეხი და უღონობამ სძლია: ფეხი წინ ვეღარ წასდგა, დაჰბარბაცდა და ცალის ხელით ქვეშაგებს უკანვე გადაებჯინა, — არ წავიქცეო.

ცოტას ხანს ეგრე ხელდაბჯენილი იდგა გარინდებული. როცა პატარა მოსულიერდა, მისწვდა ჯოხს, ქვეშაგებზედ მიყუდებულს, და ფესაკრეფით გავიდა სახლიდამ. უღონოს სიარულით ეზო გაიარა, ორისავ ხელით წინ წაძლოლილ

ჯოხზედ დანდობილმა. ეზოს კარიდამ რომ ავადმყოფმა
ფეხი ორდობეში გადმოდგა და დაინახა ახლად მოსული,
ფეხუხლებელი თოვლი, სთქვა:

— ჯერ უწმინდური და მურტალი ფეხი ადამიანისა
არ მოჰხვედრია და არ გაუცოდვინებია ეს უცოდველი
თოვლი... კიდევ!.. მოვდივარ, მო!..

ფრთხილს ძაღლს პატრონის გარეთ გასვლა არ გამოე-
პარა. აღვა, ნაცრიანი ბალანი ერთი ორჯელ შეიბღერტა,
გაიბობლა, ტანი დაიგრძელა, ჯერ წინა ფეხები დაიჭიმა,
მერე — უკანა, გაიზმორა, დაამტკნარა და ზღაზვნით გაე-
კიდა პატრონსა. დერეფანში რომ გავიდა, პატრონი აღარ-
სადა სჩანდა. ჩახტა დერეფნიდამ ეზოში, თოვლზედ ახალი
ნაფეხური პატრონისა დაჰსუნა და აუჩქარებელის ძუნძუ-
ლით აედევნა კვალსა.

ბებერმა დედაკაცმა კი ვერ შეუტყო ავადმყოფს გაპარ-
ვა. იმას ისევ ისე გულიანად ეძინა.

რაში ჰგვანდნენ ერთმანეთს მძინარე და წამავალი!

მართალი უთქვამთ: წუთისოფელი ზოგისათვის მამაა,
ზოგისათვის — მამინაცვალიო.

XXII

წყევლა-კრულვიანი საკითხავი.

გათენდა შობა დღე. ჯერ თითქმის კარგადაც არ გა-
თენებულყო, რომ მინდვრის ფარეხებიდამ ორს მეცხვარე
თუშს ოთხიოდე ჭედილა და ხუთიოდე თოხლი წინ გამო-
ეგდოთ და სოფელში მიერეკებოდნენ, — ბედნიერი დღეა
და გაჰხსნილდა, იქნება გავყიდოთო. ძალიანა ციოდა. ცხ-
ვრები მოგოგავდნენ თოვლიან გზაზედ და მოაქანებდნენ
თავისებურად ღუმებსა. მეცხვარეებს ისე სციოდათ, რომ
შეცივნული ხელები გულზედ გადაეჯვარედინებინათ და
უბეში ეწყოთ, კომბლები კი ილღიაში ეჩარათ, წინ გა-
მოშვერილები.

გზა სოფლის სასაფლაოს ბოლოზედ მოდიოდა და აქე-

დამ უხვევდა სოფლის ორღობისაკენ. მოვიდნენ ამ გზაზედ თუ არა, სასაფლაოდამ ერთი ღმუილი შემოესმათ.

— ეს რა ჰღმუის? — იკითხა ერთმა.

— კაცო, აფთარი არ იყოს და არა სთხრიდეს ვისიმე საფლავს. გავაფრთხოთ, მაღლია, — სთქვა მეორემ და წელიდამ დამბახა გაიძრო და დაჰცალა.

ღმუილი პატარა ხანს შესწყდა დამბახის ხმაზედ, მაგრამ ისევ მალე მოისმა. ეხლა კი ღმუილს წკავწკავიც მოემატა.

— აბა ერთი ვნახო... — სთქვა ერთმა მათგანმა და გასწია სასაფლაოსაკენ.

შორი-ახლო მიუვიდა ხმას და დაინახა, რომ ძაღლი წამოსკუპებული იჯდა ვიღაცის საფლავზედ, უკანა ფეხებზედ ჩამჯდარიყო და წინა ფეხებზედ დაბჯენილი და სოფლისაკენ პირმიქცეული საცოდავად ჰღმუოდა.

გაუკვირდა მეცხვარეს, მივიდა ახლო და ელდა ეცა. ძაღლის ზურგთ უკან მკვდარი დაინახა: საფლავზედ გარდი-გარდმო გადაქცეულიყო, ფეხები აქეთ პირას მიწაზედ ებჯინა თითის წვერებითა და ორივე ხელი იქით პირას გადაეკიდნა, თითქო სდომებია მთელი საფლავი ქვითა და მკვდრით ერთის ხვევნით გულში ჩაეკრაო.

ელდაცემულმა თუშმა დაუძახა ამხანაგს. ამხანაგმა ხმა არ მოსცა. ორღობეში შეესწრო და ძახილი ვერ მისწვდა.

გამოჰბრუნდა თუში, ნახულით გაოცებული.

— აქ რამ მოიყვანა ამ ყინვაში და რამ მოჰკლათ? — ჰფიქრობდა გზა-და-გზა.

თავის ამხანაგს რომ დაეწია, უამბო ნახული.

— დახე, ძაღლი პატრონს არ მოშორებია! — წამოიძახა ამხანაგმა. — დალოცვილი პირუტყვია. ბარაქალა, ძაღლო, ბარაქალა!..

მეცხვარემ და ნამეტნავად თუშმა იცის ყადრი ამ ერთგულის და მართლა საქებარის ოთხფეხისა...

შეატყობინეს სოფელს. თუმცა შობის დღე იყო, მაინც დიდი და პატარა, კაცი და ქალი გაიკრიბა და სასაფლაოს ზედ დაედო.

ის მკვდარი ოთარაანთ ქვრივი გამოდგა, ის საფლავი — განა თქმა-ღა უნდა — გიორგის საფლავი იყო... ის ძაღლი... მაგრამ ძაღლს ვილა იკითხავს?

შეიქმნა ჟღივილ-ყაყანი. ზოგი რას ამბობდა, ზოგი რას. მითამ არ იყო სალაპარაკო თუ? გაიბა ლაპარაკი... მითქმა-მოთქმაში დაავიწყდათ, რომ მკვდარს პატრონობა რამ უნდა. ყველას ის ეხარბებოდა, — ერთი გავიგო, ვინ რას ამბობს, და საცა ჯგუფს დაინახავდა, ან ლაპარაკის ხათხათს ყურს მოჰკრავდა, იქ გარბოდა და მიეშურებოდა.

— გაჰტყდა ეს რკინის დედაკაციცაო, — ამბობდნენ ზოგიერთნი, — ეს ფესვმაგარი ხეც წამოიქცაო.

— დედის-ერთა შვილის დაკარგვა ძნელია, მერე რა შვილისა! იძახოდნენ დედაკაციები. — აკი ეს გაუტეხელი დედაკაციც გასტეხა და გაანადგურაო.

ბევრს ეცოდებოდა ეგრეთ გათავებული ოთარაანთ ქვრივი. დამტირებელი კი არავინ იყო. ძნელია ეგრეთ წასვლა სააქაოდამ. მაგრამ რა? ვინც მოჰკვდა, თავსა მოუკვდაო, იტყვიან ხოლმე გლეხები. განა მართალი არ არის!

არა, — ზოგჯერ მართალი არ არის. აქ იყო ერთი კაცი, რომელსაც მოუკვდა ოთარაანთ ქვრივი!.. ეს იყო სოსია მეწისქვილე, თითქმის ოც-და-ათი წელიწადია მაგ დედაკაცზედ გული შევარდნილი ჰქონია. ჯერ გასათხოვარი ყოფილა, უთხოვნია და დაუწუნიათ. ის დღეა და ეს დღე, სხვა აღარავინ უნდოძნია, გული აღარავისზედ მისვლია. როცა ოთარაანთ ქვრივი დაქვრივდა, მაშინ ერთხელ კიდევ გაუარა თურმე გუნებაში იმისმა შერთვამ, მაგრამ თავის გულში სთქვა:

— მაგას ასეთი ქმარი მოუკვდა, რომ მე ფეხის ჩლიქა-დაც არ ვეკადრებოდი... ვეღარ შევბედავ, ვეღარა!..

სთქვა და ახლოც თურმე არ გაუარა ოთარაანთ ქვრისა რიდისა და კრძალვისაგან.

სოსია მეწისქვილეს ეხლა ორივე მუხლი მოეყარა უსულო ოთარაანთ ქვრივის წინ, იმისი მკვდარი ხელი ხელთ ეჭირა და ქვითქვითებდა ჩუმად.

— ადე, რას ჰდმუი უპატრონო ძაღლსავით! დასცინა მოხუცს ახალგაზრდა გლეხმა ბიჭმა ამხანაგების სამას-ხარაოდ. — შენც მითამ მარაქაში ერევი... შენი რაო?

— ნუ ამბობ მაგას, ჩემო მამავ და შვილო! — უპასუხა თავისებურად ტკბილად მოხუცმა ტირილის ხმით. — სხვა სხვის ომში ბრძენიაო...

იქნება კიდეც ეთქვა რამე სოსიას, მაგრამ ამ დროს ხელდახელ გაკეთებული საკაცეც მოიტანეს და რომ მივიდნენ მკვდრის ასაწევად და საკაცეხედ დასადებად, ვილაცამ წაიბორძიკა მეწისქვრლის ფეხზედ და ითაკილა.

— ეს ვილა ოხერია, ფეხებში გვედებაო! — სთქვა წაბორძიკებულმა და, ღონივრად წაჰკრა რა ფეხი ბერიკაცსა, დაატანა: — წადი, იქით გაეთრიეო.

დაბრიყვებული ბერიკაცი გადაიქცა თოვლზედ. როგორც იყო წამოდგა და როცა ტყავის კალთებს თოვლისაგან იბერტყავდა, უთხრა ხელის მკვრელს:

— ცოცხალზე არ გამახარა წუთი-სოფელმა და მკვდარზედაც აღარ მატირებთო!.. ცოდო ვარ, შვილო, ცოდო! მართლა, რომ ცოდოა!..

მაგრამ სხვა ვინ არ არის ცოდო?

ერთიც ეს არის საჭირბოროტო და წყევა-კრულვიანი საკითხავი ამ უთავბოლო და უსწორმასწორო წუთის-სოფელში.

